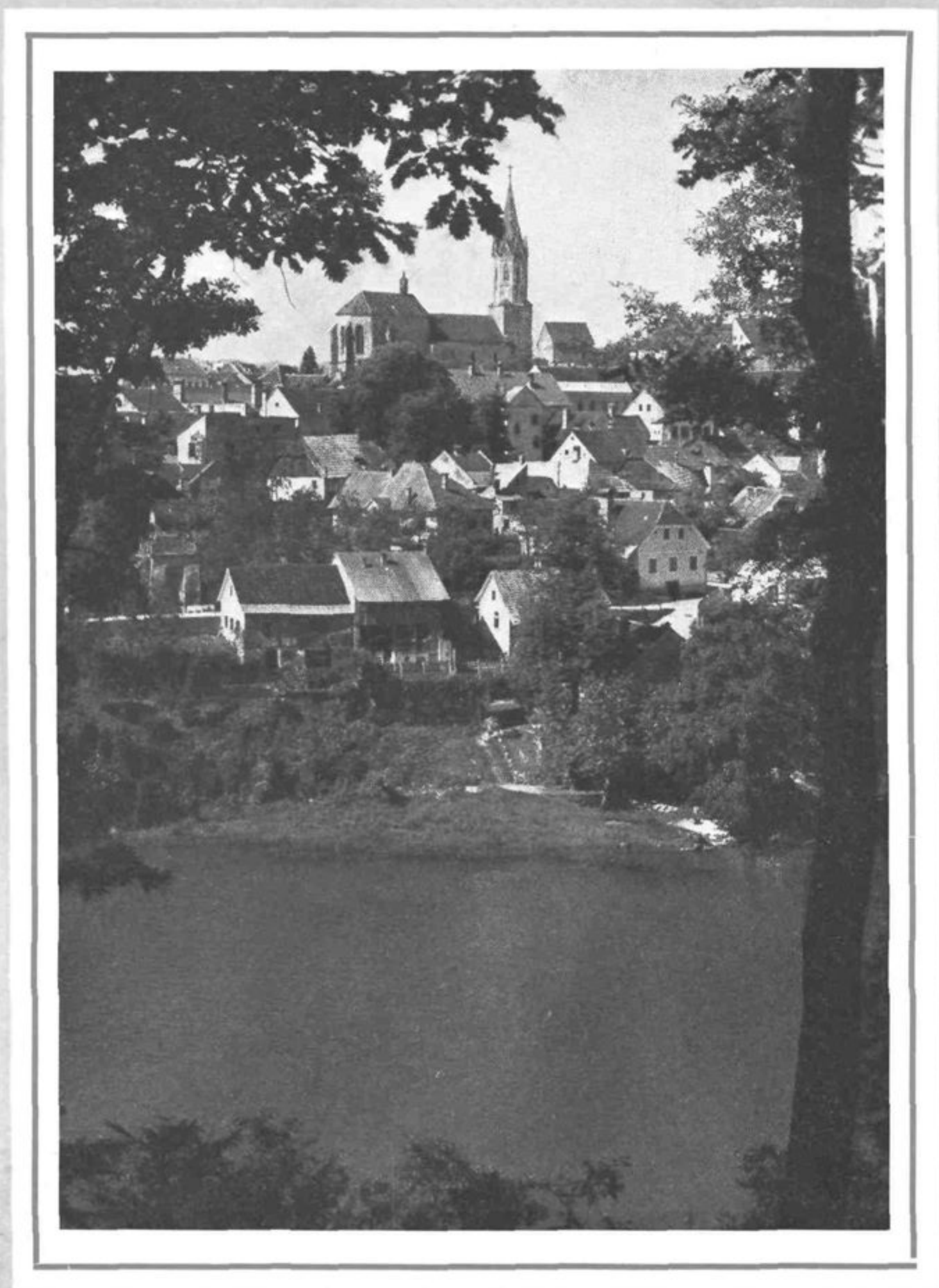

KRONIKA SLOVENSКИH MEST

M C M X X X V I I   L E T N I K   I V   Š T E V I L K A   3

MESTNA ELEKTRARNA LJUBLJANSKA

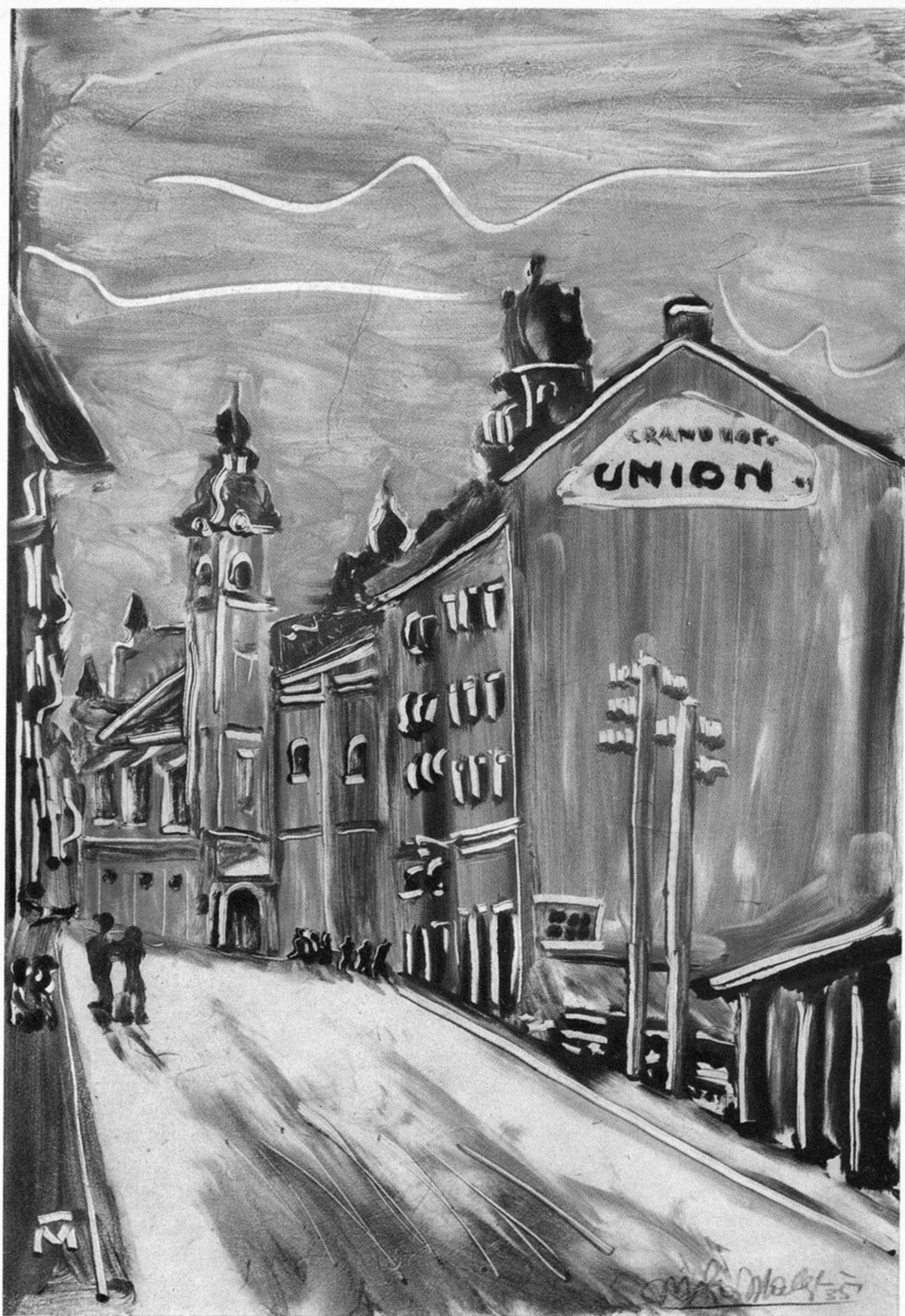
V svoji prodajalni na Mestnem trgu št. 2
ima bogato zalogo svetilk, namiznih
svetilk, grelnih aparatov, likalnikov motor-
jev in električnih štedilnikov, žarnic in sploh
vsega električnega materiala. Za popol-
noma elektrificirana gospodinjstva nudi
električni tok po izredno nizkih cenah

Posebna cena za ogreval-
nike vode na nočni tok
(60 par za kilovatno uro)

Izvršuje vse električne instalacije za luč
in moč najsolidneje in po najnižjih cenah

Ravnateljstvo Mestne elektrarne: Ljubljana, Krekov trg št. 10

Prodajalna Mestne elektrarne v Ljubljani, Mestni trg št. 2 (magistr. poslopje)

MIHA MALEŠ: POGLED NA FRANČIŠKANSKO CERKEV V LJUBLJANI

STROJARJI NA FORŠTATU

DONESEK K ZGODOVINI OBRTOV V STARI LJUBLJANI

DR. RUDOLF ANDREJKA

(Nadaljevanje.)

HIŠI ŠT. 7 IN 8, NOVI ŠT. 10 IN 12

(Kupič.)

Hiši spadata od l. 1785. k frančiškanski župniji. Prva je današnja Podkrajškova hiša št. 12, nje se tišči hiša št. 10, last načelnika banske uprave v p. dr. Frana Doljšaka. Obravnavamo ju skupaj, ker sta bili dolgo časa (1767—1836) last barvarske rodbine *Kupičev*.

Sedanjo Podkrajškovo hišo št. 12 (stara št. 8) je imel od 1700—1720 v lasti mesar Miklavž Paselj (Passel), od 1728—1763 pa mesar Janez Kankara (Canckhara), od katerega jo je kupil okoli 1767 njegov sosed barvarski mojster Andrej Kupič.

Sedanja Doljšakova hiša št. 10 (stara št. 7) je *stara barvarska hiša*. Nje lastnik je bil od 1695—1714 barvar *Boštjan Matajc* (Mathwáys), od katerega jo je kupil l. 1715. barvar *Valentin Kupič*, doma najbrže iz Postojne (Aquilopolis), poročen l. 1710. z Marijo Klemenčič. Izvrševal je tu svoj obrt do l. 1763. Njegov sin *Andrej Kupič star.*, roj. 16. nov. 1711, je dokupil okoli l. 1767. še sosedno Kankarovo hišo št. 8 (12). Bil je ugleden obrtnik in (1775) član zunanjega mestnega sveta. Iz zakona z Marijo Ano Kandov (1755) se mu je rodilo 9 otrok, ki so bili ob njegovi smrti (17. avgusta 1779) ali že pomrli ali pa še nedoletni. Vdova Marija Ana je nadaljevala obrt s pomočjo barvarja *Maksa Ravniharja*, s katerim se je tudi l. 1781. poročila, a ji je že 1801 umrl.

Med tem je dorasel nje najmlajši sin iz prvega zakona *Andrej Kupič ml.*, roj. v Ljubljani l. 1777. in prevzel l. 1803. očetovo obrt. L. 1805. se je poročil z Uršulo Repešič iz Škofje Loke in podedoval po materini smrti obe hiši (1823). Obrt pa mu ni več tako uspevala kakor očetu. Umrl je 10. novembra 1817, star šele 41 let, žena Uršula pa l. 1823. Ko so otroci dorasli, je bilo vse prezadolženo. Od sinov je bil Matjež Kupič pozneje pomočnik pri barvarju Jerneju Gestrinu v Gledališki ulici 22 (danes Kongresni trg 5), mlajši sin *Janez Nepomuk Kupič*, roj. 1811, pa

se je 1835 poročil z Elizabeto Gerber, hčerko klobučarja na Sv. Petra cesti 10 (16) in prevzel tastov obrt, a ga ni dolgo izvrševal v Ljubljani.

Obe Kupičevi hiši sta bili zaradi dolgov med 1834 do 1836 na dražbi prodani. Hišo št. 8 (12) je kupil 28. sept. 1834 klepar *Jurij Freiburger*, hišo št. 7 (10) pa 1. marca 1836 strojar Franc Janesch; njegova vdova Ana Janesch jo je l. 1853. prodala *Mariji Smre-*

Podkrajškova hiša Sv. Petra cesta 12 okoli 1895,
desno od nje dr. Doljšakova hiša št. 10

Dr. Doljšakova hiša Sv. Petra cesta št. 10, prej Kupičeva hiša Sv. Petra cesta 7. Desno od nje začetek Janescheve hiše št. 8 s hišnim vhodom, levo Podkrajškova hiša št. 12. Doljšakova hiša je (edina med njimi) ohranila staro svoje lice do danes

kar. Njena hčerka Jera Smrekar, roj. 1841, sestra prorektorja semenišča in prelata Jožefa Smrekarja, je zapustila (1911) hišo Vincencijevi družbi, od katere jo je 2. maja 1916 kupil M. dr. Franc Doljšak.

Hišo št. 8 (12) je od Freiburgerjevih hčerk Marije in Antonije dne 28. dec. 1921 kupil brivski mojster *Matija Podkrajšek* ter jo na zunaj in znotraj prenovil. V pritlične prostore, v katerih je bila prej samo trafika in manjše stanovanje, je namestil svojo moderno urejeno brivnico.

HIŠA ŠT. 5 IN 6, NOVA ŠT. 8

(»Janesch«)

V naslednjih dveh enonadstropnih hišah 5 in 6 (danes enotna št. 8), ki sta ostali do naših dni v bistvu nespremenjeni, je bival in obratoval od l. 1770. skozi eno stoletje *strojarski rod Janežev* (Janesch), poleg Paurovih najodličnejša strojarska rodbina ljubljanska. Naselili so se na »forštatu« sicer za 40 let pozneje ko Pauri, a dosegli so v času, ko je moč Paurovih ginevala, višek svoje storitvene sile, s katero so prešli iz mej strojarskega obrta v vrsto pomembnih ljubljanskih tovarnarjev.

Hiši št. 5 in 6, prva s 3, druga s 4 okni na cesti, sta se združili šele pod Janeschevim (1787) v eno celoto; prej sta bili v lasti različnih posestnikov. Hiša št. 6 je bila od 1700—1737 last plahtarja (Kotzenmacher) Janeza Majdiča (Meiditsch), od 1739—1762 mizarja Martina Snedica (Snediz), od 1762—1787 Matije Pajka, hišo št. 5 pa so imeli jerharji Janez Ignacij Schlechter (1734—1762) in Janez Matija Žvan (1762—1775). Najpomembnejši med njimi so bili *Slechterji*, ki so se po smrti Franceta Ignaca Schlechterja (8. avg. 1736) preselili sprva v mesto, potem pa l. 1784. na Marijin trg, kjer je kupil Ignacijev sin Nikolaj Schlechter od jerharja Aleksandra Risterja hišo št. 47 (danes Šmalceva hiša Marijin trg št. 1). Hiša št. 5 je prišla v last Jožefa Janescha leta 1784., hiša št. 6 pa l. 1787.

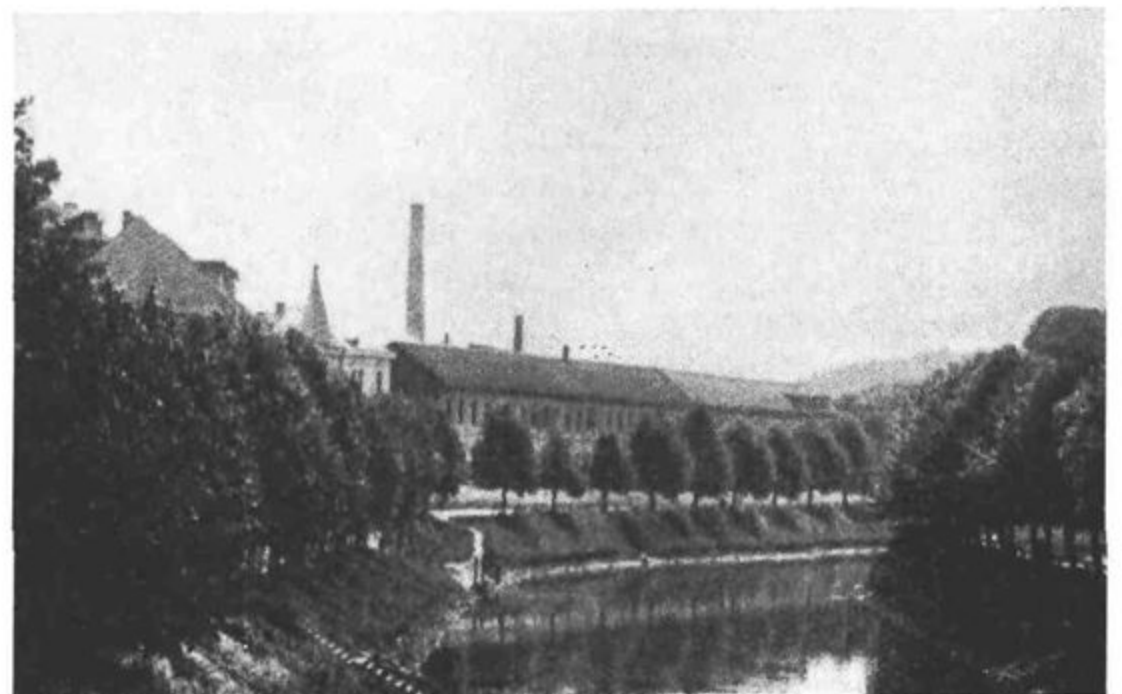
Janeschevi so bili doma v okolici D. M. v Polju, v Sneberjih ali Zadobrovi. Prvi njihov zastopnik v šentpeterskem predmestju je *Jožef Janesch*, roj. okoli 1733, sin kmetovalca Gregorja Janeža. Bil je pomoč-

nik pri strojarskem mojstru Mihu Tomcu. Dne 10. februarja 1772 se je poročil z njegovo hčerko Polono ter postal isto leto ljubljanski meščan. Ko mu je prva žena 8. dec. 1775 umrla, se je 27. novembra 1780 v drugič oženil z Marjeto Pauer, hčerko že znanega strojarja Simona Adama Paura na Sv. Petra cesti 11 in 12. Iz tega zakona so se mu rodili po vrsti sinovi Miha, Franc, Simon in Fortunat (Ferdinand), ki so bili, ko je dne 29. dec. 1788 umrl, še vsi mladoletni. Vdova Marija, stara 38 let, se je dne 14. januarja 1791 vnovič poročila s 26letnim strojarjem Avgustom Dittlom (Dittl, tudi Tittl) ter z njegovo pomočjo vodila obrt naprej.

1. Medtem sta doraščala sinova Franc in Fortunat (Miha in Simon sta mlada umrla). Okoli 1806 je prevzel hišo in očetov obrt starejši sin *Franc Janesch*, roj. 5. sept. 1782 in dobil 11. julija 1806 meščanstvo. Prva žena Katarina mu je umrla l. 1822. Iz zakona (1836) z drugo ženo Ano Schweizer, hčerko mizarja Jožefa Schweizerja v Frančiškanski ulici, so se mu rodili štiri otroci, od katerih sta dorasla samo sinova Ferdinand, roj. l. 1834., in Franc, roj. l. 1839. Obrt mu je zelo dobro uspevala. Že l. 1811. je kupil od Jurija Valenčiča tako zvani Paurov marof v Kolodvorski ulici 135 (danes št. 7), ki je bil od 1789 v lasti Roka Paura. Posestvo je do l. 1851. ostalo v lasti Janeschevih. Dne 12. julija 1819 je Franc Janesch izdražil v Domianovem konkurzu oboro (Tiergarten) na Studencu, nekdanjo last kneza Viljema Auersperga, potem pa ljubljanskega veletrgovca Antona Domiana, odnosno njegovega sina Franca Ksav. Domiana,¹ l. 1836. pa je kupil bivšo Kupičevo hišo št. 8 (12) na Sv. Petra cesti, ki je po njegovi smrti prešla v last Marije Smrekar.

2. Jožefa Janescha in Marjete Paurove drugi sin *Fortunat Janesch*, roj. 10. julija 1785, se je l. 1810. preselil v Celovec, kjer se je okoli l. 1817. poročil s Katarino Lassnigovo iz Beljaka in ustanovil v Celovcu na št. Vidski cesti veliko tvornico usnja, ki je obratovala do l. 1896. Njegov sin *Ivan Janesch star.*, roj. 16. januarja 1818 v Celovcu, je kupil 25. maja

¹ Po Janeschevi smrti je vdova Ana Janesch prodala oboro Studenec 18. aprila 1846 Jožefu Bischofu, ravnatelju vevških papirnic. Od Bischofa jo je kupil 17. januarja 1854 Karl Galle, od njega pa 3. februarja 1869 industrijalec Valentin Krisper. To posestvo je 19. oktobra 1875 prodal Kranjskemu dež. odboru, ki je na njem sezidal umobolnico.

Janeschova strojarna na Sv. Petra nasipu okoli l. 1892.

1842 od ostarelega strica Franceta Janescha, ki mu je z zdravjem pešala tudi obrt, hiši na Sv. Petra cesti št. 5 in 6. Leta 1844. se je v Celju poročil z Ano Herzmanovo, hčerko celjskega usnjarja Franceta Ludvika Herzmana in Ločanke Apolonije Krenner.

Ko je prejšnji lastnik obrta in hiš na Sv. Petra cesti 5 in 6, Franc Janesch l. 1845., star 63 let, umrl, se je vdova Ana z maloletnima sinovoma Ferdinandom in Francem izselila na Poljane. Ferdinand je pozneje postal oficial pri dež. sodišču v Ljubljani, Franc Janesch ml. pa trgovec in hišni posestnik v Celju.

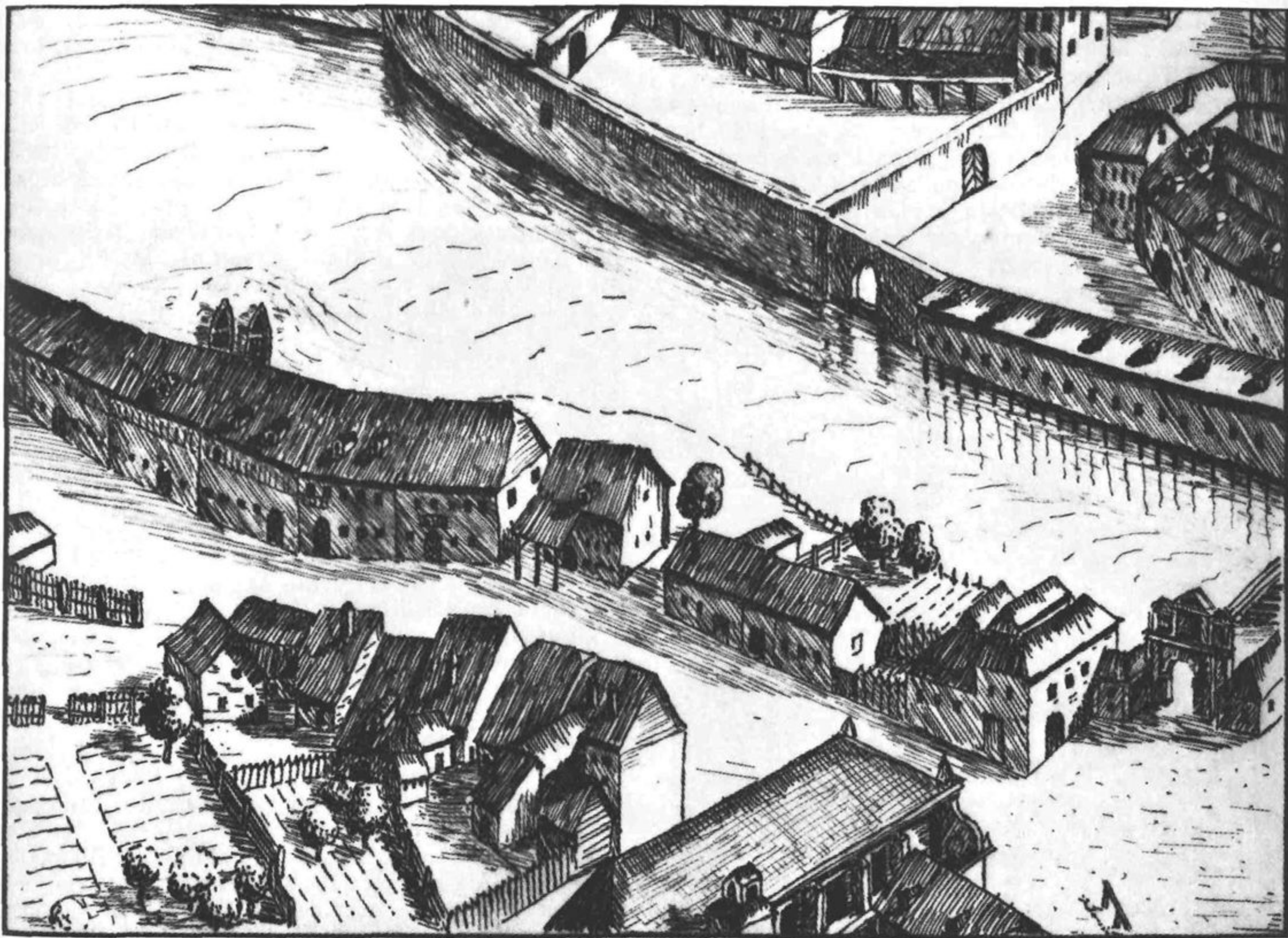
Med tem je *Ivan Janesch*, zastopnik celovške veje Janeschev, strojarsko obrt na Sv. Petra cesti 5 in 6 zopet učvrstil in razširil. Njegovo blagostanje in veljava sta rasla. Postal je občinski svetnik in (1858) ljubljanski meščan. Dne 18. avgusta 1852 je kupil tudi od Anton Gregorančevih naslednikov (Jakob Filip Kanc, odnosno Eligija pl. Peerz) hišo in pristavo v Kolodvorski ulici 111 (danes št. 8), znano odslej pod imenom »Janežev marof«. Bila je v lasti rodbine čez 60 let, šele 22. julija 1910 jo je kupil od Ivana Janescha ml. mizarski podjetnik Anton Rojina.

Leta 1871. je kupil *Ivan Janesch st.* od Jakoba Babnika obširen pašnik med spodnjo šentpetersko cesto in šentpeterskim nasipom ter sezidal tam manjšo pri-

Ivan Janesch ml.
(1844 – 1919)

tlično strojarno (takrat Sv. Petra cesta št. 68 in 70), ki mu je prav dobro uspevala. Z denarno pomočjo tvrdke Blau v Kaniži, od katere je dobavljal sveže kože in ob sodelovanju svojega sina Ivana Janescha ml., ki ga je bil od 1874 privzel za družabnika, je postavil l. 1879. enonadstropno usnjarsko tvornico, ki je bila takrat največja te vrste v Ljubljani; obenem je opustil na starih hišah na Sv. Petra cesti 5 in 6 stoletno strojarsko obrt; odslej je poslovala tam le pisarna.

Začetek »Forštata« l. 1670 (po Valvasorjevi grafični zbirki)

Spodaj v sredi Avguštinska (danes Frančiškanska) cerkev, njej nasproti vhod na Špitalski most. Četrta hiša s kovaškim preddvorjem je poznejša *Stelnetzova* hiša, šesta in sedma hiša z označenimi sušilnicami v I. nadstropju so pozneje Janescheve hiše. Zadnja hiša na levi z obširnimi vrtovi je poznejša *Ditlova* hiša št. 140

Po smrti Ivana Janescha star. (21. febr. 1882) je podedoval hiši na Sv. Petra cesti, pristavo v Kolo-dvorski ulici 8 in tvornico na Sv. Petra nasipu njegov sin edinec *Ivan Janesch ml.*, roj. 8. novembra 1844 v Ljubljani, ki se je bil 14. julija 1869 oženil z Marijo Staré, hčerko pivovarnarja in trgovca Janeza Staréta v Mengšu. Očetovo tvornico je povzdignil za eno nadstropje in jo vodil tako uspešno, da je v dobi svojega največjega razvoja (1896) zaposlovala do 100 delavcev. Ker so se pa njegovi sinovi posvetili drugim poklicem, je tvornico prodal 3. maja 1900 za pol milijona kron veletrgovcu z usnjem Karlu Pollaku. Baval se je potem v letih 1901—1908 s poskusi, uvesti na Ljubljansko polje pridelovanje hmelja ter v ta namen pokupil obširna zemljišča med Šmartinsko cesto in Tomačevim, tam, kjer je danes pokopališče Sv. Križa. Poskusi, ki so ga stali mnogo denarja, pa se niso obnesli. Hmeljniki so že pred 1914 izginili in le cesta »Med hmeljniki« na južni strani pokopališča spominja na Janeschovo prizadevanje za povzdigo naše deželne kulture. Dne 9. julija 1919 je sklenil Ivan Janesch ml. svoje, za naše narodno gospodarstvo pomembno življenje.

Od njegovih sinov je bil najstarejši *dr. Ivan Janesch*, roj. 1870, do prevrata odvetnik v Brežicah, a se je l. 1919. izselil v Avstrijo (Langenlois), drugi sin *Rajmund*, roj. 1872, je postal železniški inženir, tretji sin *Oton*, roj. 16. okt. 1880, pa operni pevec v Bernu. Izmed hčerk se je Marija poročila s trgovcem Ivanom Krisperjem v Ljubljani, Ana z grajščakom v Lembergu pri Dobrni, Hubertom Galletom, Pavla pa s stotnikom Alfredom Schwarzom. Ti otroci so bili leta 1905. že vsi zdoma, ostala je na njem le še vdova Marija Janesch, ki je hišo na Sv. Petra cesti št. 8 dne 28. maja 1924, pol leta pred svojo smrtjo, prodala zdravniku dr. Josipu Volavšku.

Razen Janescheve pisarne ni bilo v njegovi hiši do l. 1892. nobenih trgovskih lokalov. Takrat je v njej odprl malo trgovino z urami, zlatnino in srebrnino Franc Čuden, a se je l. 1900. preselil v povečano trgovino na Mestni trg 25, l. 1912. pa v Prešernovo ulico 1. Po čudnovem odhodu se je priselil zlatar Jožef Černe, ki ima sedaj svoje lokale v Wolfovi ulici št. 3. Po prevratu je zasedel vse pritlične prostore na Sv. Petra nasipu 5 (7) trgovec z galanterijo in modnim blagom, kolesi in šivalnimi stroji, Jože Petelinc.

Današnji »Hotel Lloyd«, Sv. Petra cesta 7, od 1798—1849
last strojarske rodbine Dittl

HIŠA ŠT. 140 (STARA ŠT. 142), OD 1877 ŠT. 9, DANES ŠT. 7

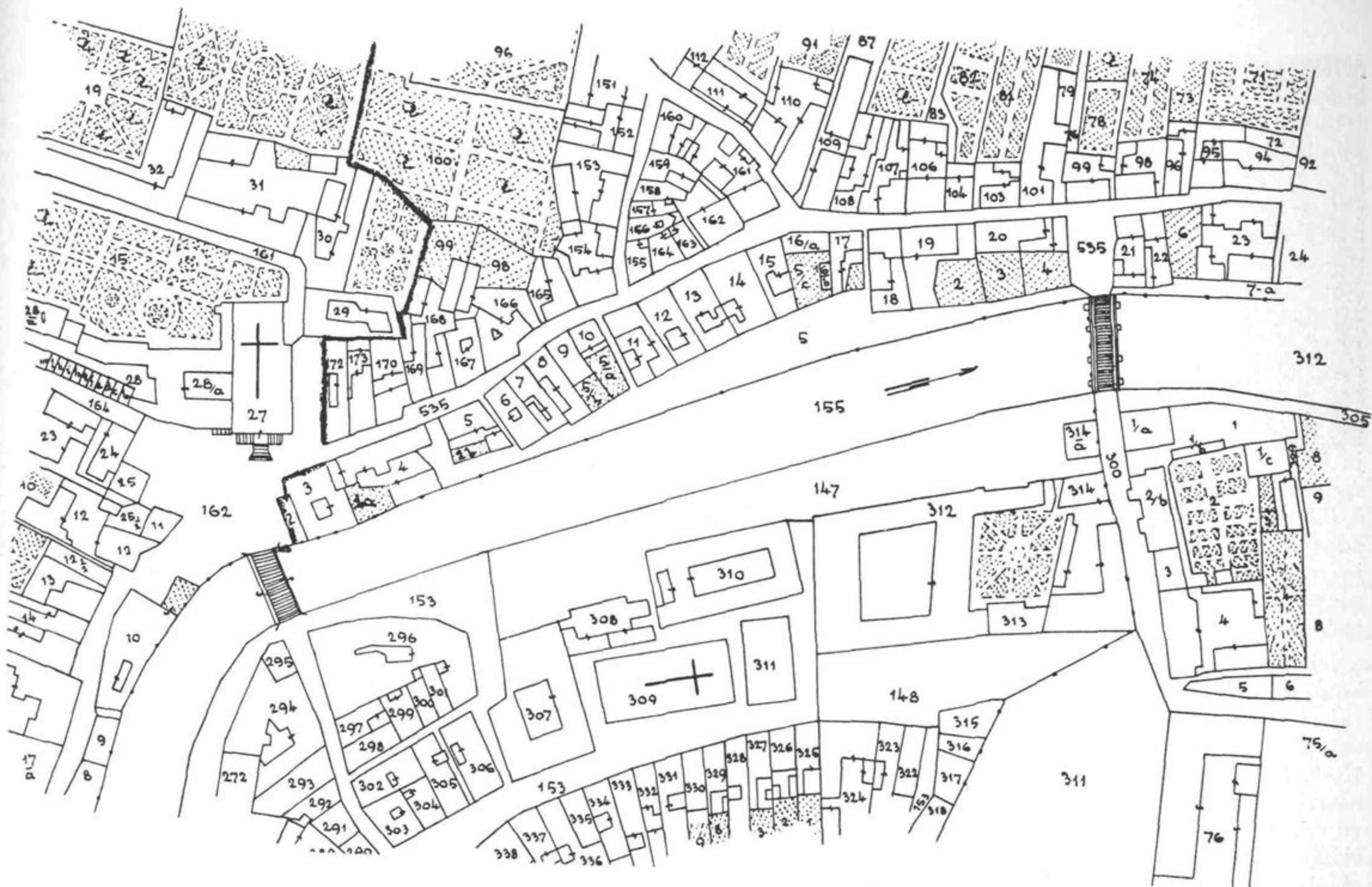
(»Hotel Lloyd«).

Ta stara hiša stoji na drugi strani Sv. Petra ceste, nasproti Janeschevi hiši in je značilna po svojih treh lokih v pritličju, ki omiljujejo na arhitektonsko posrečen način ostro odmaknitev dosedanje ulične črte. Nastala je brez dvoma iz združitve treh predmestnih hiš, od katerih so prve dve imele po tri, zadnja pa štiri okna na ulico. (Primerjaj Florjančič-Kaltschmiedov zemljevid v Kroniki 1937, II, str. 70.) Med 1770 do 1786 je bila hiša last Franceta Jožefa Martinca (Martiniz). Od njegovih dedičev jo je 15. februarja 1798 kupil strojarski mojster Avguštin Dittl, roj. dne 28. avgusta 1765 v Neustadtu v Zg. šleziji. Sin krčmarja Jožefa in Marije Jožefe Dittl je bil sprva strojarski pomočnik pri Jožefu Janeschu ter se je po njegovi smrti dne 10. januarja 1791 poročil z njegovo vdovo Marjeto roj. Pauer, prišel v posest strojarske pravice in si pridobil 8. aprila 1791 ljubljansko meščanstvo. Žena Marjeta mu Janeschevih hiš zaradi doraščajočih sinov iz 1. zakona ni prepisala, marveč ostala sama njih lastnica do svoje smrti.

Ker so se Dittlu iz zakona z Marjeto Janeschovo rodili še hčerki Marija (1792), pozneje poročena Ravnikar, in Antonija (1797) ter sin Vincenc, mu je postalo v Janeschevi hiši pretesno ter je kupil l. 1798. od Jožefa Martinca omenjeno hišo na Sv. Petra cesti št. 142 (današnji hotel Lloyd) za 3600 fl., l. 1806. pa za 18.000 fl. še hišo v Blatni vasi 113 (od 1877 Kolo-dvorska ulica 20, danes št. 18), ki je bila del obširnega posestva protomedika dr. Bernarda Kogla. Dittl pa je moral postaviti med svojim novim in preostalim Koglovim posestvom vrtni zid, ki še danes loči vrtove njih pravnih naslednikov Mallyjevih in Hudovernigovih. Ni povsem izključeno, da je Dittl (morda okoli 1820) na kupljenem posestvu v Blatni vasi 113 sezidal strojarno. Dejstvo, da je bival od leta 1823.—1835. v tej hiši njegov tast, strojar Simon Klemenčič, bi kazalo na to, vendar je po smrti Avgusta Dittla (1835) odnosno Klemenčiča (1837) tu prenehalo strojarstvo. Mogočno pa se je usnjarsstvo na tej hiši razvilo, ko jo je usnjar Franc Mally, sin tržiškega usnjarja Valentina Mallyja 16. marca 1861 kupil za 5000 fl. od Dittlovih dedičev ter sezidal na dvorišču veliko usnjarno, ki je obratovala do konca 19. stol.

Že 24. aprila 1802 je bil Avguštin Dittl kupil od strojarja Simona Klemenčiča hišo št. 14 na Sv. Petra cesti (glej zgoraj), a jo l. 1810. prodal strojarju Matiju Welzu z vsemi, dobro urejenimi usnjarskimi napravami in orodji za 2700 fl. Od Welza jo je l. 1830. zopet kupil nazaj, nato pa jo takoj zopet prodal kirurgu Antonu Melzerju.

Tudi hišo št. 13 na Sv. Petra cesti je kupil Avguštin Dittl 22. junija 1801 od Simona Paura, a jo 24. aprila 1802 prodal strojarju Simonu Klemenčiču, tako da sta s Klemenčičem v bistvu zamenjala hiši. Klemenčič je na hiši št. 13 ostal do 1822, ko je stanovanje in mogoče tudi obrt preselil v Dittlovo hišo v Blatni vasi 113. Hišo št. 13 na Sv. Petra cesti je kupil l. 1822. zopet Avgust Dittl nazaj za svojega sina Vincenca, ki se je bil 1821 poročil s Katarino Standecker in odslej na tej hiši izvrševal strojarski obrt. Po smrti svoje

Sv. Petra cesta in okolica po katastralni mapi iz l. 1825.

prve žene (4. nov. 1825) pa je Vincenc Dittl zašel v hude dolgove (čez 5000 fl.), iz katerih ga je rešila 18. junija 1832 poroka z drugo ženo Elizabeto Mišič, hčerko pekovskega mojstra Antona Mišiča v Krakovem 44. Prezadolženo hišo št. 13 je kupil Avguštin Dittl, a jo je že l. 1833. prodal Janezu Pauru. Vincenc Dittl je odslej izvrševal le prodajo usnja na drobno v Gradišču 41 (danes 14), kjer je 5. januarja 1850 za legarjem umrl, zapustivši nedoletnega sina Kajetana, roj. l. 1833.

Avguštin Dittl, daleč presegač po nadarjenosti, podjetnosti in tudi sreči svojega sina Vincenca, pa je do svoje smrti krepko držal svojo obrt in vsa obširna posestva. Imel je razen že omenjenih hiš v svoji lasti še gozdne deleže na Rožniku, ki jih je kupil ob licitaciji imenja cerkve na Rožniku dne 19. decembra 1808 za 1008 fl. (l. 1850. so prišli v last podjetnika Benjamina Püchlerja, l. 1861. pa trgovca Petra Lasnika), njive in pristave na Ljubljanskem polju pri Sv. Krištofu in za Jamnikovim marofom in velik barjanski delež na Volarju med Ljubljano in Iško (mapa št. 148). Imel je tudi mnogo denarja izposojenega, tako n. pr. samo na Filip Wagnerjevih hišah št. 141 in 142 na Sv. Petra cesti (pozneje št. 3 in 5) vknjiženega za 10.462 fl. S časom je začel namesto strojarstva, ki ga je menda prepustil tastu Klemenčiču, izvrševati trgovino z usnjem, ki ga je izvažal v Trst, kjer je imel zveze z veletrgovcem Jakobom Koblerjem, na Hrvaško in Ogrsko.

Ko mu je okoli 1813 umrla žena Marjeta, se je januarja 1823, star 50 let, drugič poročil z Regino Klemenčičevo, roj. l. 1798., najstarejšo hčerko prej omenjenega strojarja Simona Klemenčiča. Klemenči-

čev rod izvira iz okolice Sv. Jakoba ob Savi, kjer je bil okoli 1770 rojen Simon Klemenčič. Poročil se je okoli 1795 z Marijo Fister, menda sestro magistr. svetnika in poznejšega ljubljanskega župana Petra Fisterja. Prvi otroci, med njimi Regina, so se mu rodili še izven Ljubljane, kamor je prišel okoli 1800 in postal 9. julija 1802 meščan. Dne 4. nov. 1800 je kupil od barvarja Matija Gerberja njegovo hišo št. 14 na Sv. Petra cesti za 1950 fl., a jo je že 1802 (glej zgoraj) zamenjal za št. 13. Klemenčič ni živel v izobilju, vendar je prvih deset let pošteno preživljal ženo in šest otrok (Regino, Ivano, Antonijo, Marijo, Andreja in Janeza). Težje je šlo, ko mu je 14. aprila 1815 pobrala sušica ženo Marijo, ter je morala pač vzkočiti pri gospodinjstvu 17letna Regina. Tu jo je najbrže spoznal in vzljubil takrat že priletni Avgust Dittl, ki je bil boter njenim sestram Ivani in Antoniji. V ženitvenem pismu (Heiratsvertrag) z dne 8. januarja 1823, sklenjenim v navzočnosti očeta Simona Klemenčiča, Andreja Maliča, dr. Jožefa Pillerja in Jakoba Koblerja ni sprejel Dittl nobene dote od svoje neveste, pač pa ji je zapisal, ko bi pred njo umrl brez otrok, lepo vsoto 2000 fl. v finem konvencijskem novcu in 150 fl. povrh za opravo, pa še stanovanje 2 sob v svoji hiši št. 140 s priteklinami, to pa le tako dolgo, dokler ostane vdova.

Iz zakona s 30 let mlajšo Regino se je Avguštinu Dittlu še do njegovega 66. leta rodilo 5 otrok, dva sinova in tri hčerke. Toda ta rod je vzrasel v drugačnih socialnih razmerah kakor otroci iz prvega zakona. Bili so že otroci bogatega veletrgovca, ki je bil v prijateljskih odnošajih s prvimi zastopniki ljubljanske družbe, tako z bogatašem Andrejem Maličem, guber-

nijskim svetnikom Janezom Schneditzem, odvetnikoma dr. Jožefom Pillerjem in dr. Antonom Rakom, z mestnim zdravnikom Andrejem Gregoričem, s šentjakobskim župnikom Janezom Zlatoustom Pohlinom itd.

Zato se ni čuditi, da je bila njih življenjska pot lepša kakor otrok iz prvega zakona. Očetove obrti in trgovine jim ni bilo več mar, saj so po njem podedovali za tedanje čase ogromno premoženje. Ko je umiral Avgust Dittl, star 70 let, za posledicami protina (4. jan. 1835), je napravil ustni testament, v katerem je zapustil vse svoje imetje otrokom iz drugega zakona in ženi Regini po enakih delih, slednji pa le, če se drugič ne omoži. Izmed otrok iz prvega zakona je bil Vincenc že odpravljen, vendar se ga je oče spomnil s tem, da mu morajo dediči dajati do smrti 5 fl. na mesec, njegovemu sinu Kajetanu pa izplačati odpravnino 1000 fl. kot spomin na deda. Posebno rad je moral imeti hčerko iz prvega zakona Marijo, poročeno Ravnikar, kateri je vsega vkup volil 18.000 fl., toda po odbitku tega, kar je že med živimi prejela.

Dittlova rodbina se je po smrti Avgusta Dittla kmalu izselila iz Ljubljane. Sinova Rajmund Avgust, roj. 4. dec. 1827 in Karl Jakob, roj. 29. jan. 1833, sta vstopila v vojake, vdova Regina pa se je že aprila 1838, leto dni po smrti svojega očeta (umrl je 18. januarja 1837 v Dittlovi hiši, Blatna vas 113, star 68 let) vnovič poročila s pisarniškim ravnateljem ljubljanskega deželnega sodišča in poznejšim dvornim registraturnim uradnikom Jožefom Stettinom na Dunaju, čeprav je s tem izgubila svoj delež na dediščini. Z njo so se preselile tudi njene nedoletne hčere Julijana (roj. 13. jan. 1824), Frančiška (roj. 21. sept. 1825) in Klementina (roj. 29. jan. 1831). Od teh se je poročila Julijana pozneje z generalom Vincencijem baronom Abelejem, Klementina pa v drugem zakonu okoli 1868 s podmaršalom Petrom vitezom Springensfeldom.

Od Avguštinovih sinov je služboval *Rajmund Avgust Dittl* kot častnik v Krakovu, Ljubljani in Mariboru. Udeležil se je vojn na Laškem l. 1859. in 1866. in bosanske okupacije l. 1878. Na italijanskih bojiščih

si je bil priboril red železne krone in pridobil s tem viteštvo. Umrl je avgusta 1890 kot upokojen polkovnik v Ljubljani. Iz zakona s Frančiško Pfeffel (3. marca 1867), hčerko bogatega industrijalca v Frankfurtu ob Meni, čigar last je bil okoli 1868 tudi Golnik, so se mu rodile tri hčerke in dva sinova. Od slednjih je Friderik Jurij, roj. l. 1870. v Ljubljani, med svetovno vojno dosegel čin polkovnika in umrl l. 1929. na Dunaju, Viktor, roj. l. 1879. v Mariboru, je bil do nedavna prokurist Avstr. kreditnega zavoda za trgovino in obrt na Dunaju.

Tudi Avguštinov mlajši sin *Karel Jakob Dittl* je vstopil l. 1848. s 15 leti v vojaško službo, se odlikoval s posebno hrabrostjo pri obrambi trdnjave Budima zoper uporne Ogre in dobil zato veliko srebrno svetinjo za hrabrost. L. 1859. se je udeležil kot ritmojster bitk pri Magenti in Turbigu, l. 1866. pa je bil v vojni na Laškem težko ranjen. L. 1875. je stopil kot major v pokoj ter dobil pri tej priliki plemstvo s priimkom de Wehrberg. Dne 29. junija 1863 se je bil poročil s Hedvigo Ghyczy iz Čabra. Od njegovih štirih otrok živita sinova Karl in Rudolf v zelo ugodnih razmerah na Dunaju, hčerka Frančiška (Fanny) se je poročila l. 1901. z ritmojstrom baronom Duval-Dampierre, Hedviga pa z ritmojstrom pl. Arnethom. Regina Dittl, vnovič poročena Stettina, je umrla na Dunaju 19. decembra 1883 v visoki starosti 86 let. Nje vnukinja gospa Hedviga pl. Arneth na Dunaju je poklonila piscu te razprave sliko Avguština Dittla v umetniško izdelanem posnetku. Slika, ki jo tu priobčujemo, potrjuje splošni vtis, ki so ga podale dosežanje ugotovitve o tem resnem in podjetnem možu.

Dittlovo hišo na Sv. Petra cesti 140 (7), v kateri je vodil že izza l. 1841. Benjamin Pichler gostilno »zum Lustschloß Laxenburg«, je kupil 27. novembra 1849 posestnik Franc Mayr iz Kranja za 10.400 fl.; hišo in vrt v Kolodvorski ulici št. 113 (18) pa usnjar Franc Mally iz Tržiča za 5600 fl. Hiša na Sv. Petra cesti 140 je prešla l. 1858. na vdovo Katarino Mayr, ki jo je dne 7. aprila 1866 prodala restavraterki Ani Schulz, roj. Scherling. Ta jo je s svojim možem, prekajevalcem Karlom Schulzem, rojenim Gradčanom, preuredila v meščansko restavracijo in hotel ter ga po hotelu Lloyd na Reki, kjer je prej obratovala, imenovala *hotel Lloyd*.

Tudi v tej hiši so se polagoma naselile trgovine in obrti, tako n. pr. je poleg Schulzeve in pozneje Karla Počivavnikove mesarije obratovala tudi špecerijska trgovina Franceta Oreška (od 1882 do 1903), za njo pa trgovina z mešanim blagom Leopolda Jerana (1903 do 1921), trgovina z usnjem Adolfa Pollaka itd.

Od Schulzejevih je podedoval hišo l. 1819. mesar Karl Počivavnik star., po njegovi smrti (1895) njegova vdova Jožefina, za njo pa l. 1906. njen sin Karl Počivavnik ml., ki je izvrševal mesarijo do l. 1921. Dne 14. marca 1912 sta kupila hišo in prevzela restavracijo in hotel Karl in Marija Tausers, od katerih jo je l. 1922. podedoval strojni mojster južne železnice Rudolf Müller. Nekdaj Dittlova hiša št. 140, v kateri je še danes »Hotel Lloyd«, se je ohranila v bistvu v svoji stari obliki in je pravi lik starih hiš ljubljanskega »forštata«.

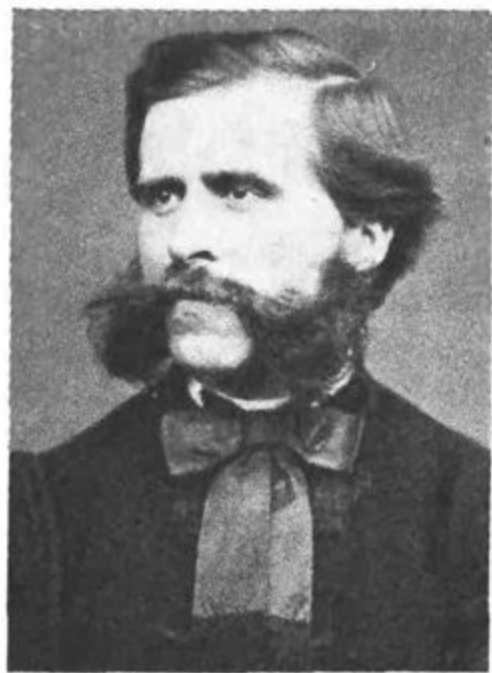
Hotel Lloyd od vzhoda

Steinmetzova hiša št. 3
Sv. Petra nasip

Avguštin Dittl
(1765 — 1835)

France Steinmetz
v mlajših letih

France Steinmetz
v starejši dobi

Alojzij Steinmetz

HIŠA ŠT. 4, NOVA ŠT. 6

(»pri Fajmoštru«).

Janeschevi hiši št. 5 soseda je bila enonadstropna hiša št. 4, v kateri je obratovala že od 1722—1763 staroznana gostilna Andreja Klemenčiča. Od njega je prešla hiša okoli l. 1770. na krznarja Bernarda Rösslerja, od tega pa l. 1786. na Ivana Hanna. Njegova hčerka Cecilija, poročena z Jožefom Kokaljem, jo je 24. sept. 1824 prodala starinarju in poznejšemu trgovcu Primožu Selanu, od katerega jo je podedoval njegov sin, žitni trgovec Maks Anton Selan, ki jo je l. 1883. zapustil župniku Martinu Derčarju.¹ Hiša je danes last »Ustanove župnika Derčarja«, ki ima namen, skrbeti za dotacijo lokalistov in podružničnih cerkva Sv. Križa in sv. Trojice v moravški župniji.

V tej hiši je od 1850 do 1871 izvrševal krznarski obrt Jožef Nušak. Prodajalne so nastale v njej šele po svetovni vojni.

14 HIŠA ŠT. 3 (NOVA ŠT. 4)

(Steinmetz.)

Na drugi (desni) strani Obrežne steze je stala hiša št. 3, v kateri je iz Koroške priseljena rodbina Steinmetz skozi eno stoletje (1763—1863) izvrševala jerharsko obrt. V tej hiši so prej obratovali sami kovači. To dejstvo, ki ga izpričujejo davčni urbarji ljubljanskega mesta od 1700 do 1770, potrjuje tudi Valvazor v svoji grafični zbirki (glej France Stele, Valvazorjeva Ljubljana, slika str. 43). Njegove risbe kažejo enonadstropno hišo, ki ima na levi polovici podaljšano streho daleč čez ostrešno črto. Ta podaljšek sloni na treh lesenih stebrih — lik kovaškega preddvorja, kakršnega nahajamo še danes tu pa tam po deželi.

V tej hiši so izvrševali v 18. stoletju svojo obrt naslednji kovači: Od 1696 do 1712 Matija Bartolič, od 1712 do 1735 Janez Haushofer, od 1735 do 1751 Tomaž Haushofer, od 1752 do 1765 Janez Jurij Gregorič. Od tega je kupil hišo l. 1765. jerhar Jožef Valentin Steinmetz, roj. okoli 1721 v Celovcu, sin tam-

¹ Martin Drčar, roj. 3. nov. 1836 v Moravčah, umrl 29. avg. v Preski. Po njem se imenuje gostilna v tej hiši na Sv. Petra nasipu št. 7 »pri Fajmoštru«.

kajšnjega jerharskega mojstra Kristijana Steinmetza. Dne 15. nov. 1762 se je poročil v Sori z Marijo Rozalijo Paur, hčerko že znanega strojarja Simona Adama Paura na Sv. Petra cesti 12 in preuredil hišo za namene svojega obrta, pri tem pa tudi odpravil nepotrebno preddvorje. L. 1763. je postal ljubljanski meščan.² Zdi se, da je obrat vodil preveč na široko in da ni pazil na dolgove, ki so se mu kopičili. Po njegovi smrti (8. sept. 1775) je namreč prišel obrt v stečaj,³ vendar je vdova Rozalija še rešila hišo.

Po Valentinovi smrti (4. aprila 1796) je prevzel njegov najstarejši sin Janez Nep. Steinmetz, rojen 12. aprila 1770, star komaj 18 let, očetovo obrt in hišo in dobil 1. sept. 1797 ljubljansko meščanstvo. Poročen je bil trikrat. Iz drugega zakona z Lucijo Pavlinovo (27. nov. 1812) se mu je rodil med petimi otroki sin Alojzij Steinmetz, roj. 18. junija 1815, ki je postal po očetovi smrti (12. avgusta 1834) njegov naslednik. Dne 21. januarja 1839 se je v Železnikih poročil s Terezijo Globočnik, hčerko imovitega fužinarja in župana (Oberrichter) Jožefa Globočnika v Železnikih, ki mu je prinesla 2000 fl. dote. Dne 20. maja 1853 je postal ljubljanski meščan. Vendar mu obrt ni uspeval in zašel je v dolgove, iz katerih ga je rešil tast s tem, da je l. 1849. kupil hišo, ki jo je pa pozneje podaril hčerki Tereziji. (Darilna pogodba 31. julija 1863.)

Steinmetzova jerharija je v bistvu prenehala s smrtjo Alojzija Steinmetza star. (6. jan. 1873). Sinova Franc in Alojzij sta se obrnila k trgovini. Franc Steinmetz, roj. 8. dec. 1843, izučen ključavničar, se je okoli 1870 naselil v Železnikih 105 v hiši svojega deda Jožefa Globočnika ter ustanovil v Petrovem brdu pri Selcih iz nekdanje žage tvornico parket. Ker mu parketarna v Selcih ni uspevala, jo je l. 1878. opustil in šel po okupaciji Bosne z bratom Alojzijem v Banjaluko, kjer sta začela lesno trgovino. L. 1881. je prepustil Franc Steinmetz trgovino bratu Alojziju, sam pa se je z rodbino vred preselil v Sarajevo. Tu je znova začel z lesno trgovino in industrijo. Z veliko energijo je prebrodil težave prvih let ter s časom ustanovil žage v Mokrem, Sinjevu, Vasin-Hanu, Pa-

² Prim.: Laibachs Bürgerschaft von 1720—1786 v MMK 1903, 85. Tam je njegovo ime zapisano Stamitz.

³ Laibacher Zeitung, Kundschaftsblatt z dne 10. aprila 1775.

zariću, Hijašu in Srednjem, l. 1890. pa zgradil tvornico parket v Sarajevu. Vse drvarje, žagarje, hlapce in celo dekle je imel iz Gorenjskega. Delal je v svojih podjetjih z velikim uspehom do svetovne vojne. Leta 1915. pa je podjetja likvidiral in se umaknil v zasebno življenje v Gradec, kjer je 5. februarja 1924 umrl.

Iz zakona z Elizabeto Pengov se je Francetu Steinmetzu rodilo 8 otrok, od katerih so nekateri zavzeli ugledna mesta v javnih poklicih. Sin ing. Karl je bil do l. 1932. ravnatelj Obrtne šole v Sarajevu, sin dr. Rudolf politično-upravni uradnik, po zedinjenju nekaj časa (1919—1921) namestnik jugoslov. generalnega konzula v Gradcu, član raznih delegacij v inozemstvu, naposled načelnik oddelka za zunanjo trgovino v ministrstvu za trgovino in industrijo. Od julija 1937 je član državnega sveta v Beogradu.

Francetov brat *Alozij Steinmetz ml.*, roj. 1. junija 1846, je bil nekaj časa zaposlen v očetovi jerhariji, ki jo je po očetovi smrti opustil in bil nato trgovski sotrudnik pri manufakturni tvrdki Fr. Ks. Souvan, potem pa se je preselil z bratom Francetom v Banjaluko, kjer si je pridobil lepo premoženje in umrl tam samec 25. aprila 1924.

Hiša št. 3 na Sv. Petra cesti je po Alojzijevi smrti prešla na otroke njegovega brata Franca in njegove sestre Ivane, poročene z vadniškim učiteljem in mladinskim pisateljem Ivanom Tomšičem. Ti so jo dne 27. avgusta 1925 prodali trgovcu Ivanu Kostevcu, od katerega je prešla dne 18. junija 1928 na trgovca Lovra Demšarja, čigar dediči (Silvan in Marijan Demšar) so od l. 1932. nje lastniki.

Bivša Steinmetzova hiša je ohranjena v prvotni obliki samo deloma, namreč na Sv. Petra nasipu št. 3. Tu je dvonadstropna. Enonadstropni del (Sv. Petra cesta 4) pa je bil po potresu l. 1895. tako poškodovan, da so ga morali podreti. Na njegovem mestu stoji danes moderna dvonadstropna hiša, ki je na Obrežni stezi za kake 4 m pomaknjena nazaj, tako

da tvori s starim še ohranjenim obrežnim delom precejšen kot.

V stari hiši na Sv. Petra cesti 3 (4) je bila že od 1867 trgovina s krojnim in drobnim blagom Franceta Egra, pozneje 1870 Terezije Eger, nekaj časa (1875 do 1882) tudi prodajalna urarja Franceta Pettauerja, dočim so se v prodajalne prostore novo zgrajene hiše vselila sprva (1902) manufakturna tvrdka Kocbek in Kostevc, ki jo je od l. 1903.—1928. vodil Fran Kostevc sam. Od l. 1928. je tod trgovina z modnim blagom Lovrenca Demšarja.

Jerharsko obrt so izvrševali Steinmetzi v spodnji hiši, na Sv. Petra nasipu št. 3, in sicer v pritličnih prostorih. Dohod na Marijin trg pa je s te strani branil do l. 1898. zid sosedne Jakličeve, potem Mayerjeve hiše, ki je še v naših časih (do 1895) padal navpično v Ljubljanično strugo. Med novo zgrajeno Mayerjevo palačo na Sv. Petra nasipu št. 1 (danes last Assicurazioni Generali) in Steinmetzovo hišo št. 3 je bil že od davna majhen nezazidan vrtič, na katerem pa se je l. 1934. sezidala dvonadstropna moderna hiša Sv. Petra nasip št. 3 a. Bivša stara Steinmetzova hiša ima staro označbo Sv. Petra nasip 3.

Leto 1875. pomenja za večino usnjarskih in milarških obrtov šentpeterskega predmestja konec starega obrtniškega življenja. V tem letu so se opustili Paurovi, Steinmetzovi, Janeschevi usnjarski obrti. Dittlov se je ustavil že l. 1837. Švelčeva milarna je prenehala 1866, Venazzijeva že okoli 1850, Kupičeva barvarija pa že l. 1835. Najdalje so se držale še Strelbova milarna (do 1892) in Patatova (1894), odnosno Meralova barvarija; zadnja je dočakala še začetek tega stoletja (1926). Edino Janescheva usnjarska tvornica na Sv. Petra nasipu živi in deluje v povečani obliki kot tvornica Indus d. d. še današnje dni. Strojariji, jerharji, milarji in barvarji na forštat pa so izginiti; z njimi in njihovimi obrati je odšel iz Ljubljane dober kos srednjeveške romantike, a tudi blagostanja.

Marijin trg leta 1890. Dohod do „Forštata“ označuje na levo nekdanja Mayrjeva hiša s predzidano ji Bučarjevo prodajalno, ki zapira obenem dohod na Sv. Petra nasip

LJUBLJANSKI PIVOVARJI OD XVI. DO XIX. STOLETJA

V L A D I S L A V F A B J A N Č I Č

Razprava je sestavljena večinoma iz podatkov ljubljanskega mestnega arhiva. Marsikaj sem našel tudi v dežel-nem arhivu Narodnega muzeja v Ljubljani, v licealni knjižnici, v matičnih knjigah stolne župnije sv. Nikolaja in v mestnem arhivu v Celovcu. Vodstvom teh ustanov se toplo zahvaljujem za prijazno uslužnost pri večmesečnem proučevanju arhivalij, posebej še za koristne nasvete g. dr. Rudolfu Andrejki, ki je dal pobudo za raziskovanje zgodovine ljubljanskega pivovarstva, g. dr. Jožetu Rusu in celovškemu mestnemu arhivarju g. Karlu Lebmacherju, ki mi je omogočil, da sem v tridnevnem bivanju v Celovcu lahko zbral zanimive podatke o zvezah med koroškimi in kranjskimi pivovarji, ter mi prijazno dovolil, da smem porabiti njegov sestavek »Zur Geschichte der Steinbierbrauereien in Klagenfurt und Umgebung« (Klagenfurter Zeitung 1929). — Podatke o splošni zgodovini pivovarstva sem črpal iz spisa Dr. Karla Urbana: »Die Brauindustrie« v »Geschichte der österreichischen Land- und Forstwirtschaft« ter iz zanimivega članka g. Viljema Nemenza »O pivu in pivovarnah« (»Trgovski tovariš« 1935, str. 159—168), kjer se more čitatelj natančneje poučiti o varjenju piva v sedanosti in preteklosti. O hmelju razpravlja obširno ing. Vinko Sadar v svojem »Hmeljarstvu«.

Iz zgodovine piva. Pijače iz raznih vrst žita so znali pripravljati že najstarejši narodi. Ta umetnost je znana v vseh delih sveta, tudi pri najprimitivnejših ljudstvih. Večinoma so to mlečnokisle pijače, ki ne vsebujejo nič ali le malo alkohola. Današnja balkanska boza je podobna takemu prvotnemu pivu. Stari Babilonci in Egipčani so že skoro 3000 let pred Kr. izdelovali pijačo, ki je imela vse lastnosti današnjega piva, le da so namesto hmelja uporabljali vsakovrstne druge začimbe. Stari Slovani so hmelj tudi že poznali in so se menda od njih naučili Germani, pridajati ga žitnim pijačam. Splošno se hmelj rabi pri varjenju piva šele kakih 200 let, prej ta primes za pivo ni bila bistvena, marveč je bila le ena izmed mnogoštevilnih začimb.

Pred stoletji se pivo ni pripravljalo za prodajo, marveč so ga kmetovalci varili le za domačo potrebo. To navado so do nedavna poznali še na Norveškem in na Ruskem. V srednjem veku so po samostanskih vrtovih gojili hmelj kot zdravilo in ga s tem namenom tudi dodajali pivu. V srednji Evropi se hmelj prvič omenja kot dodatek pivu v neki listini samostana Corvey l. 822. Njegova raba se je prihodnja stoletja v nemških deželah dokaj posplošila. Na češkem je hmelj v 12. stoletju že splošen poljski pridelek. Že tedaj je bil žateški hmelj znamenit. Prvič se omenja varjenje piva na češkem v Višehradu pri Pragi leta 1088. V 15. in 16. stoletju je bilo pivovarništvo na češkem, Moravskem in v Šleziji že močno razvito. Varili so dve vrsti piva, eno »belo«, iz pšenice, drugo pa »rdeče« iz ječmena. Le izjemoma so uporabljali tudi oves. Iz sosednjih nemških in čeških krajev se je pivovarstvo širilo v alpske dežele, vendar ga je tu silno oviral močni konsum vina. Cesar Friderik IV. je v svojih avstrijskih vinorodnih deželah l. 1449. popolnoma prepovedal varjenje in točenje piva, dovoljena

je bila le najožja domača kuha in poraba po gradovih in kmetskih dvorih. Take prepovedi, ki naj bi preprečile podražitev ječmena in pšenice, so se ponovile tudi l. 1544., 1551., 1561. in 1566.

Na Dunaju je bila ustanovljena prva pivovarna leta 1296. v Weidenski ulici. Bila je last meščanskega špitala (zavetišča za onemogle in obubožane meščane) in je imela do leta 1699. izključno pivovarsko pravico (Braurecht) na Dunaju. To pivo pa menda ni bilo baš najboljšo, ker so do začetka 17. stoletja uvažali mnogo piva s češkega in Bavarskega pa tudi iz ostale Dolnje in iz Gornje Avstrije.

V štajerskem Leobnu se omenjata l. 1347. dva pivovarnarja. Pivo pa je prihajalo tja že prej s severa.

Kameno pivo in »koritnjak« na Koroškem. Kot na Poljskem tako so tudi na Koroškem še tik do pred konec svetovne vojne izdelovali tako imenovano »kameno pivo« (Steinbier) in »koritnjak« iz ovsa in pšenice, redkeje iz ječmena. Varili so kameno pivo na kmetih kot domačo pijačo kakor tudi obrtoma za pivotoče. Koritnjak je bila boljša vrsta kamenega piva, nekako kameno marčno pivo, ki se je točilo v celovski okolici ob prav slovesnih praznikih. Značilno je, da Nemci nimajo za koritnjak lastnega naziva.

V celovškem deželnem muzeju je v oddelku »Heimatmuseum« prirejena posebna kletna soba kot varilnica kamenega piva. Pivovarna sestoji iz tehle naprav: 1. *sladarnice* (Malzdarre), ki služi obenem kot sladovnik (Malztenne), 2. *segrevalnice* (Grumetl), prekritega prostora s podolgovato, pravokotno kotanjno, kjer so z drvimi in dračjem segrevali kose kamenja (diorit — porphyrit) iz okolice Hodiš, ki ima to lastnost, da ne počni niti pri najhujši vročini, 3. *drozgovnika* (Maischbottung), kadi, v kateri se pripravlja pivska drozga.

Kot orodja se porabljajo: dolge železne klešče za dviganje razbeljenih kamnov iz segrevalnice, »zibelka« za prenos žarečih kamnov, ki se vlagajo v pivsko drozgo, da zavre, železne vile za dviganje porabljenih kamnov iz drozgovnika in velike, veslom podobne kuhalnice za mešanje drozge in vode. Ta se črpa iz vodnjaka, ki ima žleb naravnani kar v drozgovnik.

Z varjenjem piva se je v večjih obratih začelo o polnoči, v manjših pa ob šestih zjutraj. Najprej se je prižgal ogenj v segrevalnici. Kamenje se je segrevalo poltretjo uro. S pomočjo zibelke in klešč so nato vlagali razbeljene kamne v drozgovnik na hmelj, da se oprazi, nato se je pripravljala drozga, ki so jo vlagani žareči kamni — porabili so jih za eno kuho okoli trideset, kot glava debelih — pripravili do vretja. Voda se je črpala iz vodnjaka in je po žlebu pritekala v kad. Vse to je trajalo zopet dve in pol ure. Taka drozga je nato počivala dve uri. Izčiščenje pivskih začimb iz drozgovnika v kadunje in spuščanje piva v vrelni odn. hladilne kadi je vzelo nadaljnje tri ure. Ohlajevanje na ta način izvarjene tekočine z ledom je trajalo 18 do 24 ur. Kvasilo se je pridajalo pivski začimbi šele po ohladitvi in se je puščalo v vretju približno 12 do 15 ur, nato pa se je pivo še tako pre-

takalo v sode, kjer je nadalje dovrevalo. Čez dva, tri dni je bilo močno kipeče pivo že pitno. Ker mu barva ni bila čista, so ga točili v lončenih vrčkih. Za običajno enkratno kmečko kuho 4 veder piva (okoli 220 litrov) je zadostovalo pol mernika ovsa in pehar hmelja, ki so ga kmetje gojili po vrteh.

Izdelovanje kamenega piva je v Celovcu in okolici prastara stvar. Zgodovinski podatki pa gredo v 16. stoletje. L. 1577. so se celovski pivovarji pritožili proti konkurenci, ki jim jo delajo kmetje, in so prosili, da se prepove uvoz piva z dežele. Mestni svet pa jim ni ustregel, češ da celovski pivovarji točijo slabo pivo in ga sploh ne varijo v zadostni količini, kolikor ga potrebujejo mestni in deželni delavci, ki so delali na celovških utrdbah. Pivovarji naj rajši gledajo, da bodo točili svoje pivo ceneje, sicer naj se nadejajo kazni. 10. julija 1579 je bil prečitan na mestni seji zbranim pivovarjem »pivovarski red« (Pier-Ordnung), ki je imel tale določila: 1. Napovedati morajo vsako kuho piva (»Präu«), preden začno variti, 2. morajo poravnati dajatve za prejšnje pivo; kdor tega ne stori, se mu pogasi segrevalnica, 3. zastanki se ne bodo več trpeli, 4. kdor dela pivo, pa tega ne napove, plača 1 goldinar globe, 5. kjer opazijo mestni biriči, da se vari pivo, morajo vprašati, ali je bilo »napovedano« in če je prejšnja kuha že plačana, 6. morajo delati dobro pivo, sicer zapadejo zasluženi kazni. 5. februarja 1582 so obljubili celovski pivovarji, da bodo kuhali dobro pivo in sicer tako, da jih bo vsak teden kuhalo samo po šest, naslednji teden pa zopet drugih šest in tako dalje. Zato pa se naj dovoz kmečkega piva popolnoma prepove. Vendar se mestno pivo ni nič zboljšalo. 3. novembra 1582 so mestni očetje pod kaznijo ukazali pivovarjem, da morajo variti in točiti boljše pivo kot dotlej in ga pri vsaki kuhi prinesiti mestnemu sodniku na pokušnjo. 9. julija 1583 je mestni sodnik Jurij Lebmacher ponovil ta ukaz, obenem pa določil ceno pivu: bokal najboljšega 6 beličev (Pfennig), slabšega pa 4 beliče. Oderuhi — nekateri so točili pivo kar po 6 krajcarjev — bodo brez prizanašanja kaznovani. Vsem prestopnikom se pivo zaseže in prepelje v meščanski špital. L. 1624. je bila uradna cena pivu 3 krajcarje za bokal.

Število varilcev kamenega piva je moralo biti znatno. Tako so l. 1750. našli v Celovcu 17 in v okolici, do kamor je segal celovski »Burgfried«, 9 varilcev kamenega piva. Ta koroška domača industrija se je gojila na severu do Osoj in tudi v šentviškem okraju, predvsem pa v slovenski spodnji Koroški. Slovenska imena so imeli mnogi kamenopivovarji, n. pr. Oswald Repitsch (l. 1578.), Jan. Vogala (1629.), Kristijan Lessanz (l. 1690.), Matija Matschnig, Ulrik Kollitsch, Janez Kulnigg, Jan. Andreschitsch, Adam Ruepitsch, Jurij Lassnig, Gregor Michar, Matija Lucar, Andrej Grotschnigg, Valentin Caschitz, Andrej Hudelist (18. stoletje). Najvišje obdavčen med kamenopivarji je bil l. 1750. Janez Trabesinger, ki je varil »ol« (pivo) v velikovškem predmestju. Hiša stoji še danes (Sport-hotel) in je last Družbe sv. Mohorja. L. 1917. sta morali zadnji dve kamenopivovarni v celovski okolici radi pomanjkanja ječmena ustaviti obrat.

Kotlovno pivo (»Kesselbier«) se je začelo izdelovati v Celovcu šele sredi 18. stoletja. Simon Jezernik (Jes-

sernigg) je dobil prvi pravico za to od cesarice Marije Terezije 29. sept. 1753.

Tako je bilo na Koroškem. Kako pa je bilo s pivom na Kranjskem, posebej v Ljubljani? Vsekakor so naši predniki pozneje prišli do piva kot pa Korošci, ker je Kranjsko spadalo med vinorodne dežele in zato ni bilo take potrebe po pivu. Z gotovostjo vemo, da leta 1582. v Ljubljani vsaj po krčmah še niso točili piva, najbrž pa ga tudi sploh še niso varili.

Ljubljanski gostilničarji l. 1582. V stanovskem arhivu Narodnega muzeja (f. 556) se nahaja seznam ljubljanskih gostilničarjev in popis njihove pijače, ki ga je po naročilu deželnih stanov napravil Baltazar Mauerher. Popisovanje je začel 1. maja 1582. Čeprav bomo videli, da tedaj ni v Ljubljani še nihče točil piva, vendar se mi zdi koristno, da na tem mestu objavim ta seznam, ki dopolnjuje Vrhovnikove »Gostilne v stari Ljubljani«. Spis je sestavljen seveda v nemščini.

I. *Pri samostanskih vratih* (tu so zapopadeni vsi trgi in ulice med sedanjim Krekovim trgom in čevljarjskim mostom):

1. *Venturo Trauisan* (župan v letih 1592—1594) je imel 2 soda in poltretji tovor¹ rdečega terana.

2. *Albrecht Glimb*, zlatar, 1 tovor vipavca.

3. *Janez Sattlperger*, ima 8 sodov manj 1 tovor vipavca v eni kleti, v drugi kleti pa 1 sod in 1 tovor vipavca in prav toliko terana.

4. *Gospod Volk Gartner* (mestni sodnik v Ljubljani, v letih 1584—1586 tudi župan): 4½ soda vipavca in 2 soda terana.

5. *Jakob Schiefflinger*: v 1 sodu 2 tovara vipavca, v drugem sodu ½ vedra (Lagl) in v tretjem še toliko vipavca.

6. *Urh Rubida*, krojač: 1 sod in 1 tovor vipavca in 1 sod terana.

7. *Peka Lenarta Polža* (Posch) vdova: v enem sodu 2 tovara terana, v drugem pa 1 tovor in pol vedra vipavca.

8. *Janez Khärner* (mestni sodnik za Gartnerjem v letih 1582—1583) ima v svoji tretji kleti 1 sod terana, v drugi kleti ½ tovara terana in ½ sodčka vipavca, v prvi pa 2½ soda terana.

9. *Gregor Zurler* ima v drugi kleti 4 sode terana, 5 sodov vipavca, v prvi kleti pa 2 sodčka dolenjca (»Marwein«).

10. *Gospod Gregor Khomär*, vinogorski sodnik (Pergkhrichter), je imel v eni kleti 3 sode vipavca in 6 sodov terana, v drugi pa 4 sode terana.

11. *Gospod Janez Pfaner* (mestni sodnik v letih 1568—1570 in župan v letih 1571—1573 ter 1579—1580), je imel 9 sodčkov vipavca in 4 sode terana, v špitalski kleti pa še 4 sode vipavca.

12. *Luka Steklina*: 1 sod črnikalca, 1 sod »Sanndten«, v enem sodu pa poldrug tovor terana.

13. *Andrej Wolff*, krojač: 2 soda terana, 1 sodček vipavca.

14. *Jernej (Partl) Mraslo*: 3 sode terana, 1 sod vipavca.

15. *Janez Taller*: pol tovara dolenjca, 2 sodčka vipavca, 4 sode in 1 tovor terana.

16. *Lenart Drumeliz*: 5 sodov in 3 tovore terana.

¹ 1 tovor vina = 100 bokalov ali 2½ vedra.

1 vedro = 40 bokalov ali približno 57 litrov.

17. *Blaž Weinfüerer*: 2 sodčka terana, ki držita oba približno 3 tovore, dalje ima omenjeni Weinfüerer 2 soda »Werschen«, ki pripadata dedičem rajnkega Renka, in 2 soda terana, last gospoda knjigovodje (»Buechhalter«) Janeza Marolta (Märkt).

18. *Janez Scheytt*: 9 sodov vipavca in poldrugi tovor terana.

19. *Krištofa Drau-a*, vrvarja, vdova gospa Urša: pol soda terana in 2 sodčka vipavca, iz katerih je čisto malo odtočeno.

20. *Gregor Annder*, gospoda Retterja sluga (»Ambtman«): približno pol tovara vipavca.

21. *Vincenc Waz* v Zweckhlovi hiši: 4 sode vipavca, 2 soda terana.

22. Gospod *Jakob de Curthoni* (župan v letih 1587. do 1590.): ima samo (überall) terana 24 sodčkov in malvazijca (Malfasir) v enem sodu približno pol tovara.

23. Gospod *Lenart Hren* (Lienhardt Khreen), župan v Ljubljani (v letih 1577. in 1578. ter od julija 1581. do julija 1582.): 7½ soda terana, dalje še 1 sod manj 1 tovor terana, v enem sodu pa približno 1 tovor sladkega vina.

24. Gospod *Janez Dorn* (Hanns Dorn je bil mestni sodnik leta 1543., 1545. in 1546. ter župan leta 1548. do 1551. Naš krčmar je morda njegov sin): 1 sodček vipavca, 1 tovor in še pol soda terana za domačo porabo. »Diesen Wein will ermelter Herr dorn für sein hauswesen behalten.«

25. *Martin (Mertt) Zierman*: 4½ soda terana, ½ soda vipavca.

26. *Pavel Wobner*: 2 sodčka vipavca in 3 sodčke terana.

II. Na Starem trgu (tu so mišljene vse ulice in trgi med Trančo in pisanimi vrati pri vhodu v Florijansko ulico ter med Gradom in Ljubljano):

27. *Henrik Weyss*, oklopar (»Panzermacher«): 1 sod in 2 tovara terana.

28. *Krištof Eysenhardt*: pol tovara terana.

29. *Filip Wochelon*, vojaški bobnar: 4 tovore vipavca, 2 tovara terana.

30. *Jurij Schillebir*: 7 velikih in malih sodov vipavca ter 7 sodov terana.

31. *Janez Khumperger*: 2 soda in 1 tovor terana ter 2 tovara vipavca v treh majhnih sodčkih.

32. *Janez Jäger*: 3 sode vipavca, 5 sodov in 1 sodček terana.

33. *Jurij Novak* (»Jury Nouackh«): 1½ soda vipavca, 13 tovorov terana.

34. *Blaže Vrabc* (Wläsche Vrabis): pol tovara terana.

35. *Blaž Undterrainer*, ključavničar: 1 tovor terana.

36. *Marjeta Gassner*, vdova: dva sodčka terana, pri enem je nekoliko odlitega.

37. *Miklavž (Miclau) Dolicher* (mestni sodnik leta 1587., 1588. in 1594. Pisali so ga tudi »Dulacher«, Valvasor pa celo »Durlacher«) v Rožni ulici: 2 soda terana.

38. *Miha Hörner*: 1 sod vipavca, v 3 sodih pa 2 tovara terana.

39. *Kocijan Perde* pri sv. Jakobu ima 1 tovor vipavca.

40. *Katarina Khumper*, vdova istotam: 3 sode in 1 tovor terana ter 1 tovor vipavca.

III. Na Novem trgu (vse ostalo obzidano mesto na levem bregu Ljubljane):

41. V hiši gospoda Vbalda Barba gospa *Anndrea Viuu* (?), ima 2 tovara sladkega vina.

42. *Mihael Rosenhauer*: ½ soda vipavca, 1 sod in ½ tovara terana ter v 1 sodu 4½ tovara dolenjca.

43. *Mihael Scheytt*: 12 sodov in 1 tovor terana ter 2 sodčka in ½ tovara vipavca.

44. V Forestovi hiši ima isti *Scheytt* 7 sodov terana.

45. *Jurij (Jörg) Wiz*, krojač: 2 sodčka vipavca, 1 sodček terana in še v 1 sodčku ½ vedra, v 1 sodu pa ½ tovara terana.

46. *Sigmundt Schärttl*: 2½ sodčka terana in ½ sodčka vipavca.

47. *Jurija Lärnstogkha* vdova ima v 1 sodčku ½ tovara vipavca.

48. *Peter Khasl*: 1 sod vipavca ter 1 sod in ½ tovara terana.

49. *Wolff Gebhardt*, lekarnar (»Appoteckher«): 1 sod vipavca in 1 sod manj ½ tovara terana.

50. *Gregor Khuster* v Thiersseckhovi hiši ima v 2 majhnih sodčkih za 1 tovor terana.

51. *Gregor Krakouiz*: 1 sod terana.

52. *Luka Drnovšek* (Dernuscheckh) ima 6 sodov vipavca, 5 sodov terana in v kleti gospoda Pantaleona še 3 sode terana.

53. *Jakob Khorpar*: ½ tovara terana.

54. Gospod *Adrian Salittinger* (župan leta 1601., imel hišo v Salendrovi, t. j. Salitingerjevi ulici): 2 soda manj 1 tovor terana in 1 sodček vipavca.

55. *Janez Sonze* (mestni sodnik l. 1602. in 1603. ter župan l. 1609., 1612. in 1613.) ima 2 sodčka vipavca, 3 sode manj 1½ tovara terana in še v enem sodu 1 tovor terana.

56. *Martin Alt*: ½ tovara terana.

57. *Franc Leberwurst*: 3½ soda vipavca in 12 sodov terana.

58. Gospod *Janez Hollzer*: 8½ soda terana ter 3 sode in 4 tovore vipavca.

IV. V predmestju (»in der Vorstatt«) izven mestnega obzidja, pred špitalskimi in vicedomskimi vrati):

1. *Martin Bezjak* (Wesiackh), kovač, ima v 1 sodu ½ tovara vipavca.

2. *Matija Sitar* (Sitter) pri št. Janžu (»bey Sanct Johans«) ima ½ tovara terana in v 1 vedru še 15 bokalov vipavca.

3. *Štefan Khollenperger* pri križu ob cesti, ki pelje proti sv. Krištofu (kjer stoji danes kavarna »Evropa«), ima ½ vedra vipavca.

(»Verzeichnis der Weinschenk zu Laybach Adeli- che vnd Burger ao 1582«.)

Iz tega seznama je razvidno, da so leta 1582. točili ljubljanski krčmarji skoro samo vipavca in terana. Dolenjca je šlo (vsaj po krčmah) silno malo, ker je bil Ljubljčanom prekišel in se ni držal dolgo. V vsej Ljubljani s predmestjem vred sta samo 2 gostilničarja točila tudi »Marwein«. Piva po krčmah niso poznali. S krčmarstvom so se pečali tudi odlični meščanje, prejšnji, tedanji in poznejši mestni sodniki in župani.¹

¹ Tudi pozneje je bilo tako. V neki listini vicedomskega arhiva (I/105) so našeti mestni oblastniki, ki so imeli vinotoče. Med notranjimi svetniki: *Janez Sonze*, vinotoč; *Ahac Ambschl* (sodnik leta 1607./1608.) prodaja žamet, srebro, sukno in vino; *Miha Preiss*, (od l. 1608. špitalski

Kdaj so začeli variti pivo na Kranjskem? Avgust Dimitz piše v svoji »Geschichte Krains« (III. del, str. 483): »Na prvi pivotoč na Kranjskem zadenemo leta 1653. Staremu mejno-grofovskemu mestu Kranju pritiče zasluga, da je udomačilo na Kranjskem plemenito varivo, ki so ga v Nemčiji visoko čislali že izza najstarejših časov«.

Dimitz se moti. Besedilo na listih 315 do 317 v »Verordneten Sessions und Verhörs Protocol« z dne 24. oktobra 1653, po katerem je posnel svoje trditve, nikakor ne upravičuje takega sklepa. Tam je govora le o sporu med dacarjema Matijo Pagačnikom in Miho Narobetom v Kranju ter Valentinom Trapperjem in tovariši zastran nekih zarubljenih živil (zelja, repe, vina itd.), ker le-ti niso plačali daca od 60 do 70 sodov piva in žganja, ki so ga bili potočili, in od okoli 100 sodov, kolikor so ga bili odpeljali iz Kranja. Trapper in tovariši so trdili, da »se v Loki res potoči veliko žganja, ne pa v Kranju in tudi ni bila nikoli navada, plačevati od tega dac... V Kranju se sploh ni potočilo toliko piva ali žganja, ker ga toliko niti ni (welches sich in ewigkheit nicht befinden würde)«. Sodba je potrdila rubež »wegen des ausgeschenkten Pier, Vnd Brandtweins« in je bilo naloženo Trapperju in tovarišem, da se morajo posihdob ravnati po (v razpravi) navedenem patentu.

Teh patentov, ki so določali, koliko se pobira deželne pristojbine na potočene pijače (»Zapfenmassgefäll«), je v kranjskem deželnem arhivu (f. 554.) cela vrsta. Sklepal je o njih deželni zbor pri razpravah o vzdrževanju vojaške krajine (»Granizbewilligung«), potrjeval pa jih je deželni knez. Tako določa

mojster): »halt Wirtschaft und ist auch Weinschenk«; Jan. Krst. *Gidinelli*, železninar in vinotoč; Adrian *Salitinger*, »Wierth und Weinschenk«; Adam *Weiss*, prodaja sukno in vino; Gregor *Hlebaina*, krčmar in vinotoč; Mathes *Raysinger* »der fürnembste Wierdth, Maller und Weinschenk«; Gaionzell. Med *zunanjsimi svetniki*: Jan. Krst. *Verbez*, trgovec z vinom; Jan. *Cornion*, »Eisen, Stachel und Weinhandl«; Jurij *Widitsch*, »Wierdt vnd Weinschenk«. V opombi stoji, da imajo tudi drugi svetniki poleg ene obrti skoro vsi še vinotoč. Listina je iz leta 1608.

Naj pri tej priliki omenim nekaj o *razmerah v ljubljanskih gostilnah*. Magistrat je poslal (8. aprila 1627) vicedomu obširno poročilo o vzrokih, zakaj so se opustile večje gostilne (danes bi rekli: *hoteli*) za tujce (»Wirtshäuser für forestieri«). Kdor je s tem poskušal, ni mogel dolgo vztrajati, pravi magistrat, ali pa je bil celo ugonobljen. Skušnja je pokazala, da le redkokdaj, včasih jedva na več mesecev enkrat, pride skozi Ljubljano tuj gospod ali »Forestier«, ki ga je treba spraviti pod streho. Pa zanj se že poskrbi primerno in tudi za njegovo služinčad in konje »mit aller notturft«. Kaj posebnega pa se seveda ne more stalno držati, ker bi se take jestvine čakajoč pokvarile ali pa bi jih moral krčmar sam pojesti. Kar pa se tiče domačega plemstva, ki prihaja na seje in po drugih opravkih v Ljubljano, ima večina njih, in sicer baš najbogatejši, tu svoje lastne hiše ali pa si naroče stanovanje in se dado zalagati z živežem iz svojih gradov. Nekateri se sicer nastanijo v gostilnah, ko pa pride do *plačevanja*, se mora krčmar zadovoljiti z listkom ali nakazilom (»muess sich der Würth mit ainer Zedl oder schein contentiern lassen«), pri čemer nastanejo velike neprijetnosti. Zato so prejšnje take gostilne, ki sicer še obstojajo, sedaj nastanjene z deželnimi uradniki in drugimi takimi osebam. — To je bil magistratov odgovor na vladno zahtevo, da mora biti v Ljubljani nekaj hotelov za ugledne prišlece. (V. a. I/130.)

patent z dne 7. februarja 1605, da se bo od bokala (»Viertl«)¹ *sladkih vin* (malvazijca, muškata, vipavca, črnikalca, »Rainfalla«, sladkega brica itd.) pobiral po en petak (»ain Petaggen«, t. j. 5 beličev), od terana, dolenjca, štajerca, »windischen« ter hrvaškega in ogrskega vina, ki pride v deželo in se toči na drobno (»verleutgeben«), kakor tudi od *medice in piva* (»sambt den Mött vnd Pier«) pa po en krajcar.² Enako je besedilo naredbe z dne 12. marca 1607 in 20. jan. 1614. Dacarska uredba od 26. avgusta 1651, ki se naslanja na patenta z dne 8. januarja 1643 in 14. avgusta 1651, zvišuje takso od bokala potočnega žganja na 3 krajcarje, za pivo pa ostane pri starem (»von jedem aussleuthgebenden Viertl Pier aber ain Soldi«). Zanimiv je v razglasu štajerskih deželnih stanov (1. maj 1624) o odpravi nerednosti pri vinotočih odstavek, ki govori o pivovarnarjih: Prav tak nered vlada pri *pivovarnarjih, ki skrivaj pošiljajo pivo na kmete in v vse doline*, samo da ne bi plačali nič daca (»Vnd noch solche vnordnung / bey den Pierpreuern sich befindet / das Sie das Pier haimblicher weiss auff's Gay vnd alle Töller liffen / nur das kain göll in Täß soll kommen«.)

Vendar piva v XVII. stoletju še niso poznali v vseh slovenskih krajih. Pouk gorenjskemu višjemu dacarju (»Zapfenmassgeföll Obereinnember im Oberrn Viertl Crayns«) 26. avg. 1605 zavestno izpušča postavko o pivu. V »Instruction« logaškemu dacarju (»Zapfenmass Viertlbereutter von Lohitscher gericht«) Tomažu Röringerju z dne 1. sept. 1607 se pivo sicer omenja, toda v obračunu dacarja Jurija Nastrana za mesec februar 1685 vidimo, da so v Ložu in okolici popili največ istrana, nekaj vipavca in samo 60 bokalov dolenjca, piva pa prav nič. V navodilu za polhograjski okraj (31. avg. 1633) se pivo ne navaja, pač pa za litijski okraj (16. junija 1681) in za škofjo Loko l. 1699. Osnutek navodila za Janeza Šetino, okrajnega dacarja v radovljiškem in bohinjškem okraju, v katerem je iz starejšega besedila (iz l. 1605.) črtano vse, kar je za ta okraj odveč, je postavka o pivu ostala.

»Zapfenmassgebüer« za Kranjsko iz l. 1601., ki se sklicuje na patent iz l. 1582., še ne omenja piva, marveč samo gori našteta vina in medico. Davek, ki se je tedaj pobiral na potočeno pijačo, je bil prav tolikšen kot l. 1605. in še pozneje.

Že vse te dacarske naredbe govore dovolj jasno, da so na Kranjskem varili pivo že desetletja prej, kakor pa je mislil Dimitz. Če bi pazljivo pregledal Peritzhoffnov »Repertorium über alle Diser Einer Löbl. Landschaft in Crain Vornembste und Wichtigste Registrators-Schriften. Pars I.« v kranjskem deželnem arhivu, bi v začetku navedene trditve nikakor ne zapisal. Tam bi našel pod črko *P* tole zabeležbo: »Berichts abforderung von darausen wegen des abfordernden *Pier-däzes und Mödt* vid. in Kasten B. das zuschreiben der fürstl. dhlt sub 6. 9 bris 1592 sambt dem dabey ligenden ausführlichen Bericht. — Item ibidem sub 29. augs. 1645. ain decret an die *Bierauschänkher zu Crainburg*. Item Bey denen ratschlägen ein decret an die zapfenmass officier von 1592. sub

¹ 1 bokal (»Viertl«, tudi »Mass«) meri približno 1'41 litra, kolikor stare zelenke za slatino.

² 1 goldinar je imel 60 krajcarjev, 1 krajcar pa 4 beliče (Pfennig).

5. Juny«. Morda bi bil tedaj še našel tudi te spise same in ne le zapisek v indeksu. Jaz jih nisem mogel najti v Narodnem muzeju, vendar se ni odreči upanju, da so le še kje, kamor jih je zakopal prevneti preurejevalec deželnega arhiva rajniki Müller, ki bi bil dosti bolje storil, če ne bi bil nikoli nič »preurejal« v našem muzeju. Na vsak način pa je že Perizhoffnov izpisek zadosten dokaz, da je bilo v Kranju l. 1645. več pivotočev in da se je vprašanje deželnega davka na pivo pojavilo na Kranjskem že l. 1592.

Prvi pivovar v Ljubljani. In baš za to leto imamo v ljubljanskem mestnem arhivu dokaz, da se je v Ljubljani varilo pivo. V knjigi o prejemkih (»Empfang Buech Blasí Weinfuerer Ober Statt Camrer, Absalon Werner Vnnter Statt Camrer«) v razdelku »prodaja lesa in desk« (Verkhauffung Gehülz vnd Pretter) iz l. 1952. je na listku 39. med drugim tale zapisek z dne 10. sept.: »Dem PIER PROYER 2 gemaine Sagdiln . . . 4 kr.« Ta dan je torej kupil pivovar, čegar ime se ne navaja, dve žaganici v ljubljanskem mestnem lesnem skladišču. Iz navedenega se sme sklepati, da je bil tedaj v Ljubljani en sam pivovar — sicer bi se mu za razloček zapisalo ime. Njegovo obstojanje v l. 1592. pa je s tem vsekakor nepobitno dokazano. Verjetno pa je, da ni začel variti piva šele to leto.

Miklavž Wirt. Naslednjih 7 let ni v mestnih arhivalijah nikjer izrecno omenjen noben varivec piva. V sodnem zapisku (»Statt Laybach Prothocol de Anno 1599., fol. 73.) pa čitamo, da se je na občinski seji v petek 21. maja 1599, ki se je je poleg župana Antona Feichtingerja udeležil še mestni sodnik ter 5 notranjih in 8 zunanjih svetovalcev, sklepalo o prošnji Miklavža Wirta, da bi se mu odstopil zastran varjenja piva kakšen prostor ob mestnem obzidju za jamo, kjer bi segreval kamne. Sklenilo se je, da se bo ogled napravil popoldne. Ker je to razen že omenjene kratke beležke iz l. 1592. prvi jasen dokument o ljubljanskem pivarstvu, ne bo odveč, če ga tu podamo v izvorniku. Glasi se takole:

»Niclas Wüerth,

Wegen Pier Prauens, begert Ime ain ortt Zu ainer grueben, dorin Er die Stain hüzenn möcht, bey der Statt maur Zuuorgönnen,

Bschaid.

Ist auf nochmittag Zubesichtigen angestellt.«

Navedimo takoj še naslednji dokument, ki je prav tako zgovoren. Na seji v ponedeljek 29. januarja 1651 pod predsedstvom župana Jožefa Čavla in ob udeležbi sodnikovega namestnika Luke Petka ter 5 notranjih in 2 zunanjih svetnikov se je govorilo o tajnem odhodu pivovarja, ki je ostal mestu dolžan 8 renskih goldinarjev na davkih, povrh pa še od vsake kuhe piva po pol goldinarja. Na vprašanje, kam je mož izginil, je odgovoril Albrecht Glim, da najbrž v neko vas pri Tübingenu, kjer se je po svojem pripovedovanju nameraval ustanoviti. Tole stoji v sodnem zapisniku za l. 1601. (fol. 19):

»Pier Preuers

Heimblichen wekhzugs willen, Zumall das Er gemainer Statt noch an der steur Acht gulden reinisch, auch Von ieder Pier Preu ainen halben gulden reinisch Zubezallen schuldig Verbliben Wierdt Albrecht

Glimb furgeuordert, vnd wohin Er sich begeben, seines wissens halber, bey seinem burgerlichen Aydt, befragt, der Andtbort, Er weiss es aigentlich nit, Diss hab Er aber mermals Von Ime gehört, das Er bey Tübingen in ainem Dorf sisch niderrichten wölle.«

Ker poslej do l. 1614. ne beremo v naših virih razen splošnih omemb ničesar določnega o ljubljanskih pivovarnarjih, se smemo ob gornjih dokumentih nekoliko zaustaviti.

Prvi človek, čigar ime se navaja v ljubljanskem pivovarstvu, se je torej pisal Miklavž Wirt. (Včasih so ga pisali tudi Wirth, Wierdt, Wirdt in Wüerth.) Kdo je bil ta človek? Odkod je prišel? Kakšna je bila njegova usoda?

Na dan sv. Ane l. 1569. se sicer imenuje med štirimi požarnimi nadzorniki (»Feuer Hey vnnnd Stro Beschauer«) na Novem trgu neki *Jacob Wierdt* (s. p. fol. 231), vendar nimamo nobenih podatkov o tem, ali je naš Miklavž Wirt z njim v kaki zvezi. Morda je to kak sorodnik, saj so tiste čase rokodelci mnogo potovali. Miklavž je po moji domnevi moral priti v Ljubljano s Koroškega, od koder so, kot bomo pozneje videli, itak prihajali prvi pivovarnarji v Ljubljano. Le-ta je imela še v prvi polovici minulega stoletja svoj pivovarniški *cehovski sedež v Celovcu*, kjer so bile včlanjene tudi pivovarne v Kranju, Trziču, Kamniku, Kočevju in v Lukovici pri Podpeči. V celovškem mestnem arhivu sem našel v zapisniku iz leta 1582. (»Protocoll gemainer Statt Clagenfurth sachen allain belangendt auf das funfzehnhundert zway vnd achzigist Jahr«) tole beležko s seje 20. marca pod naslovom »Niclass Wirts Abschidt«:

»Niclass Wiert khombt fur vnnnd begert Urlaubbrief seines Burgerrechts, dann er sich seiner wolfart nach an andere orth zu ziehen vorhabens.

Ist ime bewilligt, doch, dass er Jar vnnnd Tag, wie gebreuchig, vmb alle hieryge ansprach red vnnnd antwort zu geben schuldig sey, verglübe.«

Celovski meščan Miklavž Wirt je torej dobil dne 20. marca 1582 dovoljenje, da se čez leto dni lahko izseli iz Celovca in gre »v druge kraje za svojo srečo«. Kam je šel, ne vemo, tudi ne, s katero obrtjo se je pečal. Vsekakor pa se že l. 1585. pojavlja ime Miklavž Wirt v raznih ljubljanskih zapiskih. Dne 3. septembra 1585 je protestantski predikant Spindler pokopal njegovo hčer Marijo (»Maria Niclass wirts kind«) in ji napravil pogrebno pridigo (»Evang. Matrikenbuch« v Narodnem muzeju, fol. 319). V sodnem protokolu iz leta 1587. je na dan 31. julija med »štiriindvajsetaki«, člani ljubljanskega občinskega sveta, zapisan tudi Niclass Wirdt. Wirt je prišel v občinski svet najbrž že prej, toda sodni zapisniki od l. 1576. do 1586. so se poizgubili, prav tako tudi oni iz let 1589 do 1592. To leto že ni bil več štiriindvajsetak, marveč samo član srenje (»Einer Ersamen Gemein«), kakor je poročal magistrat vicedomu (v. a. I/106). O Wirtu slišimo nato še večkrat. Zabeležka v novembru 1592 (k. i. fol. 32.) pove, da je mestni blagajnik izplačal Miklavžu Wierdtu, meščanu in trgovcu, 30 goldinarjev. L. 1594. prosi, da se mu pri davkih upošteva 15 gld., ki jih je on založil kot darilo (»Freigabe«) strelski bratovščini še l. 1593. Mestni svet je

njegovi prošnji ustregel 19. febr. 1594 (pobotnice leta 1594.). L. 1598. je bil drugi *strelni mojster* v Ljubljani. Takole se glasi z vsemi pravopisnimi posebnostmi in napakami pobotnica, ki nam to pove:

»Ich Augustin Khöberl Ich Nickhloss wierdt bed Burger Vnd Schützenmaister alhir Zw Laybach Beckhenen hiemit für Vnns Vnnd an Stat aller schizen Vnnd Schiesgesslen Alhir, das wier Von dem Ehrnuesten Furschichttigen Ersamen Vnnd weisen Herrn Burgermaister Richter Vnd Rath, Alss ainem ganzen Ersamen Magistrat Alda die iyenigen ordinari Inholdt gegebenes Rothschlags am Rathauss Alhir den 15 May Ad: 98 Jarlichen becilligten *Zwelff Hossthüecher* so auf 15 f Angeschlagen Vnnd Von disen 98: Jahr gefallen Vnnd gewilligt worden, auss Handen des Ernuesten Vnnd Phurnemen Hern Niclosen dulacher Ratthsburgern Vnd ober Stat Camrern alhir, an heudt dato Per eingenommen Vnd empfangen haben, demnach so geben wier obgemeldtte Schützenmaister für Vnns Vnd wie ob sthett, wolernenten ainen Er: Magistrat, Vnd Hern ober Stat Camrern oder wen das ferner berüert hiemit dise *quidung mit Vnser Jedes aigen Vndterzognen Handtschriefft Vnd Petschofft Verfertigt* Actum Laybach den 6 tag October Im 98 Jshs: Jor.

(Oba pečata.)

Augustin Khöberl
Nikhlas Wirtt.«

Leta 1599. sta tako, v prejšnjih časih običajno, gostobesedno in s tituli razsipajočo pobotnico napisala že druga dva meščana in »geordnete Schützenmaister«, in sicer Hanns Wreckher (Janez Bregar?) in Gregor Lerch. L. 1597. sta bila strelna mojstra poznejši župan Janez Vodopivec in isti Janez Bregar.

Leta 1599. je Miklavž Wirt, kot smo povedali, prosil, da se mu odkaže kaka jama ob mestnem zidu, kjer bo segreval kamenje za varjenje piva. L. 1600. beremo še v seznamu opekarskega mojstra Lenarta, da je 29. maja prodal Miklavžu Wirthu 500 zidakov za 1 gld. Nato se to ime docela izgubi iz ljubljanskih mestnih knjig.

Šele l. 1616. čitamo v sodnem protokolu o njegovi hčeri (»Barbara Niclasen Wirths seel. Tochter«). Dne 19. sept. se je namreč javil na »Renkovem eksekucijskem dnevu« v Barbarinem imenu gospod Burkhard Hizing s terjatvijo 423 gld. 27 kr. 2 v. Sodišče je njeno zahtevo v celoti priznalo. Kmalu se »Barbara, Weillandt Niclasen Wierths selligen nachgelassene Tochter« *pismeno* obrne na magistrat z zahtevo, da se

¹ Hanns Renkh je bil sprejet za meščana l. 1571. (s. p., fol. 77 in 143), od l. 1575. je član zunanjega sveta, 19. julija 1593. postane solicator za vse mestne pravde (s. p., fol. 23). Hišo je imel na Mestnem trgu kot 26. obdavčenec po vrsti (d. k. 1600—03). Kot je posneti iz mestnih davčnih knjig, je po Renkovi smrti (okoli l. 1603.) prešla hiša najprej v roke neimenovanih dedičev. Notri sta bila l. 1615. najemnika Jan. Henrik Widerkehr, zlatar, in Lenart Ambschl, krojač. L. 1616. se vseli v hišo Jan. Schifflinger, ki postane 1619. njen lastnik. Istotam je bival trgovec Jurij *Maisrembl*, ki je plačeval znatno vsoto 50 gld. obrtnega davka. *Maisrembl* prevzame hišo po Schifflingerju l. 1635. Deset let pozneje se že imenujejo njegovi

čimprej objavi dražba Renkove hiše.¹ Kako je bilo s to dražbo in kaj z Wirtovo hčerjo Barbaro, ki je bila glavna Renkova upnica, ne vem.

Končno čitamo v mrliški knjigi stolne župnije sv. Nikolaja, da je 12. marca 1656. umrla neka »Ursula Wirtouka« v starosti 60 let. Pokopali so jo pri Sv. Petru.

To je vse, kar sem mogel dognati o prvih varivcih piva v Ljubljani. Ali je prvi pivovar, ki se imenuje l. 1592. istoveten z Miklavžem Wirtom? In kdo je tisti pivovar, ki je skrivaj pobegnil na Nemško leta 1601., v času najstrožje protireformacije? Wirt je vsekakor bil *protestant* kot velika večina ljubljanskih meščanov do zmage škofa Tomaža Hrena. Kot tak se je že naselil v Ljubljani, saj mu je hčerko Marijo pokopal predikant Spindler l. 1585. Bil je član protestantskega občinskega sveta in ni izključeno, da je zapustil Ljubljano, ko protestantom tu ni bilo več obstanka.

Wirt je vsekakor varil kameno pivo. Zdi pa se mi po vsem, da je začel z izdelavo piva šele l. 1599. in da je bil tisti pivovar, ki se omenja l. 1592., nekdo drugi. Mestni blagajnik bi bil *trgovca* in *večletnega občinskega svetnika Wirta* že bolj spoštljivo zabeležil v svojo knjigo, kot pa samo z nazivom »Pierproyer«. In kaj bi mu bilo treba šele l. 1599. prositi prostora za segrevanje kamenja, če bi bil že 7 let varil pivo?

Pa analogiji z opisanimi razmerami na Koroškem, odkoder se je najbrž zaneslo pivovarstvo k nam, smemo sklepati, da se je *tudi v Ljubljani najprej kuhalo kameno pivo in da je bil Miklavž Wirt drugi, morda celo tretji pivovar v Ljubljani.* Prvi pivovar v Ljubljani in v deželi sploh pa ostane brezimen. Kdo je bil begunec iz l. 1601., bi se morda dalo dognati kje v Tübingenu. Pač pa vemo več o njegovem znancu Albrehtu Glimu, ki je bil gotovo bližnji sosed, morda celo hišni gospodar tega pivovarja ali pa celo njegov porok. Zakaj bi ga sicer zbrani občinski svet pestil, da pove, kam je izginil tako brez slovesa pivar?

K r a t i c e. Ljubljanski mestni arhiv = MAL
Tamkajšnje knjige o prejemkih = k. p.
Tamkajšnje knjige o izdatkih = k. i.
Ljubljanski mestni sodnijski protokoli = s. p.
Ljubljanske mestne davčne knjige = d. k.
Ljubljanski mestni urbarji = m. u.
Ljublj. mestni najemninski urbarij = n. u.
Ljubljanski špitalski urbarji = š. u.
Ljubljanski komendski urbarji = k. u.
Kranjski vicedomski arhiv = v. a.
Kranjski stanovski arhiv = s. a.

dediči, katerih obrt je polagoma opešala. L. 1674. je lastnik Gabrijel *Lukančič*, od njegovih dedičev jo l. 1688. dobi knjigovez Adam *Skube*, ki jo ohrani do l. 1723. Od tedaj pa do 1752. sta vpisana kot lastnika Jožef *Rubida* in žena Helena, l. 1761. pa *lekarnar Wagner*. L. 1771. se beleži ta hiša kot št. 4 na Mestnem trgu. To številko nosi tudi danes, ko je v njej *Trnkoczyjeva lekarna*. — O protestantskem mestnem pisarju Renku poroča Dimitz (»Geschichte Krains« III., str. 255). O njegovem protestantstvu priča tudi zapisek v »Evang. Matrikenbuch«: »Den 16. Augusti (1584) ist in S. Peters khürchen begraben worden herrn Hansen Renken Sun Melchior, dem Ich Spindler die Leichenpredig gethan.«

(Konec prihodnjič.)

Arhivalna študija.

(Konec.)

8. Za hojo v gozd je bilo Robbi brez vsakega odbitka po lastnoročni pobotnici posebej izplačanih 495 gld.; tozadevno ne more Robba zaradi potov sem in tja ničesar več zahtevati, ker je dolžnost vsakega stavbenika, da nadzoruje svoje delo. (Pri tej hoji v gozd je mišljeno bržkone Robbovo nadzorovanje dela pod Turnom, kjer je bil napravil kasone za vodo.) Kipar, ki gradi kak oltar, mora delo nadzorovati, dokler ni izvršeno. Tu hočemo Robbo vprašati, koliko stokrat je moral iti pri gradnji oltarja v uršulinski in frančiškanski cerkvi tjakaj, ne da bi mu bila taka pota posebej plačana.

Toda tudi, ko bi bile Robbove zahteve utemeljene, se mu je teh 973 gld., ki jih na novo zahteva, že zdavnaj izplačalo.

Magistrat je Robbi za potopljeni marmor, ki ga je imel dobaviti za kipe, plačal po pobotnici 83 cekinov,^{201a} kar znaša . . . . . 352 gld 45 kr.

Dalje je magistrat izplačal Robbi, ker se je bil marmor medtem podražil, 22 cekinov,^{201b} kar znaša . . . . . 97 gld 6 kr.

Tudi je dal magistrat Robbi ves za postavljanje vodnjaka potrebni material, ki ga je bil ta po pogodbi dolžan preskrbeti na lastne stroške — kakor apno, žeblje, železne vezi, kovaška dela, svinec in različne vrste lesa ter tolikokrat spremenjene vsakovrstne odre; vse to znaša več kot 1000 gold., a magistrat hoče računati le polovico, to je . . . . . 524 gld.

Oboje skupaj znaša . 973 gld. 51 kr.

To, kar Robba zahteva, se mu je torej že izplačalo.²⁴⁸

Na podlagi tega akta je razvidno, da je izvršil Robba za veliki oltar v bivši frančiškanski cerkvi v Ljubljani dve figuri iz belega marmorja, o katerih pa do danes ne vemo, kam sta izginili — ter oltar sv. R. T. z dvema angeloma v naravni velikosti v ljubljanski stolni cerkvi. Robbov je tudi pendant oltarja sv. R. T., oltar sv. Dizme, ki pa je brez angelov. Dimitz (»Geschichte Krains«, IV., p. 154) in za njim pl. Radics (»Letopis Matice Slovenske«, 1880, p. 45) poročata, da je stalo Robbovo delo v stolnici 3250 gld. — brez navedbe vira. Nastalo je skoraj gotovo med l. 1740. do 1750.

Dne 22. avg. 1752 so razsodniki odločili, da mora magistrat izplačati Robbi poleg tega, kar je bil že prejel, še 1848 gld. 20 kr., in sicer v naslednjih treh četrtletnih obrokih.²⁴⁹

²⁴⁸ Letopis MS, l. c.; J. Vrhovec, Die wohlloebliche . . . , l. c.

²⁴⁹ G. P. 1752, p. 275—284; Letopis MS, l. c.; J. Vrhovec, Die wohlloebliche . . . , l. c.

Dne 23. avg. sta prosila magistrat in Robba razsodnike za priobčitev razsodniškega izreka. Razsodba je bila priobčena dne 25. avgusta.²⁵⁰

Dne 28. avg. je naročil magistrat višjemu računskemu blagajniku Frančišku Jakobu Raniloviču, naj na podlagi razsodniškega izreka od 22. avg. izplača Robbi prvi obrok v znesku 616 gld., 6 kr., 2 vin. Zapisnikarju Jožefu Nikolaju Niderbacherju pa naj se izplača nagrada v znesku 12 gld.²⁵¹

Medtem pa so že pritiskali na Robbo upniki.

Aprila 1752 je tožil Robbo duhovnik Bernhard Anton Canevali na plačilo dolga v znesku 100 gld., in sicer na podlagi zadolžnice z dne 31. dec. 1749. Robba je ugovarjal, da se odpoved ni izvršila v pravem času. Canevali se je branil, češ da je odpoved napravil ustno. Sodišče je na Robbov ugovor pristalo. Canevali je apeliral, apelacija se ni pripustila.²⁵²

Dne 8. maja je vložil Canevali deželno-sodno odredbo glede dolga 100 gld. s prošnjo, da se radi priobčitve določi narok. Sodišče je določilo narok 9. junija.²⁵³

Dne 9. junija je prosil Canevali pri mestnem sodišču za priobčitev deželno-sodne odredbe in za njen prepis.²⁵⁴

Dne 9. sept. je Canevali ponovno tožil Robbo na plačilo dolga s 5% obrestmi v 14 dneh, če se hoče izogniti rubežni.²⁵⁵

Dne 4. sept. pa je Robba prosil pri mestnem sodišču za narok radi tega, ker je bila Terezija Naller, prej vdova Zedlacher, dne 31. avg. istega leta pri sodišču zahtevala od njega 11 gld. 13 kr., ki da jih je dolžan njenemu prvemu možu Matiji na kovaških delih. Sodišče je določilo narok 6. nov.²⁵⁶ Dne 25. nov. je prosila Terezija Naller za obnovitveni narok v isti zadevi. Sodišče je določilo narok 11. dec.²⁵⁷ Pri razpravi dne 11. dec. uveljavlja Robba, da je pomočnik pri podkovanju pokvaril konja . . . Sodišče ga obsodi na plačilo dolga v 14 dneh.²⁵⁸

Dne 3. okt. 1752 je predlagal Frančišek Perr pri mestnem sodišču zaporo nad 1848 gld., ki jih je imel Robba prejeti od mestne blagajne, radi posojila v denarju in radi izdanega blaga v znesku 1647 gld. Prosi za narok radi razsodbe, računskim uradnikom pa naj se prepove izplačilo gornjega zneska pod kaznijo, da plačajo sicer iz svojega. Sodišče določi narok 4. nov. in izda računskim uradnikom tozadevni nalog.²⁵⁹

²⁵⁰ G. P. 1752, l. c.

²⁵¹ l. c.

²⁵² l. c., p. 128.

²⁵³ l. c., 145—146.

²⁵⁴ l. c., 186—187.

²⁵⁵ l. c., p. 295.

²⁵⁶ l. c., p. 291—292.

²⁵⁷ l. c., 356.

²⁵⁸ l. c., p. 373—374.

²⁵⁹ l. c., p. 308—309.

Dne 4. okt. je prosil Perr radi sodne poravnave dolžnega zneska za komisijo treh mož, dalje, da se določi narok radi razsodbe in da se povabi nasprotnik. Sklep: za komisarje se določijo Jakob Dethamer, Anton Mariner in mestni registrator. Narok se določi na 30. okt.²⁶⁰

Pri razpravi dne 4. nov. je Perr predlagal, naj se zaseže prvi obrok, ki ga ima Robba prejeti na račun vodnjaka, v korist njegove terjatve v znesku 1647 gld. 18 kr., od katerega je likviden zahtev 998 gld. 27 kr. Pogoji za zasego je likvidnost in prezadolženost. — Glede likvidnosti Robba ne ugovarja, pač pa glede prezadolženosti, češ da ima še vedno dvojje hiš, do čim je tretjo prodal Perru. Perr izpodbija ta ugovor s tem, da je Robba navzlic lastništvu dveh hiš prezadolžen. Dokazati bi moral, da ni nikjer ničesar več dolžan. — Magistrat je nato dovolil zasego kljub temu, da je Robba ugovarjal, da ni nikoli obljubil Perru, da mu bo plačal iz te postavke. Prvi obrok zapade Perru.²⁶¹

Dne 6. nov. 1752 je tožil Perr kot cesijonar Primoža Felicijana Wallandta, dediča po Ani Mariji Tropper, Robbo kot Mislejevega oskrbnika, zaradi dolga 200 gld. na podlagi zadolžnice z dne 17. jan. 1717, s 5% obrestmi od 17. junija 1749, dalje da plača v 14 dneh, ali pa pride k zaslišanju. Določil se je narok 27. nov.²⁶²

Dne 11. nov. je Perr predlagal, naj se mu izplača iz prvega obroka proti pobotnici, kolikor ni že zaseženega, in naj se o tem obvesti Robba. Sodišče sklene, da naj se Perru dne 16. nov. izplača iz prvega obroka toliko, kolikor bo ostalo preko zahtevka, ki ga je uveljavil duhovnik Canevali — v glavnici, obrestih in pravnih stroških.²⁶³

Dne 16. nov. 1752 je potrdil Robba izplačilo prvega obroka v znesku 616 gld. 6 kr.²⁶⁴ Dne 17. nov. pa je Robba zahteval nov narok za določitev Perrove zahteve z dne 11. nov. Določil se narok 15. dec.²⁶⁵

Dne 20. nov. je prosil Canevali pri sodišču, da se mu dovoli od Robbovega zaseženega denarja na magistratu dvigniti, kolikor znaša njegov zahtev v kapitalu in obrestih. Za to določi magistrat 23. nov.²⁶⁶

Dne 27. nov. se je vršila razprava med Perrom, cesijonarjem P. F. Wallandta, in Mislejevim oskrbnikom Robbo zaradi dolga 200 gld., ki jih je bila A. M. Tropper dne 17. junija 1717 posodila toženčevemu zapustniku Misleju.

Perr predloži zadolžnico.

Robba izvaja: Mislejeva hiša pri sv. Florijanu je bila v tako slabem stanju, da je zemljiška gosposka odredila, da se mora popraviti. Medtem pa je g. Perr zahteval ključe od hiše, si jo ogledal in dal ceniti, dal streho prekriti in obdržal star les zase; do tega trenutka ima ključe on. Vprašal ga je (namreč Perr Robbo), za koliko bi hišo prodal, in Robba je dejal, da ne pod 400 gld. Od tedaj je Perr sprejemal najemnino in prosto razpolagal s hišo. Tudi mu je Perr

dne 6. okt. 1750 na račun kupnine plačal 130 gld. S tem je kup popolnoma dokazan in Robba predlaga, naj nasprotnik to prizna ali pa ugovarja.

Perr izvaja: Glede nakupa hiše se je pač pogajal, ne pa sklenil kupne pogodbe. Glede zneska kupnine ni ničesar obljubil, ako pa je imel ključe, to še ne znači pogodbe. Kupnina med strankama ni bila dogovorjena. Stanovanjskih najemnikov ni sprejemal nikoli, tudi ni Robba nameraval hiše prodati. Predlaga, naj se Robbove navedbe zavrnejo.

Robba izvaja, da so izpolnjeni vsi pogoji za veljavnost kupne pogodbe: blago, kupna cena in konsenz. Sklicuje se na pobotnico od 6. okt. 1750. Hišo je moral prodati, da jo obvaruje razpada.

Perr vpraša, kdo je plačeval hišni davek in poudari, da nihče drug kot Robba sam. Onih 130 gld. je v njegovi odsotnosti plačal njegov nastavljenec. Iz poznejših pobotnic ni razvidno, da bi na račun kupnine bilo kaj plačanega. Ugovarja tudi, da bi bil dal hišo ceniti, marveč je bil samo naprošen, da jo popravi. Iz skupička za hišo mora biti plačana najprej njegova terjatev.

Robba prizna, da je bil prisiljen plačati davke, a se ni za to ponujal.

Sodišče sklene: Ugotovljeno je, da se je Robba pogodil glede kupnine 400 gld. Naj redno ukrene, kar je treba.²⁶⁷

Dne 13. dec. je prosil Robba pri sodišču, da se določi dan razprave zaradi hiše pri sv. Florijanu. Določi se 19. jan. 1753.²⁶⁸ Istega dne je prosil Perr, da se določi narok zaradi 200 gld. Sodišče ga opozori na Robbovo vlogo.²⁶⁹

Dne 15. dec. je tožil Robba Perra glede razveljavljenja od komisije likvidiranih Perrovih zahtev. Perr ugovarja, naj se odloči, ali je dolžan odgovarjati Robbovim solicitorjem. Magistrat ju zavrne na deželno sodišče.²⁷⁰

Istega dne je prosil Perr pri mestnem sodišču, da se mu izplača drugi Robbov obrok 616 gld. radi pokritja postavk, ki mu jih je še dolžan. Magistrat naroči blagajniku Jakobu Raniloviču, naj izplača Perru drugi obrok proti pobotnici. Določil se narok 22. dec.²⁷¹

Dne 22. dec. 1752 pa predlaga kipar Frančišek Rottman s sointeresiranci zasego dveh obrokov, ki jih ima Robba še prejeti, zaradi dolžnih jim 198 gld. 26 kr. 2 vin., s prošnjo, da se določi narok radi razsodbe, medtem pa naj se ustavi izplačilo vsote, ki jo ima dvigniti Robba. Določil se narok 19. jan. 1753.²⁷²

Dne 3. jan. 1753 prosi Perr za narok radi oporekanja Robbovim ugovorom glede kupnine. Določil se 19. jan.²⁷³

Ker sta zasego nad drugim Robbovim obrokom predlagala Perr in Rottman, je prosil slednji dne 4. jan. 1753 za narok, da se določi, komu pripada prednost. Določil se 19. jan.²⁷⁴

²⁶⁷ l. c., p. 358—361.

²⁶⁸ l. c., p. 375.

²⁶⁹ l. c., p. 375—376.

²⁷⁰ l. c., p. 379—380.

²⁷¹ l. c., p. 381—382.

²⁷² l. c., p. 390—392.

²⁷³ l. c., 1753, p. 4.

²⁷⁴ l. c., p. 5.

²⁶⁰ l. c., p. 310.

²⁶¹ l. c., p. 322—324.

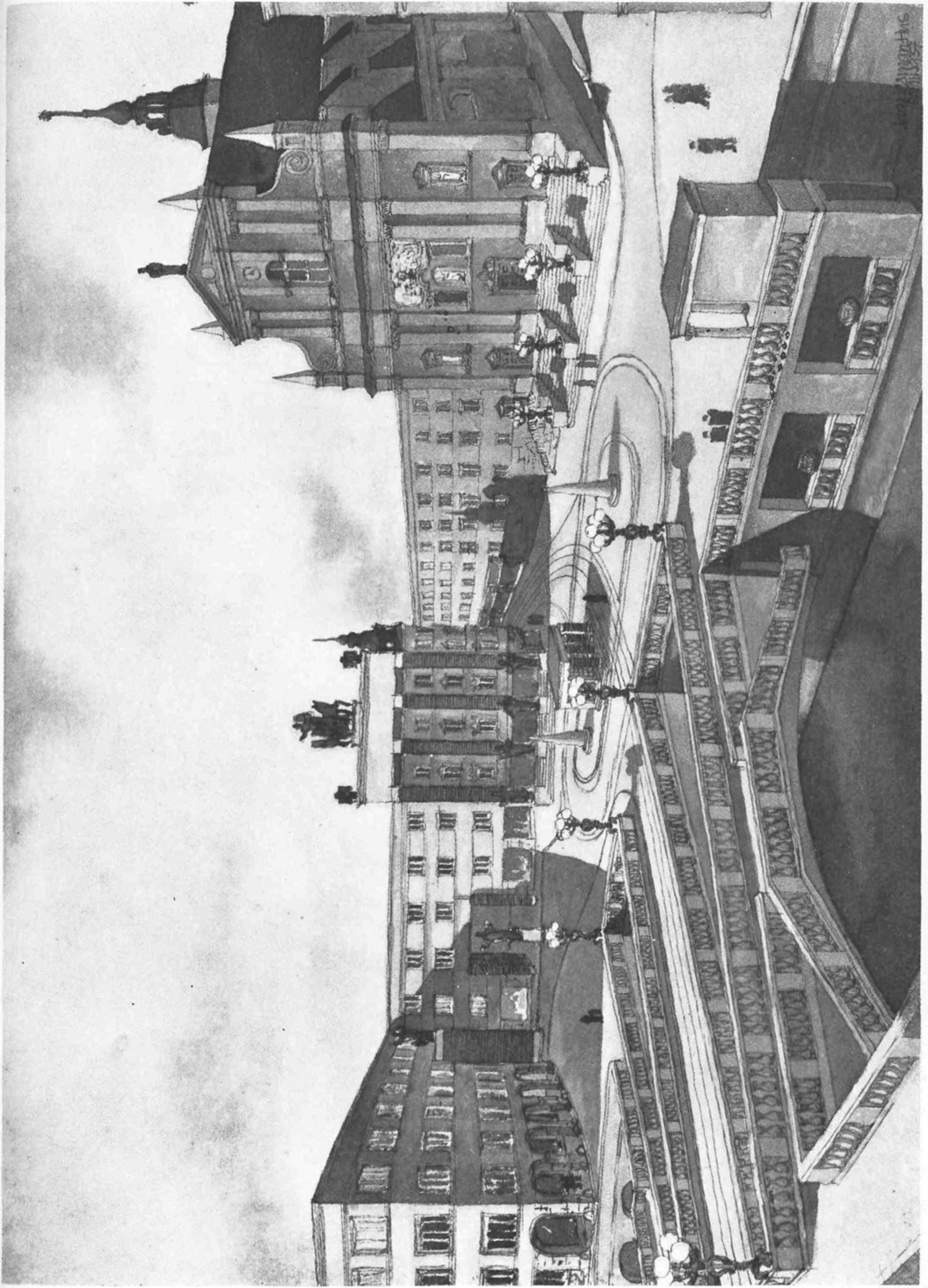
²⁶² l. c., p. 256.

²⁶³ l. c., p. 340—341.

²⁶⁴ Pobotnica v lj. mag. arh.

²⁶⁵ G. P. 1752, p. 347.

²⁶⁶ l. c., p. 351.

ARR. HERMAN HUS: ŠTUDIJA ZA ZAZIDAVO REGULIRANEGA MARIJINEGA TRGA

Dne 10. jan. toži Perr Robbo, naj vse svoje zahteve, ki jih ima proti njemu, uveljavi, če ne, naj se mu naloži silentium perpetuum.

Dne 19. jan. toži Rottman Robbo zavoljo razsodbe zasege radi 198 gld. 26 kr. 2 vin. Perr prosi za prednost. Zasega se zamudno razsodi.²⁷⁶

Istega dne se je vršila tudi razprava med Perrom in Robbo glede kupnine za hišo pri sv. Florijanu. Ostalo je pri dosedanjem.²⁷⁷ Istega dne se je vršila dalje razprava, v kateri je Rottman s sointeresiranci uveljavljajal nasproti Perru svojo prednostno pravico glede drugega obroka, ki je bil Perru preodkazan. — Perr ugovarja, da je svoje terjatve nasproti Robbi izkazal ter utemeljil potrebo po zasegi, tako da mu je bila s sodbo dovoljena in je s tem drugi obrok postal njegova lastnina, da je 15. dec. 1752 dobil nakaznico na to vsoto, dalje, da bi se o prednosti moglo razpravljati šele tedaj, če bi bil Robba neplačevit. Tudi nima Rottman kake specialne pravice do tega, torej naj se odlok od 15. dec. 1752 na višjega blagajnika vzdrži. — Rottman ugovarja: dejstvo, da je Perr zahteval zasego denarja, dokazuje Robbovo takratno neplačevitost. Predlaga, naj se mu prizna prednost. — Magistrat sklene, da se mora Perr glede prednosti zagovarjati.²⁷⁸

Na Perrovo zahtevo z dne 10. jan. prosi dne 29. jan. Robba pri mestnem sodišču, da se mu dovoli osemtedenski rok za ugotovitev terjatev, ki jih ima nasproti Perru. Dovoljeno.²⁷⁹ Dne 31. jan. toži Perr Robbo, naj se mu z odlokom naloži silentium perpetuum glede vseh terjatev, katere bi bil moral v stavljenem roku ugotoviti in uveljaviti, pa tega ni storil. Tožitelj se opozori na vlogo nasprotnika od 29. jan.²⁸⁰

Dne 5. febr. prosi Robba za narok glede Perru prodane hiše. Določi se 23. febr.²⁸¹

Anton Mariner, ki je že l. 1751. tožil Robbo zaradi dolga v znesku 37 gld. 12 kr.,²²⁹⁻²³¹ je 5. febr. 1753 predlagal zasego nad Robbovima obrokoma s prošnjo, da računski urad medtem ustavi izplačilo sub poena solvendi ex proprio. Določi se narok 23. febr., računskemu uradu se izstavi tozadevni nalog.²⁸² Dne 7. marca prosi Mariner za obnovitveni narok glede justifikacije zasege. Določi se 30. marec.²⁸³ Kasneje predlaga Mariner, da se justificira predlagana zasega. Magistrat njegovi prošnji ugodi.²⁸⁴

Dne 19. febr. prosi Rottman za narok radi razprave o prednosti glede zasege drugega obroka. Določi se 26. febr.²⁸⁵

Dne 21. febr. vloži Perr protidokaz glede kupnine za hišo in prosi za narok dne 23. febr. Dovoljeno.²⁸⁶

Dne 23. febr. prosi Perr, ker je njegov zastopnik dr. Novak zadržan, da se razprava preloži. Strankama se določi narok 27. febr. sub poena contumaciae.²⁸⁷

Dne 1. marca prosi Perr za obnovitveni narok radi razprave o prednosti in za obnovitveni narok radi zaslišanja dokaza in protidokaza glede Mislejeve hiše pri sv. Florijanu. Določi se narok 12. marca.²⁸⁸

Dne 14. marca se je vršila razprava med Perrom in Robbo. Razpravljalo se je o tem, ali je prišlo med njima do sklenitve kupne pogodbe glede hiše. Robba se je skliceval predvsem na pobotnico 130 gld. ter na to, da ima Perr ključke od hiše. Ker je imela zasebna listina samo delno dokazno moč, je ponudil Robba za polni dokaz še dopolnilno prisego. Perr se je skliceval na to, da je bila dotična pobotnica napravljena brez njegove vednosti in odobritve ter da v drugih pobotnicah, ki mu jih je bil Robba napisal, ni nikjer ozira na hišo. Da ima ključke od hiše, pa ne more značiti sklenitve pogodbe. Sodišče je sklenilo, da se bo po položitvi dopolnilne prisega vršila pravda naprej.²⁸⁹

Dne 17. marca je prosil Robba za narok glede dopolnilne prisega. Določi se 22. marec.²⁹⁰

Dne 29. marca pa je prosil za narok glede razsodbe po izvršitvi dopolnilne prisega. Določi se 2. april.²⁹¹

Dne 30. marca je prosil Robba, da se mu dovoli nov dvomesečni rok — ker mu je bil prvi že potekel — da izkaže zahteve, ki jih ima proti Perru, ker mora sedaj odpotovati v Benetke. Magistrat mu ga je dovolil.²⁹²

Dne 31. marca je Robba vložil pri mestnem sodišču od deželnega sodišča dne 30. marca na magistrat izdani nalog, naj mu pri izplačilu pripadajočega ostanka obrokov ne dela težav. Sodišče je določilo narok 3. aprila in povabilo Perra.²⁹³ Dne 3. aprila je potrdil Robba izplačilo 2. in 3. obroka v znesku 1232 gld. 14 kr.²⁹⁴

Dne 2. aprila se po položitvi dopolnilne prisega prisodi Perru Mislejeva hiša za 400 gld., pri čemer se od kupnine odbije 200 gld., ki jih je Robba dolgoval Perru kot cesijonarju dedičev A. M. Tropper.²⁹⁵

Dne 18. marca 1754 je prosil Perr pri mestnem sodišču, da se mu na podlagi sklepa od 2. aprila 1753²⁹⁵ ex offo prisodi Mislejeva, prej Morizova hiša na Starem trgu pri sv. Florijanu. Magistrat izda tozadevni odlok.²⁹⁶

Robba je torej podedoval po Misleju tri hiše in sicer: hišo na Starem trgu pri sv. Florijanu, ki je stala med Tonitshevo in Rellovo hišo²⁹⁶ in katero je l. 1750. kupil Perr; bivšo Pernerjevo hišo, o kateri izvemo iz pravde med Robbo in Uršulo Stadlhueberin. Uršula Stadlhueberin je bila namreč lastnica sosednje Mugerlove hiše; med hišama je bila ulica. Med lastnikoma obeh hiš je bila 23. jan. 1665 podpisana razsodniška pogodba, da pripada ulica obema hišama, ne zadeva pa v bodoče sosede Uršule dolžnost popravljanja. Uršula Stadlhueberin je zato l. 1750. tožila Robbo na plačilo stroškov v znesku 8 gld. 21 kr., ki jih je imela s popravilom te ulice. Sodišče je sklenilo, da Robba ni dolžan plačati, ker ni popravljal že

²⁷⁵ l. c., p. 11.

²⁷⁶ l. c., p. 23—24.

²⁷⁷ l. c., p. 24—26.

²⁷⁸ l. c., p. 26—28.

²⁷⁹ l. c., p. 32—33.

²⁸⁰ l. c., p. 37.

²⁸¹ l. c., p. 39.

²⁸² l. c., p. 39—41.

²⁸³ l. c., p. 77.

²⁸⁴ l. c., p. 142.

²⁸⁵ l. c., p. 65.

²⁸⁶ l. c., p. 67—68.

²⁸⁷ l. c., p. 70—71.

²⁸⁸ l. c., p. 74—75.

²⁸⁹ l. c., p. 93—95.

²⁹⁰ l. c., p. 103—105.

²⁹¹ l. c., p. 123—124.

²⁹² l. c., p. 135—136.

²⁹³ l. c., p. 136—137.

²⁹⁴ Pobotnica v lj. mag. arh.

²⁹⁵ G. P. 1753, p. 140—141.

²⁹⁶ l. c., 1754, p. 110.

30 let in en dan.²⁹⁷ Nato je U. Stadlhueberin vložila priziv, češ da gre tu za onera perpetua. Robba je ugovarjal, da je bil vezan samo za enkrat, pri čemer se je skliceval na besedo »aniezo« v pogodbi.²⁹⁸ Končno je U. S. predložilo deželno-knežjo odredbo zaradi stroškov za neko sporno popravo, ki se je dostavila tožencu.²⁹⁹ Tretja Robbova hiša je stala na Sv. Jakoba trgu šte. 3 (po novi štetvi). Po stari štetvi je bila 26. od Čevljarskega mostu proti jezuitskemu vrtu, po l. 1773. pa je nosila šte. 141. Še pred Mislejem je stanoval v tej hiši kipar Mihael Cussa. V tej hiši je imel Robba svojo delavnico. Kesneje je bila v njej gostilna »Prešernov hram«, dokler je niso l. 1898. podrli.³⁰⁰

Po magistratovi razsodbi z dne 2. aprila 1753 pravda med Robbo in Perrom zaradi Mislejeve hiše pri sv. Florijanu še ni bila končana; zavlekla se je do konca maja 1755.³⁰¹ Robba in Perr sta imela namreč drug proti drugemu nekatere zahteve, ki jih nista hotela priznati.

Po dvomesečnem roku, ki mu je bil dovoljen dne 30. marca 1753.²⁹² je Robba dne 1. julija 1753 predložil spisek svojih zahtev s prošnjo, da se določijo trije komisarji, ki bodo odločili o njih obstoju.³⁰² Razprava se je vršila dne 18. jan. in 1. marca 1754.³⁰³

Robba je zahteval med drugim, da se pravilno ugotovi odplačevanje obrokov kupnine v znesku 400 gld. ter da se mu plačajo 5% obresti od 1. sept. 1750, ker je bil Perr v avgustu istega leta že prevzel hišo. Perr je ugovarjal, da Robba ne navaja, koliko znaša ostanek, nakar je Robba izjavil, da je bilo na račun kupnine dne 3. aprila založenih pri sodišču 130 gld. na podlagi pobotnice z dne 6. okt. 1750, in poravnanih 200 gld., ki jih je dolgoval dedičem A. M. Tropper. Dalje je zahteval, da mu Perr povrne davek v znesku 6 gld. 17 kr., ki ga je bil plačeval za hišo od 1. sept. 1750 do konca l. 1752., ter da naj se mu v ta namen dovoli dvigniti od Perru pri sodišču založenih 5 gld. 10 kr., kakor tudi prvi obrok kupnine v znesku 130 gld. Perr je ugovarjal, da je lastnik hiše šele od l. 1753. in ne od l. 1750., torej mu za nazaj ni treba plačati davka.

Nasprotno pa je Perr zahteval med drugim, da mu mora Robba plačati 12 gld. obresti od kapitala 200 gld., in sicer od 17. junija 1750. Robba je ugovarjal, da jih priznava samo za 2 meseca, to je od 17. junija do 17. avgusta 1750, v znesku 2 gld., nakar je Perr predložil Tropperino zadolžnico in cesijo, za katero je bil plačal 12 gld. obresti. Dalje je Perr zahteval od Robbe obresti in obrestne obresti od kapitala 200 gld. v znesku 23 gld. 30 kr., in sicer od 17. julija 1750 do 17. junija 1753. Sodišče je Perru zahtevo zavrnilo, ker je bil že 22. avg. l. 1750. postal lastnik Robbove hiše.

Omenili smo že, da je 27. julija 1754 zagrebški kapitelj tožil Robbo pri mestnem sodišču v Ljubljani, da mora najkasneje do konec avgusta istega leta priti

v Zagreb, da dovrši tam nedokončano delo.⁹⁴ Tedaj je bil Robba star že 56 let, bil že drugič vdovec, obubožal je in najbrž prodal še ostali dve hiši. Po zapisku v ljubljanskem škofijskem arhivu je namreč stanoval tedaj v Rabovi hiši.³⁰⁴ L. 1755., vsaj do konec maja, je živel Robba še v Ljubljani, nakar je odšel v Zagreb, da dokonča že omenjeno delo, to je oltar sv. Gervazija in Protazija (posvečen leta 1759.), oltar sv. Trojice in sv. Emeriha.³⁰⁵

Toda že 24. jan. 1757 ga je tu dohitela smrt, ko je bil star 59 let. Pokopan je v župni cerkvi Matere božje pri oltarju žalostne M. B.³⁰⁶

KRATICE

DS = Dom in svet.

ZUZ = Zbornik za umetnostno zgodovino.

G. P. = Gemeiner Statt Laybach Gerichts Protocoll.

NB. Vsi tukaj navedeni arhivi — razen tistih, ki so drugače označeni — se hranijo v Ljubljani.

LITERATURA

- Costa Heinrich: Reiserinnerungen aus Krain, Laibach, 1848.
- D. A.: Zur Geschichte der Kunst und der Künstler in Krain. — Blätter aus Krain, IX. Jahrg. 1865.
- Dzimski Gustav: Laibach und seine Umgebung. Laibach 1860.
- Dimitz August: Geschichte Krains, Laibach 1876, IV.
- Germonik L.: Der Venetianer Bildhauer Robba in Laibach. — Triglav 1865.
- Hoff Heinrich Georg: Historisch - statistisch - topographisches Gemälde vom Herzogthume Krain. Laibach 1808, I. Teil.
- Hoffiller Viktor, dr.: Radnje ljubljanskog kipara Franje Robbe u Zagrebu. — Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva, nove serije zv. XIV. 1915—1919, p. 205—235.
- Ilg Albert: Kunst-Notizen aus Laibach. — Mittheilungen der k. k. Central-Commission, X. Jahrg. N. F. Wien 1884, p. CXII.
- Ilg Albert: Kunstgeschichtliche Charakterbilder aus Oesterreich-Ungarn. Wien 1893.
- Jellouschek Anton: Beiträge zur Geschichte der vormaligen Jesuiten-, dermal. St. Jacobi-Stadtpfarrkirche in Laibach. — Mittheilungen des historischen Vereines für Krain. XIII. Jahrg. Laibach 1858.
- Jellouschek Anton: Die St. Johannes-Capelle und Statue bei der Savebrücke. — Blätter aus Krain, VII. Jahrg. Laibach 1864.
- Kukuljević Ivan: Slovník umetnika jugoslavenskih. Zagreb 1860.
- Orožen Fr.: Vojvodina Kranjska. Zgodovinski opis. Ljubljana 1902. Izdala »Matica Slovenska«. Iz zbirke Slovenska zemlja, IV. del.
- Radics Peter pl.: Wissenschaftlicher Bericht über die von dem Gefertigten nach dem Beschluß des löbl. Gemeinderathes vorgenommene Durchsicht und Ordnung des Archives und der älteren Registratur der Stadt Laibach. — Mittheilungen des historischen Vereines für Krain. XXI. Jahrg. 1866.
- Radics Peter pl.: Umeteljnost in umetna obrt Slovencev. Letopis Matice Slovenske 1880.

²⁹⁷ l. c., 1750, p. 216—218.

²⁹⁸ l. c., p. 284—285.

²⁹⁹ l. c., p. 373.

³⁰⁰ DS, 1902, p. 736 sl.

³⁰¹ G. P. 1755, p. 93.

³⁰² l. c. 1753, p. 189.

³⁰³ l. c. 1754, p. 34—36, 78—82.

³⁰⁴ ZUZ, 1922, p. 126.

³⁰⁵ Ivan Tkalčić v knjigi Prvostolna crkva zagrebačka nekoč i sada, Zagreb 1885, p. 94, poroča, da je oltar sv. Gervazija in Protazija posvetil dne 30. junija 1759 zagrebški škof štefan Putz. Oltar da je bil iz raznobarvnega marmorja, na njem je stal na eni strani kip sv. Tomaža Akvinskega, na drugi sv. Dominika.

³⁰⁶ Hoffiller, l. c., p. 207.

Stegenšek Avguštin: Dekanija Gornjegrajska, Maribor 1905.
 Steska Viktor: Francesco Robba, ljubljanski meščan in kipar. — Dom in svet 1902, p. 676—683, 730—737.
 Steska Viktor: O nekaterih ljubljanskih spomenikih. — Zbornik za umetnostno zgodovino, 1921.
 Steska Viktor: Ljubljanski baročni kiparji. — Zbornik za umetnostno zgodovino, 1925.
 Strahl Eduard Ritter v.: Die Kunstzustände Krains in den vorigen Jahrhunderten. Eine Culturhistorische Studie. Separatabdruck aus dem Laibacher Wochenblatt. Graz 1884.
 Tietze-Conrat E.: Unbekannte Werke von G. R. Donner. — Jahrbuch der k. k. Zentral-Kommission, N. F. III. Bd., II. Teil, p. 228—241.
 Tietze-Conrat E.: Oesterreichische Barockplastik. Kunstverlag Anton Schroll & Co. Wien 1920, p. 139.
 Vrhovec Ivan: Topografičen opis Ljubljane in zgodovina ljubljanskega mestnega zastopa v minulih stoletjih. — Letopis Matice Slovenske za l. 1885., p. 216—221.

Vrhovec Ivan: Die wohlloebliche landesfürstliche Hauptstadt Laibach. Laibach 1886, p. 97—108, 185, 210.
 Vrhovnik Ivan: Arhivski poberki o nekaterih slikarjih in kiparjih 15. do 18. stoletja. — Zbornik za umetnostno zgodovino, 1922.
 Vrhovec Ivan: Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih. Ljubljana, 1886.
 Wallner Julius: Beiträge zur Geschichte der Laibacher Maler und Bildhauer im XVII. und XVIII. Jahrhunderte. — Mittheilungen des Musealvereines für Krain. III. Jahrg. Laibach 1890.
 Wurzbach Constant. dr. v.: Biographisches Lexikon des Tabernakelbaue, ältere Beispiele.)
 Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. — Kärnten und Krain. — Wien 1891.
 Der Kirchenschmuck. Blätter des christl. Kunstvereines der Diöcese Seckau. XVIII. Jahrg. Graz 1897. (Von alten Jesuitenkirchen und der Jesuitenkunst. — Vom Kaiserthums Oesterreich. Wien 1874. 26. Teil.

MARIJIN TRG

K O N S E R V A T O R F R A N C E S T E L Ě

Med najbolj kočljive urbanistične in prometne tehnične probleme v Ljubljani spada vprašanje arhitektonske zazidave in prometa ureditve Marijinega trga. Značaj tega trga je namreč med vsemi ljubljanskimi trgi in križišči prometa najbolj svojevrsten. Nastal pa je, tak kakor je, logično v zvezi z razvojem ljubljanskega mesta in z zemljepisnimi pogoji ljubljanskih tal. Za njegovo sedanjo obliko in položaj pa sta bila merodajna predvsem špitalski (danes frančiškanski) most in cerkev, postavljena njemu nasproti na najvišji točki brega, ki se tod na obeh straneh v večji ali manjši vzpetosti od severa in severozapada spuščata h kolenu Ljubljanice, kjer se njena smer iz severne prav pod njegovim vplivom spremeni v vzhodno. Pred tem mostom se od srednjega veka sem križa dvoje glavnih ljubljanskih prometnih žil: V Wolfovi ulici podaljšana šentpetska cesta in k Mestnemu trgu usmerjeni odcepek ceste, vodeče iz Gorenjske v Ljubljano. Potreba po kratki zvezi odtod na Mestni trg je rodila tudi most in ob njem eno važnejših utrdb stare Ljubljane, špitalska vrata. To dvosmerno križišče se je po novejšem razvoju mesta kompliciralo s prometno močno Miklošičevo cesto in z obrežno cesto ob Ljubljanici. Ob tem kompliciranem, pred vhodom na most zavezanem vozlu, je sama po sebi nastala sedanja zazidava: med obrežno cesto in Wolfovo ulico bivša Lasnikova hiša, med Wolfovo in Prešernovo šmalčeva in Fritscheva, kjer pa je prvotno stanje popravljeno s smerjo Fritscheve hiše, ki neusmiljeno reže iz telesa stare Ljubljane skupino hiš s šmalčevo na oglu. Med Prešernovo in Miklošičevo leži mogočni kompleks frančiškanskega samostana s cerkvijo; med šentpetsko in obrežjem pa zavarovalnica Sava. Vendar pa Ljubljanica kot zemljepisna meja ne omejuje Marijinega trga tudi arhitektonsko, ampak vršita to važno nalogo šele na nasprotnem bregu dve ob vhodu v Stritarjevo ulico postavljeni veliki, po graškem arhitektu Theuerju zasnovani stavbi, ki nista samo nov portal vhoda v staro mesto, ampak prav posebno tudi osnovnica za arhitektonski izraz Marijinega trga,

Kresija in Filipov dvorec. V tlorisni osnovi se Marijin trg namreč razvija na nepravilnem peterokotniku, v katerega vrhu je ustje Prešernove ulice, arhitektonski vrh, cerkev Marijinega oznanjenja, pa je premaknjen z geometričnega vrha na desno gornjo stranico. Ta nepravilnost ima svoj neoporečen mik, obenem pa izpodbija naravno ravnotežje trga in občutno otežuje posel snujoječa urbanista.

V vsej ostrosti je stopil problem tega trga pred Ljubljano, ko je sklenil g. J. C. Mayer podreti bivšo Lasnikovo hišo in jo nadomestiti z moderno trgovsko hišo. Ne bom trdil, da je bil mestni gradbeni urad nepripravljen na ta problem, saj se je ves čas po vojni energično pečal s prometnim problemom tega trga. Saj mu je ustvaril nov člen v tromostju, s katerim je bila arhitektonsko premoščena tudi Ljubljanica in ploskev trga razširjena do njegove lepotne osnovnice, obeh hiš ob Stritarjevi ulici, in saj je bilo pripravljenih celo več idejnih osnutkov, kako rešiti problem zazidave na prostoru bivše Lasnikove hiše. V tem, da se je kljub temu problem sedaj tako ostro pojavil pred Ljubljano, je najboljši dokaz, kako težavna je arhitektonska naloga, zazidati ta trg, kjer je kljub nepravilnosti vendarle vse vezano drugo na drugo in noben urbanist ne bo mogel mimo vtisa, da gradi na izredno občutljivem prostoru, ki ima v celotnem organizmu mesta prav poseben, ako ne celo odličen pomen. Še nedavno utrjeno prepričanje, da prav tu leži bodoče središče Ljubljane, je sicer že premagano z dejstvi pred pošto in drugod in za problem celo ni ni posebno važno, kljub temu pa zidanje na tem trgu vzbuja zavest prav posebne odgovornosti.

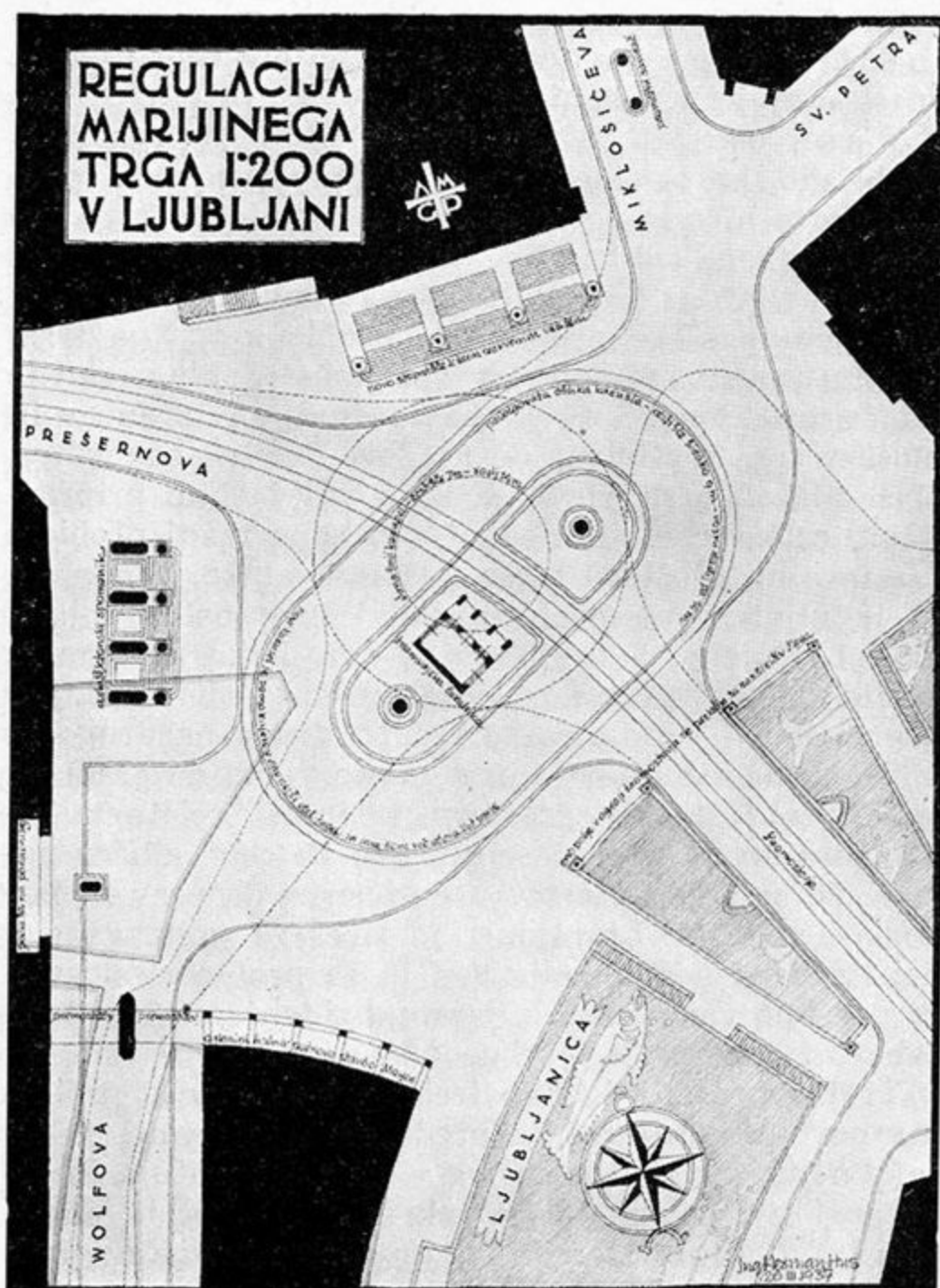
Troje vprašanj je bilo treba pri reševanju problema nove Mayerjeve hiše predvsem upoštevati: 1. Ali je Marijin trg zaključen trg v smislu baročnih in renesanskih trgov in ali je tak sploh mogoč in priporočljiv? 2. Ali ni Marijin trg predvsem križišče važnih žil in torej v tradicionalnem smislu sploh ne trg, ampak križišče, oziroma le prometni voz, kakor mnogo monumentalnih trgov velikih mest, ki so na-

stali v XIX. stoletju? 3. Koliko je za novo stavbo merodajen dani arhitektonski milje, posebno pa bližina starega mesta?

Bivša Lasnikova hiša je bila spomeniško brezpomembna stavba, kot sestavni del podedovanega arhitektonskega miljeja pa je z obrisom svoje gmote zelo dobro služila estetsko urbanističnemu namenu, dokler je sodobni reklamni bes ni skoraj popolnoma uničil. Obnoviti enako gmoto v novi hiši pa bi bilo z ozirom na njen posebni, izrazito sodobni namen, nesmiselno. Treba je bilo najti tudi novo obliko, ki pa z ozirom na bližino starega mesta ne bi smela biti revolucionarna.

Še bolj kompliciral pa se je problem po prvih dveh vprašanjih. Arhitekti so imeli o tem najbolj nasprotujoča si mnenja, čeprav se je večina nagibala k naziranju, da kolikor Marijin trg do danes ni zaključen trg v tradicionalnem smislu, toliko bolj je treba stremeti, da se v bodoče čim bolj zapre in arhitektonsko zaokroži.

Da bi položaj razčistil, je mestni gradbeni odbor zaprosil arhitektsko sekcijo Združenja inženirjev in arhitektov, naj priredi med svojimi člani anketo o tem vprašanju in naj mu rezultate tega študija sporoči v obliki idejnih načrtov za ureditev in zazidavo trga, ter posebno za obliko Mayerjeve hiše. Te ankete se je udeležilo 12 ljubljanskih arhitektov, ki so pripravili deset idejnih osnutkov, nekateri celo v več variantah. Njihovi predlogi so v glavnem sledeči:

Arh. Herman Hus, študija florisne osnove reguliranega Marijinega trga

Ing. Herman Hus: Marijin trg ni v smislu antičnih forumov ali renesančnih in baročnih trgov zaključen prostor, namenjen za zborovanja meščanov, javna zborovanja, slavnostne prireditve ali podobno, kar pomeni, da sploh ni trg v tradicionalnem smislu. Nasprotno temu predstavlja ta trg križišče prometne žile, vodeče skozi Wolfovo ulico iz južnih delov mesta na kolodvor, in prečne ceste, ki vodi v smeri Prešernova ulica—Mestni trg ter služi potrebam notranjega mesta. Tudi v preteklosti ta prostor ni bil drugega kakor izhodišče izpred utrjenih špitalskih vrat proti Sv. Petru. Ajdovščini, Tržaški cesti in Vicedomskim vratom. Ta značaj se do danes ni spremenil. Vedno je bilo tu razpotje, križišče.

Na teh spoznanjih je Hus zasnoval svoj predlog: Tromostje, ki sega sicer globoko proti sredi trga, se ohrani. Arhitektonska dominantna trga je frančiškanska cerkev s svojo mogočno, vzvišeno ležečo fasado, ki se ji mora ohraniti lepa perspektiva izpred Robbovega vodnjaka in Čevljarskega mostu. Ker ima nezadostno stopnišče, predlaga novo široko stopnišče s tremi izhodi na čelni strani. Da bo med stopniščem in prometnim otokom še dovolj prostora za pešce, je otok premaknil proti Ljubljanci. Razmaknil bi ga v ploščat oval, okrog katerega se vozilom ne bo treba drenjati in kopičiti. Dva obeliska bi poudarjala to središče trga, ob cestni železnici pa bi bila majhna čakalnica. Take majhne zgradbe, kandelabri, obeliski in slične drobnarije poživljajo trge in služijo za merilo. Šele v primerjavi z obstoječimi zgradbami se spozna njih prava velikost, v vrsti stoječi kandelabri pa v perspektivični zaporednosti kažejo resnično razsežnost prostora.

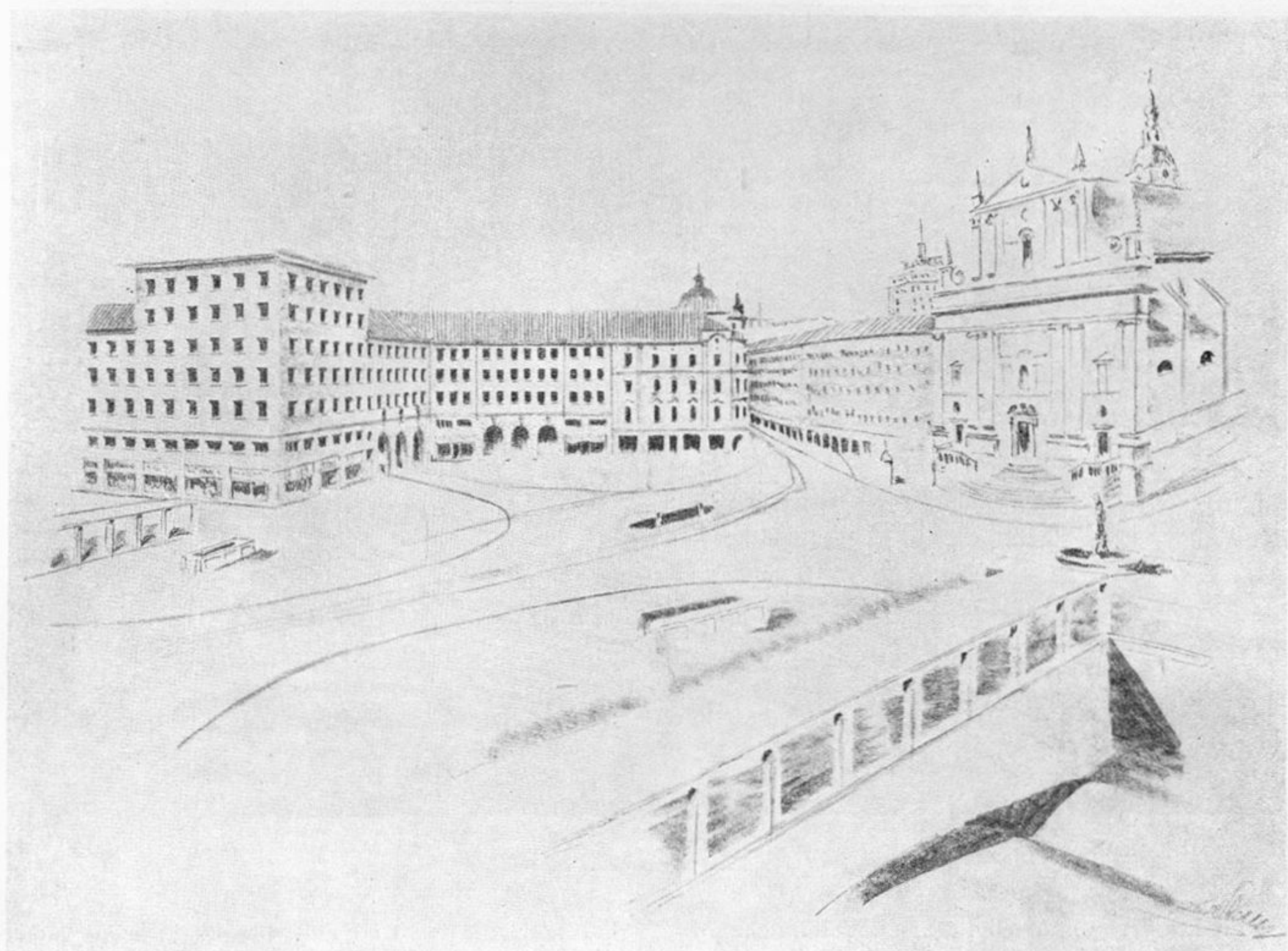
Na trgu se križajoče ulice bi izpeljal v primernih lokih tako, da bi razgled ne ostal vozniku zaprt, ko bi vozil na trg. Ob ustjih ulic predlaga prometne upore, da bi bil vozač prisiljen približati se krožišču z zmanjšano hitrostjo. To je posebno važno za dovoz s prometno nevarne Miklošičeve ceste.

Glede zazidave Mayerjeve hiše predlaga spremembe po gradbenem odboru nameravane stavbne črte, tako, da bi bila črta Mayerjeve hiše vzporedna z zahodno stranjo Wolfove ulice, črta ob Ljubljanci pa z njo. Fasada proti Marijinemu trgu naj se pomakne štiri metre naprej in preko Wolfove ulice zveže s Pauschinovo hišo. V pritličju si predstavlja novo hišo opremljeno z nekakim hodnikom, ki bi služil pešcem. S tem bi se tudi omogočilo, da ostane za vozni promet med novo hišo in smrti zapisano hišo pri Belem volku vsaj še šest metrov, Mayerjeva zazidava pa bi se kljub temu lahko izvršila normalno.

Fritschevo neugodno fasado bi zastavil z arhitektonskim spomenikom osvobojenja. Predstavljal bi nekak pendant frančiškanski cerkvi, preračunan bi bil za pogled iz daljave in bi ga videli že s Pogačarjevega trga. Kot arhitektonski lik pa bi prenašal višino frančiškanske cerkve na nižjo skupino v Wolfovi ulici.

Sv. Petra nasip naj bi se zaprl za vozni promet in se spremenil v mirno, sončno sprehajališče. Prešernov spomenik bi bilo treba prestaviti — mogoče v Tivolski park — motil bi namreč harmonično zaokroženost reguliranega trga. Da bi dosegli enako višino napušcev hiš ob trgu, priporoča, da se tudi frančiškanski samostan dvigne za eno nadstropje.

Arh. L. Kham, študija za zazidavo Marijinega trga

Ing. L. Kham predlaga glede Mayerjeve hiše približno zazidalno črto kakor jo je predpisal gradbeni odbor. Tudi on je za premostitev Wolfove ulice z zvezo nove hiše do Pauschinove. Šmalčevo hišo in hišo pri Belem volku odstrani ter skuša arhitektonsko zaokrožiti tako razširjeni trg do skrajnih mej pri vходу v Stritarjevo ulico. To zaokroženost skuša poudariti z arhitektonskimi sredstvi, s stebrišči, postavljenimi od oglov Mayerjeve hiše in zavarovalnice Sava preko Ljubljance, katere obojestransko ustje bi obrobljali loki v obliki pravokotno zalomljenih podkev. Ob Ljubljanci ležeči ogelni del Mayerjeve stavbe naj bi bil za dve nadstropji višji od ostalih, na enotno višino z glavnim vencem cerkvene fasade zravnanih kapov hiš.

Ing. Kobe predvideva z ozirom na vozni promet sledeče: a) Razširitev Prešernove ulice, b) razširitev in usmeritev cestišča na mostu na širino Stritarjeve ulice, c) zaprtje nabrežja ob »Savi« za vozni promet. To obrežje in obrežje ob Mayerjevi hiši naj bi služilo za sprehajališče; d) radi preglednosti prometa v smeri Stritarjeva ulica — Miklošičeva cesta naj se premesti Prešernov spomenik.

Z ozirom na osebni promet pa predlaga: a) novo stopnišče pred frančiškansko cerkvijo. Verniki bi prihajali iz cerkve na širok hodnik ob samostanskem

poslopju, torej v smeri voznega prometa; b) odstranitev stranskega samostanskega stopnišča; dohod bi se uredil pod kolonadami novega samostanskega poslopja; c) obe vrzeli v tromostju naj bi se prekrili.

Radi ureditve arhitektonske oblike trga pa predlaga sledeče: a) vsi glavni venci blokov, ki gledajo na trg, dobe višino glavnega venca cerkvene fasade. Tako bi dobilo novo samostansko poslopje troje nadstropij, Fritscheva hiša bi ostala v dosedanji višini, Mayerjeva pa bi imela štiri nadstropja: tri trgovska, eno stanovanjsko. Zavarovalnica Sava bi dobila tri nadstropja in podstrešje. b) Ker cerkvena fasada prevladuje na vsem trgu, naj bi bile fasade vseh blokov enotno obdelane: pritličje bi imelo odprtine z arhivoltami, nadstropja odprtine s šambranami. c) Visoke strehe se opuste. d) Mayerjeva hiša ne potrebuje proti trgu nikake »glavne« fasade; ta se namreč enotno preliva po obrežju, Marijinem trgu in Wolfovi ulici. e) Prešernov spomenik se odstrani.

Arh. Miro Kos: Radi ureditve prometa, ki se steka preko mosta v staro mesto, predlaga mesto tromostja dvomostje. Na Marijinem trgu, ki ga razširi z odstranitvijo šmalčeve hiše in hiše pri Belem volku, oblikuje monumentalni prometni otok z vodnjakom in vodnim bazenom v sredi. Mayerjevo hišo projektira v okviru od odbora določenih stavbnih črt.

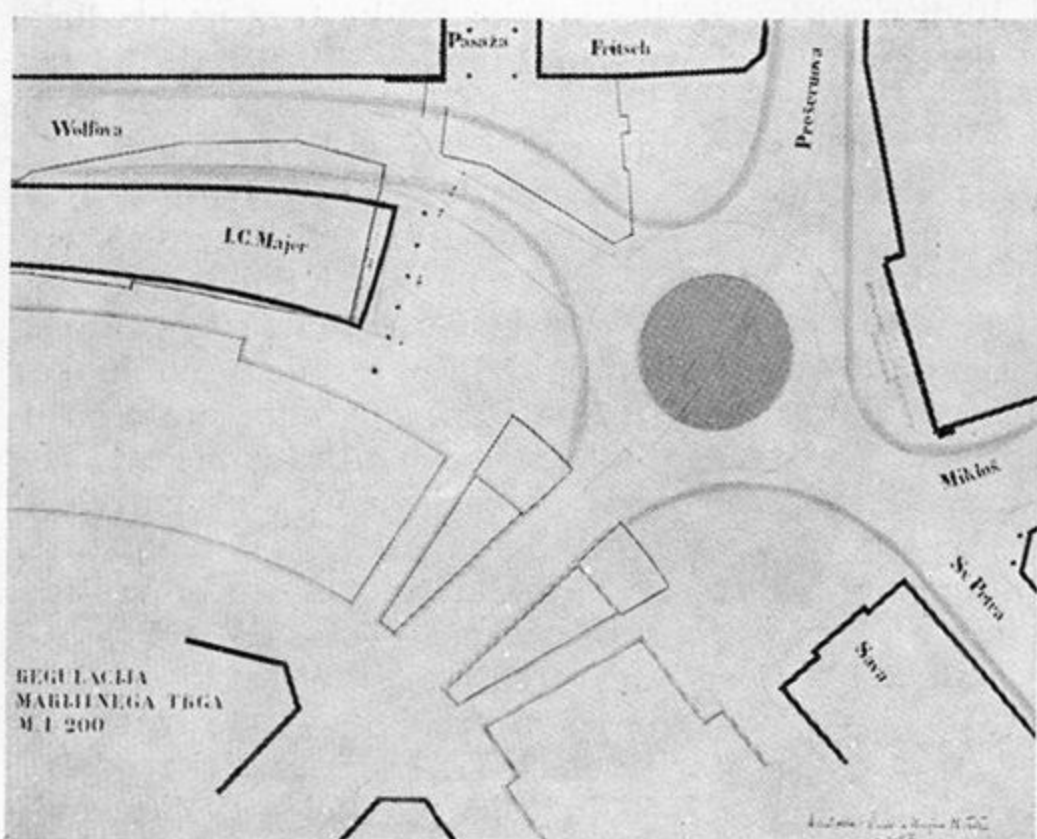
REGULACIJA MARIJINEGA TRGA V LJUBLJANI

Arh. Kobé, študija zazidave in prometne ureditve Marijinega trga

Arhitekta Vlado in Marjan Mušič menita glede prometne ureditve trga, da je sedanja ureditev zadostna, ker se promet brez posebnega nadzorovanja nemoteno razvija. Ker je po njunem mnenju ta trg le dejansko križišče prometnih žil, je ta ureditev tudi popolnoma v skladu s položajem in najcenejša. Možna pa je tudi taka ureditev prometa, ki bo dopuščala boljše oblikovanje trga kot celote, ker je sedaj razkosan na posa-

mezne dele. Zato bi odpadli robniki, ki sedaj usmerjajo promet. Križišče bi bilo urejeno s svetlobnimi signali in prometnimi stražniki. Stroški za to pa bi bili večji, kljub temu pa bi varnost prometa nič ne pridobila. Zato zagovarjata sedanjo ureditev. Spremembe bi se izvršile samo v povečanju srednjega otoka, v formalni izvedbi priključkov na dovodne žile od središča trga, v preureditvi cerkvenega stopnišča in v korekturi tromostja.

Arh. Vlado in Marjan Mušič, študija tlorisne osnove reguliranega Marijinega trga

Glede sedanje arhitektonske oblike trga menita, da ta trg z mogočno dominantno v fasadi frančiškanske cerkve ne učinkuje kot zaokrožena arhitektonska celota. Obsežni trg zahteva obkrožitve z zgradbami enake visokosti, ki bi z glavnimi venci dosegale glavni venec frančiškanske cerkvene fasade. S tem bi se dosegla splošna višina, kakor jo imajo doslej Kresija, Filipov dvorec in Fritscheva hiša (trinadstropne hiše). Zato bi bilo v tem smislu popraviti regulacijski načrt, ki predvideva troje nadstropij z višino 17 m. Potrebna je tudi korektura regulacijskih črt z ozirom na bodočo trgovsko hišo tvrdke J. C. Mayer. Ta hiša naj bi se pomaknila za 6 m proti središču, s čimer bi se razširilo pročelje od 16 na 18 m. Pri zviševanju fasad bi bilo treba poudariti vertikalno smer. »Sava« naj bi se po višini prilagodila Kresiji.

Glede Mayerjeve hiše priporočata posebej vertikalni poudarek v fasadi, v pritličju pa arkade, da se olajša dostop pešcev v zoženo ustje Wolfove ulice. Potrebna višina bi bila po njunem mnenju na tem mestu okrog 20 m.

Varianta predvideva preobokanje vhoda v Wolfovo ulico, kar pa imata projektanta za neugodno v prometnem oziru in tega ne priporočata.

Arh. *Navinšek* si je zamislil trg kot okrogel trg z obeliskom na sredi, nekak rimski trg pred cerkvijo sv. Petra, prikrojen za Ljubljano. Nabrežja naj bi se obojestransko zazidala do vode. V krogu okrog trga razvrščene stavbe bi imele stebrišča v pritličju.

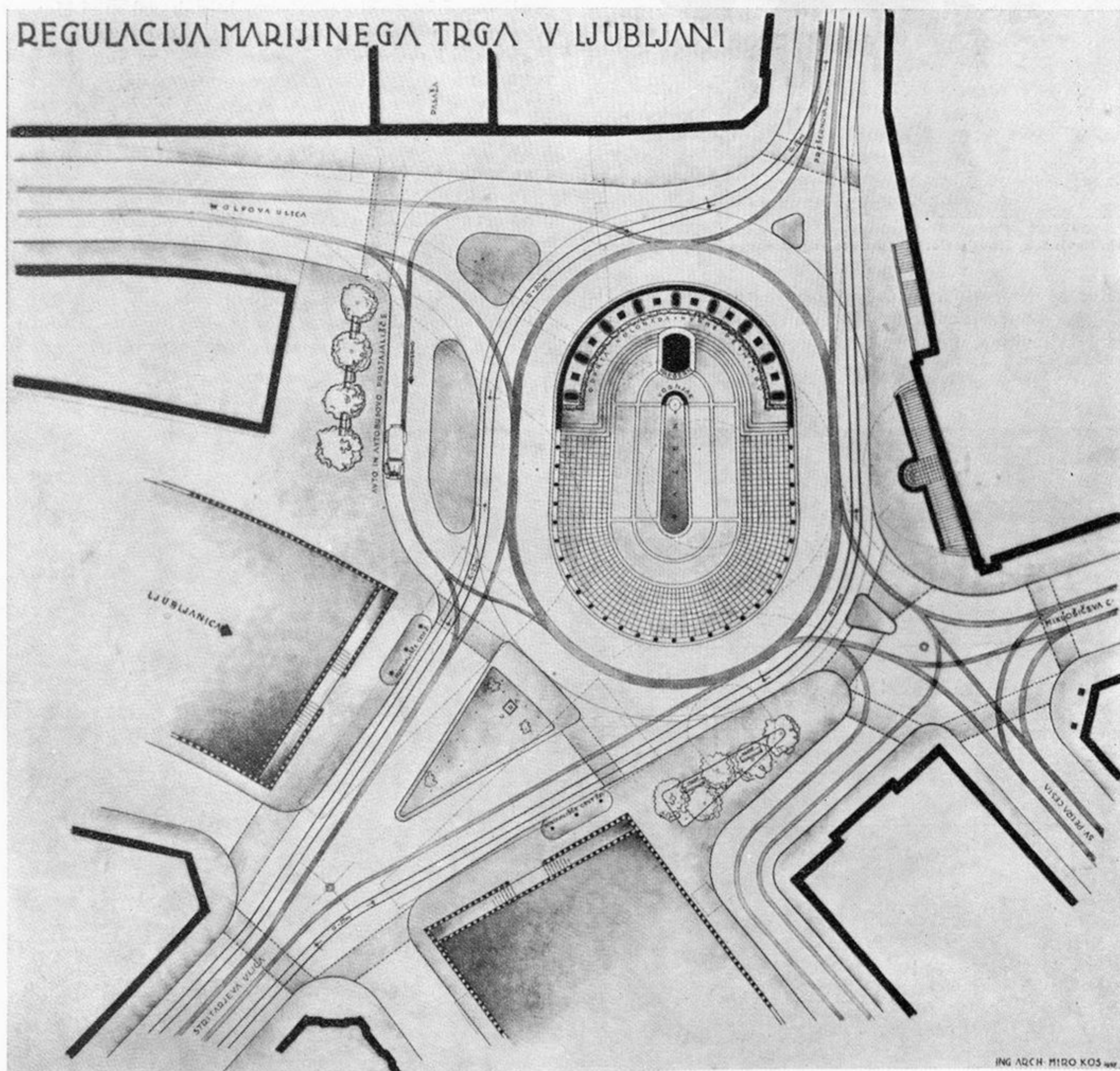
Ing. arh. *Gustav Ogrin* označuje Marijin trg v glavnem kot križišče dveh cest, Wolfove—Šentpeterske in Prešernove—Stritarjeve. Obe tečeta v loku. Wolfova—Šentpeterska je vzporedna toku Ljubljanice in ima tako najbolj naravno obliko.

Po *Ogrinovem* predlogu bi obdržala Wolfova ulica svoj lok do nameravane pasaže ob Kleinovi trgovini; odtod pa bi se leva stavbna črta lomila tako, da bi

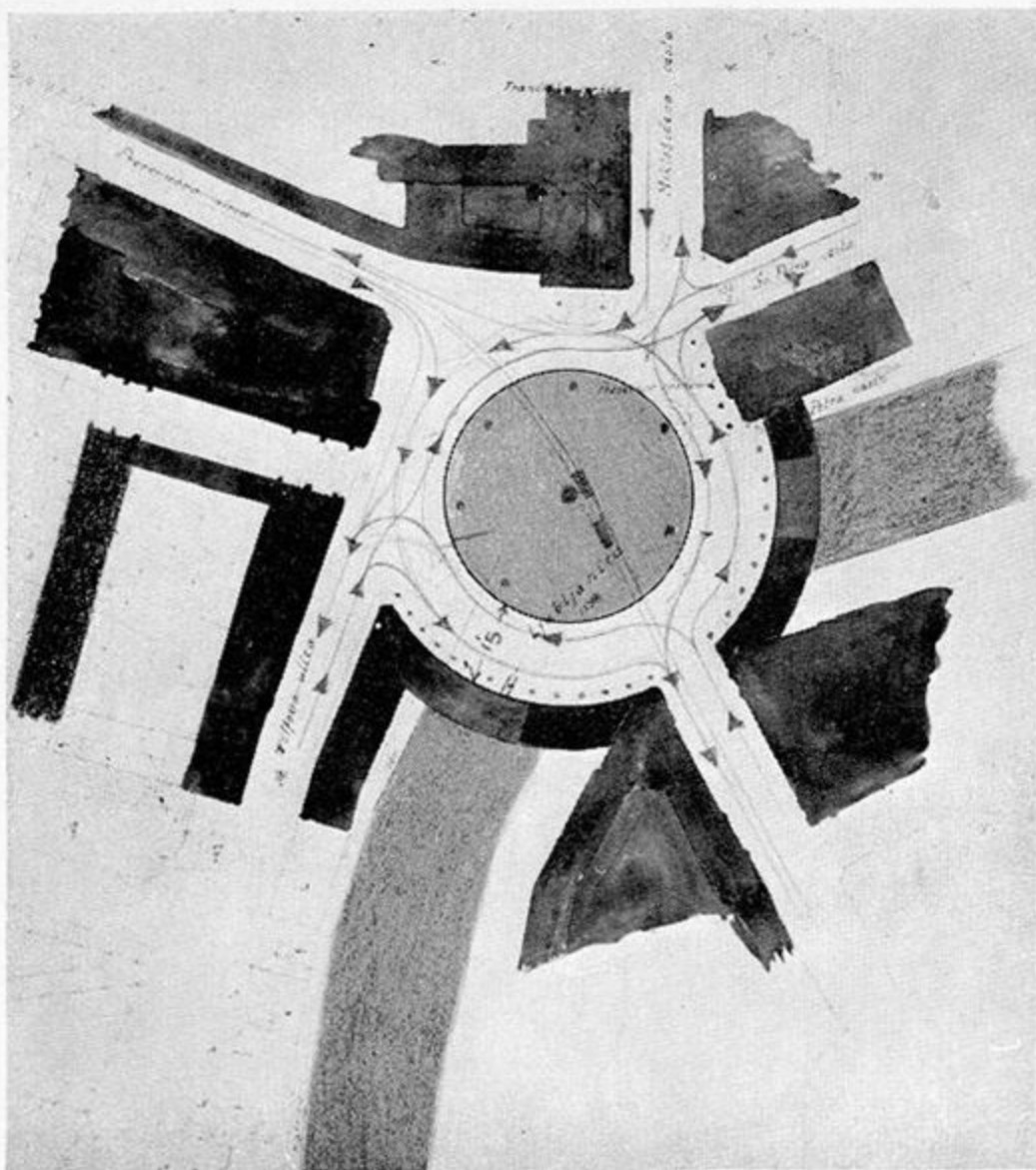
bila približno pravokotna stavbni črti frančiškanskega samostana. Pravokotnica na lok Wolfove ulice od točke preloma k Ljubljani bi pomenila stavbno črto bodoče Mayerjeve hiše. Wolfova ulica naj bi bila 14 m široka in desna stavbna črta vzporedna z levo. Od pasaže dalje bi se v loku razvijalo samo še cestišče.

Drugače pa projektant ohranja sedanje stanje na trgu, le levo nabrežje Ljubljani zapira za vozni promet.

Do križišča naj bi bila cesta utesnjena na najpotebnejšo širino. Tako bi nastali pred cerkvijo, »Savo«, Mayerjem in Fritschem štirje kompleksi pločnikov. Porabili bi jih lahko tudi za nasaditev drevja ali postavitev spomenikov. Oboje bi služilo zaokrožitvi trga in ustvaritvi ugodnih pogledov iz ulic na trg, pa tudi s trga proti ulicam.

Ing. arh. *M. Kos*, študija tlorisne osnove reguliranega Marijinega trga

Arh. Navinšek, študija tlorisne osnove reguliranega Marijinega trga

Ker se leva stavbna črta Wolfove ulice ob pasaži lomi, se odpre gledalcu najprej neugoden pogled na frančiškanski samostan. Prešernov spomenik, ki je

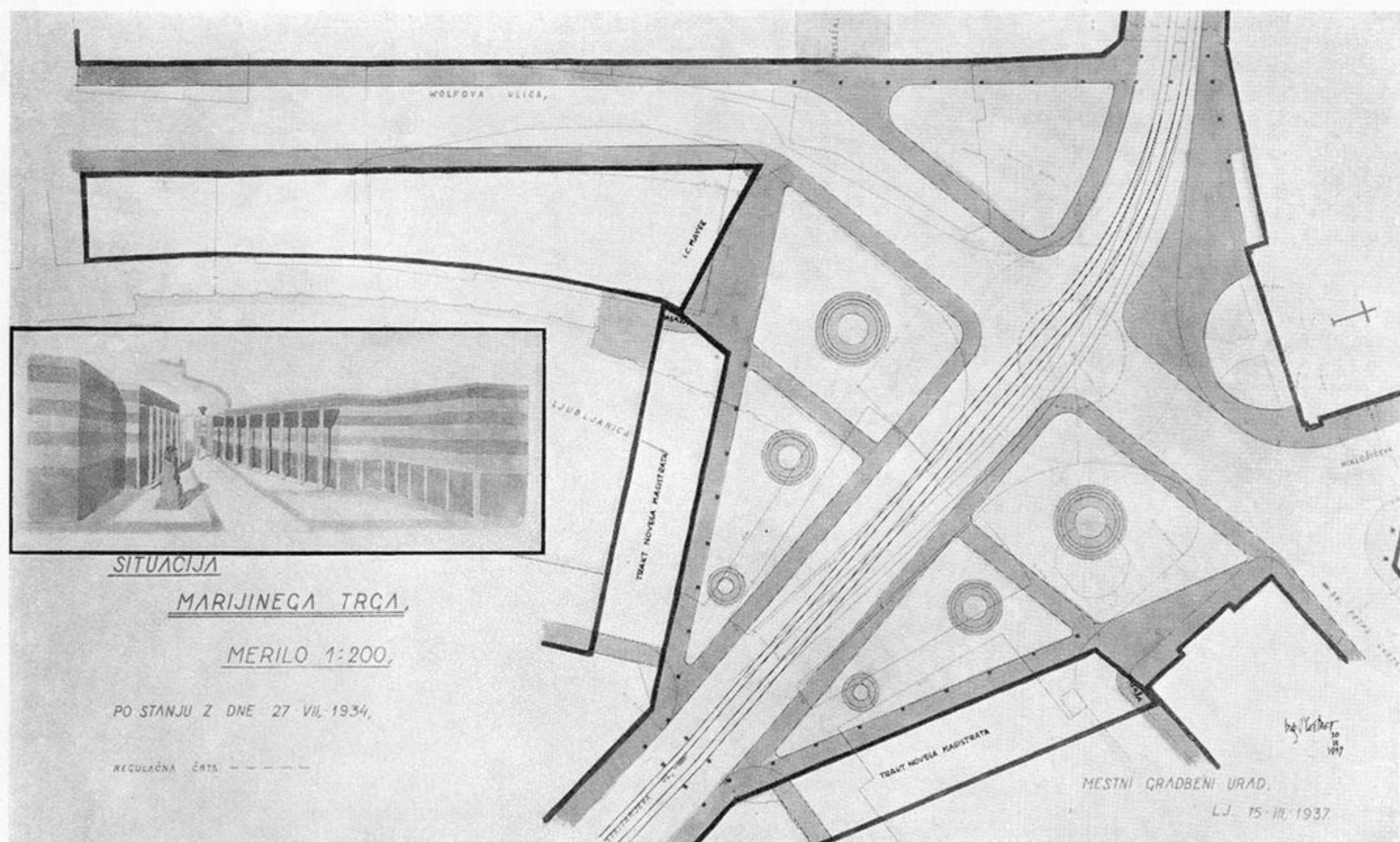
prestavljen pravokotno na stavbno črto hiš-med pasažo in Prešernovo ulico, naj bi obdan s primernimi nasadi ta pogled ublažil, obenem pa nakazal, da se odpirajo na desno novi pogledi na trg. Kmalu za tem se gledalcu odpre pogled na fasado cerkve in na stopnišče pred njo. To stopnišče naj bi se po Ogrinovem uredilo tako, da bi bila prostora med stranskimi in srednjimi stopnicami zasuta v obliki kaskad in primerno zasajena z zelenjem, kot simbol Marijine cerkve »na gričku«, kakor jo imenujejo stari viri.

Tik pred pasažo se gledalcu, ki prihaja iz Wolfove ulice, odpre neugoden pogled na desno, ker je enotnost trga pretrgana po strugi Ljubljanice. Ta pogled bi se lahko ublažil z obeliskom in drevesnim nasadom pred Mayerjevo hišo. Obelisk naj bi stal na križišču osi pasaže Mayerjeve hiše. Nasad ob obelisku bi ugodno učinkoval tudi za pogled od levega nabrežja proti frančiškanski cerkvi, ker bi nakazal med Mayerjevo hišo in cerkveno fasado razsežnost trga.

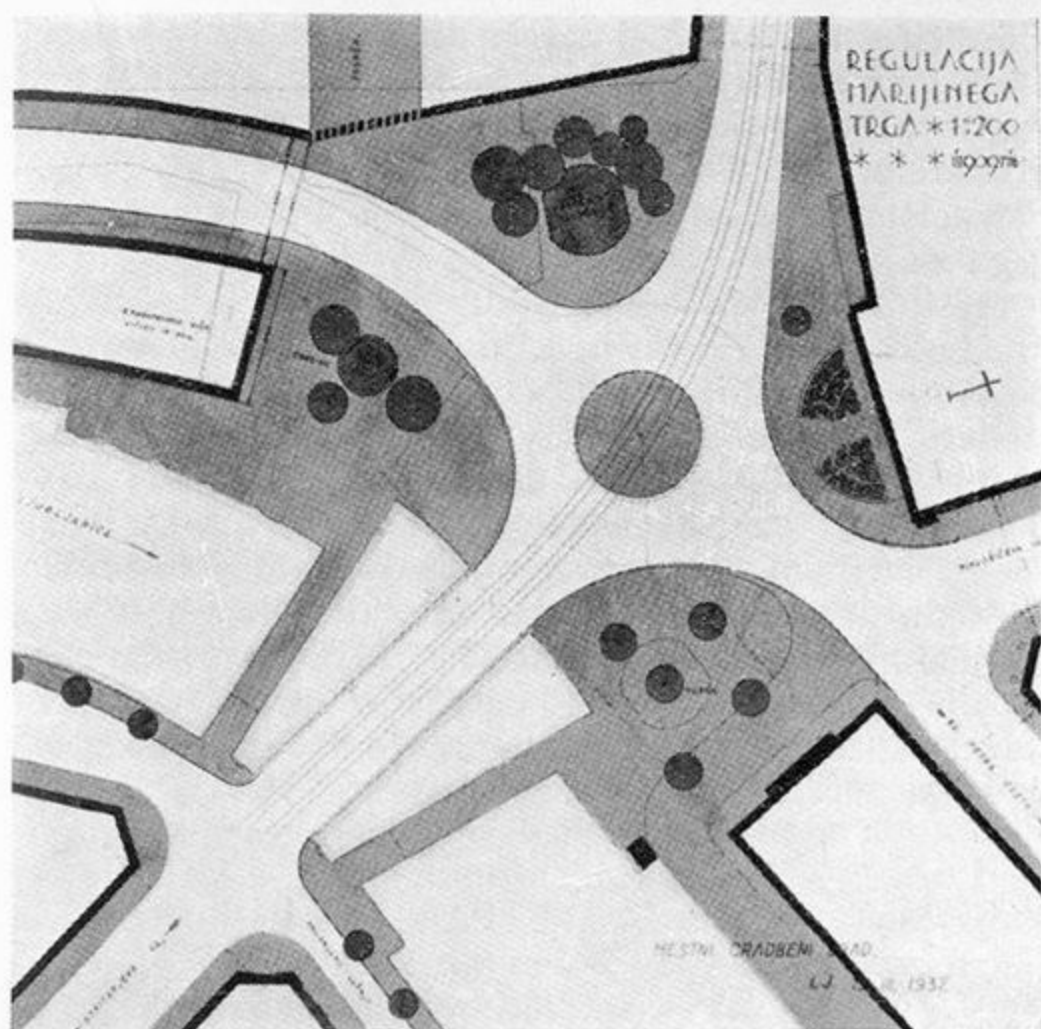
Pešec, ki prihaja iz Prešernove ulice, ima ugoden pogled na obris stolnice, v spodnjem delu pa je ta ugodna slika raztrgana. Zavarovati bi jo bilo treba z nasadom na sedanjem mestu Prešernovega spomenika. Ta nasad bi ugodno učinkoval tudi iz Miklošičeve ceste.

Projektant misli, da bi pri izvedbi njegove ideje Šmalčeva in Kleinova hiša lahko zaenkrat še ostali.

Ing. arh. Jože Platner smatra, da je s problemom Marijinega trga treba rešiti tudi zadevo Ljubljanice, ki je po njegovem ena najbolj bolečih točk Ljubljane. Tudi če bo enkrat končno regulirana, Ljubljana ne bo predstavljala lepoto zadovoljive enote.

Arh. J. Platner, študija tlorisne osnove in zazidave reguliranega Marijinega trga

Arh. Gustav Ogrin, študija tlorisne osnove reguliranega Marijinega trga

S svojimi pustimi betonskimi obrežnimi zidovi bo ostala v lepotnem pogledu končno le samo odprta cloaca maxima. Z rešitvijo Marijinega trga se kar sam ponuja problem reševanja Ljubljane ob tromostju. Ker se obrežje kakor nabrežje z vaškim licem ne bosta nikdar skrili, ju je treba enostavno prikriti očesu, da ju ne bi opazilo. Platner predlaga za ta namen ob kraju mostov premostitev reke s traktoma, ki bosta vezana s poslopji ob vhodu v Stritarjevo ulico. Tu bi bilo mogoče osredotočiti ves magistrat z njegovimi uradi. Oba trakta bi vezala nazidek nad vhodom v Stritarjevo ulico, ki bi arhitektonsko predstavljal neka vrata v staro mesto. Z urbanističnega vidika bi tako nastal trg, ki bi izgubil dosedanji dvosmerni prehodni značaj, ker bi promet uredili na križišču ob tem trgu. To križišče bi popolnoma ustrezalo, ker bi dajalo preglednost, kakršne trg doslej nima. Vozni promet bi bil urejen po načinu vozlišča brez karusela, ker bi stražnik sam lahko dirigiral promet.

Na trgu si projektant misli prostor za spomenike, ki bi z obdajajočimi jih zelenimi tratami poživiljali trg. Arhitektonsko lice nasproti novemu delu trga bi se rešilo s postavitvijo medpločniških arkad v višini napušča starega samostana, tako da bi harmonirale z arkadami novega dela trga.

Pešpot po obrežjih bi bila omogočena s pasažami.

Ing. arh. Boris Počkar si predstavlja Marijin trg v obliki elipse, položene med vhodom v Stritarjevo ulico in frančiškansko cerkev. Njeno središče leži na levem bregu Ljubljane, v središču vstopa na most. Mayerjevo hišo ima za osnovo idealne zazidave trga. Njeno širino si zamišlja 12,5 m. Zapirala naj bi Marijin trg od Ljubljane do Prešernove ulice. Vstop v Wolfovo ulico naj bi bil skozi pasažo. Višina nove zgradbe naj bo enaka višini Fritscheve hiše.

Počkar, ki, kakor se iz povedanega vidi, radikalno prezira dana dejstva in lastništva, je napravil dva

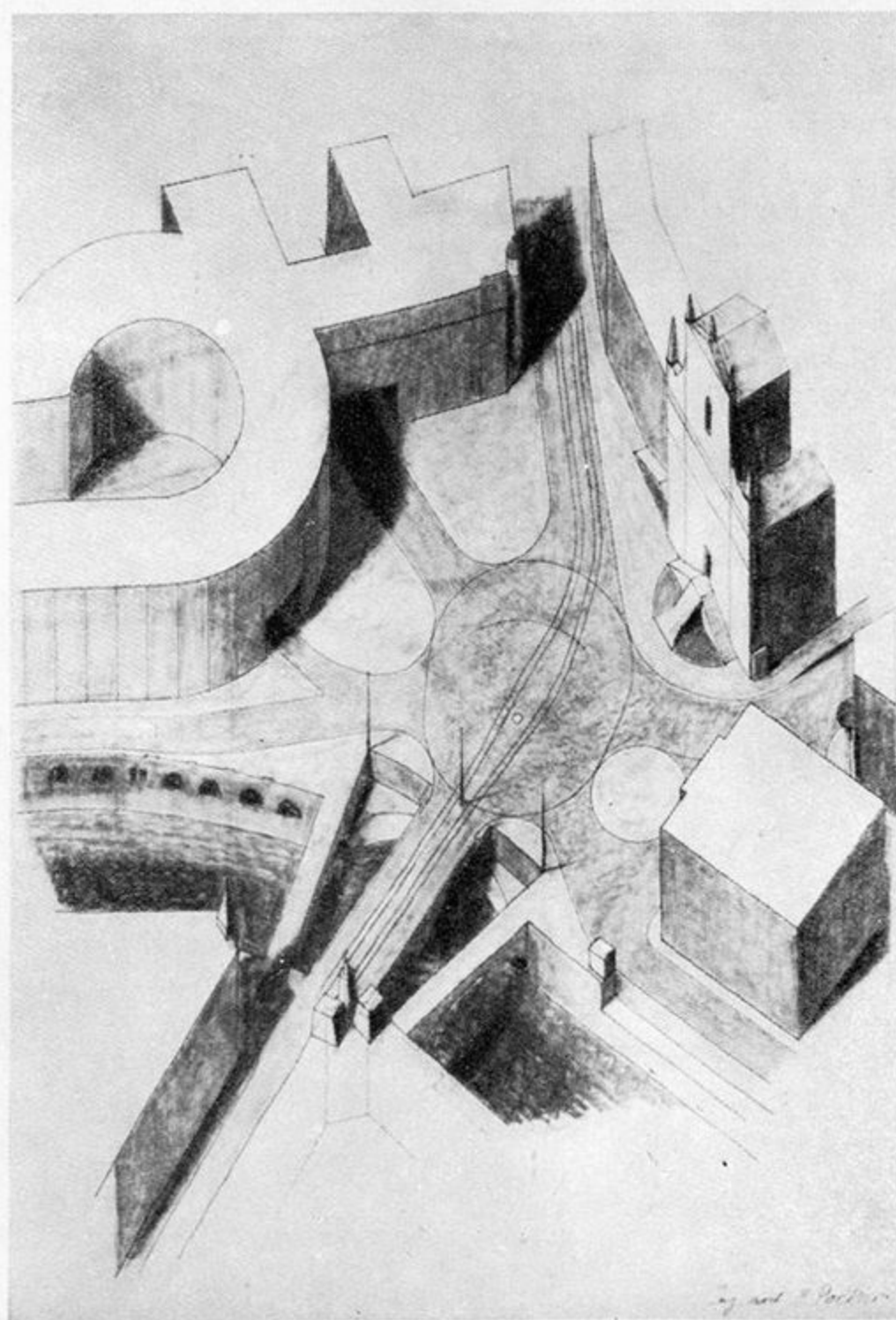
osnutka, ki sta si v bistvu sorodna. Pri prvem osnutku se je držal pravokotnega sistema nasprotne strani trga. Predlaga pa razširitev nabrežja in nov frančiškanski most brez opore v sredi.

V drugem načrtu pa vpeljuje v sistem regulacijskih črt smer od spodnje strani nove stavbe do glavnega ogla cerkve in se odloči za okroglo obliko. To ga vodi do ustvaritve 25 m širokega okroglega, od Mayerjeve stavbe objetega trga na koncu Wolfove ulice pred prehodom na Marijin trg.

Ceste bi šle proti sredini trga. Po Wolfovi ulici, Hribarjevem nabrežju, Sv. Petra cesti in po nabrežju ob »Savi« naj bi bil promet enosmeren.

Arh. E. Ravnikar in M. Sever izhajata od naziranja, da Marijin trg ni trg v urbanističnem smislu, ampak le križišče ulic. Za današnje razmere, ko imamo dve glavni smeri, Wolfova—Šentpeterska in Prešernova (Miklošičeva)—Stritarjeva ulica in obratno, je križišče s krogom zadovoljivo.

V formalnem oziru pa je radi ureditve bodočega lica trga treba podreti šmalčevo hišo s skupino za njo. Višino hiš je treba zravnati z glavnim vencem frančiškanske cerkvene fasade. Zato je treba zvišati »Savo« in frančiškanski samostan, ter tej višini podrediti bodočo Mayerjevo hišo. Proti Marijinemu trgu naj bi imela čim širšo fasado. Z obojestransko kolonado na mostu naj bi se zakril nelep pogled na

Ing. arh. Boris Počkar, študija za zazidavo reguliranega Marijinega trga

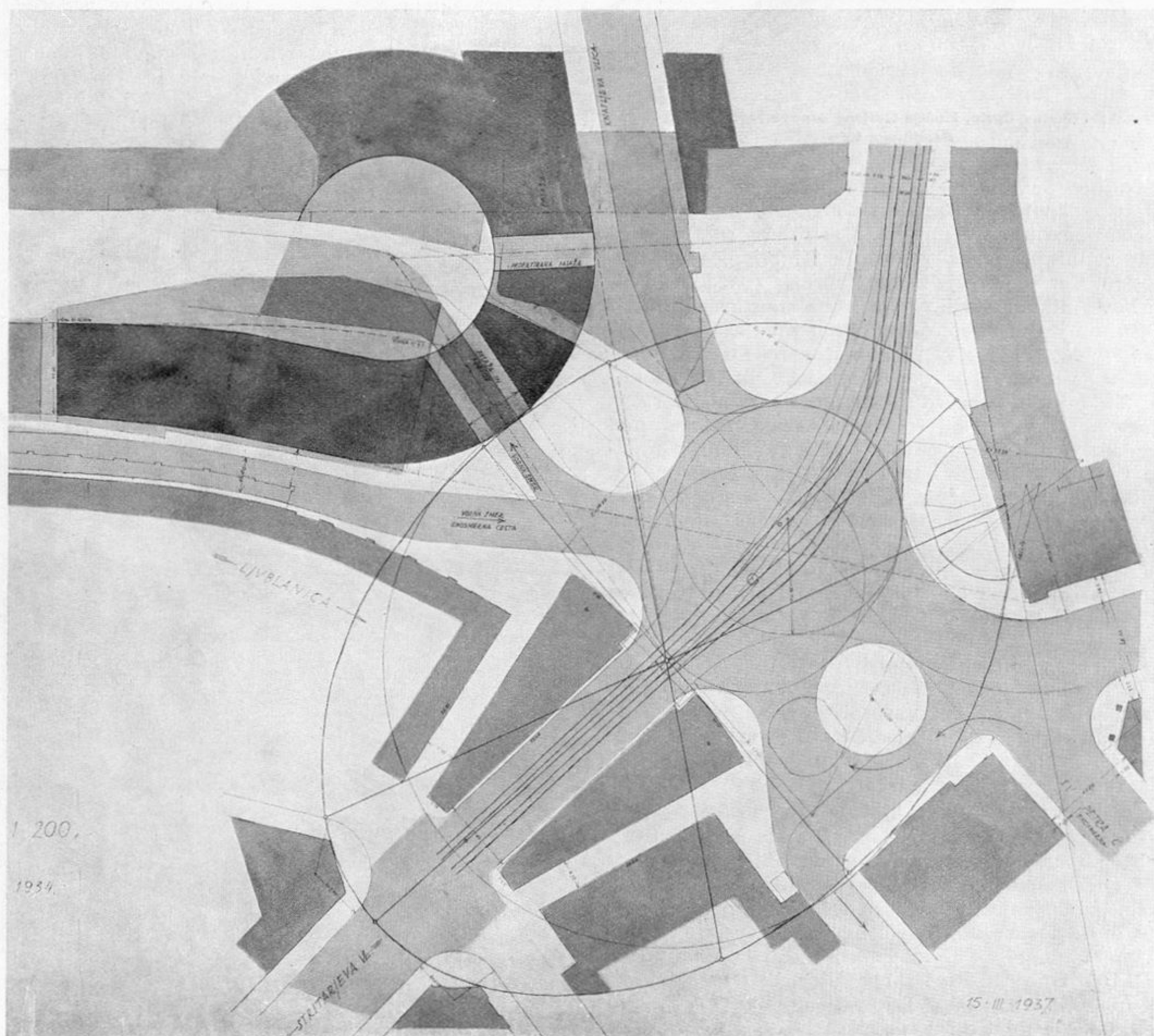
obrežja Ljubljane. Ohraniti pa je treba z vseh nabrežij poglede na cerkev. Priporočata tudi odstranitev nemirnih kupol na Unionu, Urbančevi hiši, Kresiji in Filipovem dvorcu.

Pri študiju problema Marijinega trga sta projektanta zadela na vprašanje novega Mestnega trga in magistrata. Po njuni zamisli naj bi se Stritarjeva ulica razširila na 50 m in se spremenila v novi Mestni trg. Levo in desno bi stala magistratna poslopja; prehod na stari Mestni trg bi zapirala kolonada, ki bi ohranjela njegovo značilno dosedanje črto. Za izvedbo tega načrta bi bilo treba podreti vse hiše med Ljubljano in starim Mestnim trgom do Souvanove na eni in škofijske palače na drugi strani. V vsej širini trga naj bi se Ljubljana prekrila, tako da bi nastal iz Marijinega in novega Mestnega trga enoten prostor. To zvezo bi podčrtavala tudi kolonada na obeh straneh prekrite Ljubljane. Ta prostorni trg bi bil

zbirališče meščanov ob svečanih prilikah; tu naj bi Ljubljana sprejemala svoje goste. Magistrat na tem mestu bi bil nekako organsko zvezan s starim magistratom.

Izdelala sta dva načrta, enega za pravokotni, drugega za okrogli trg.

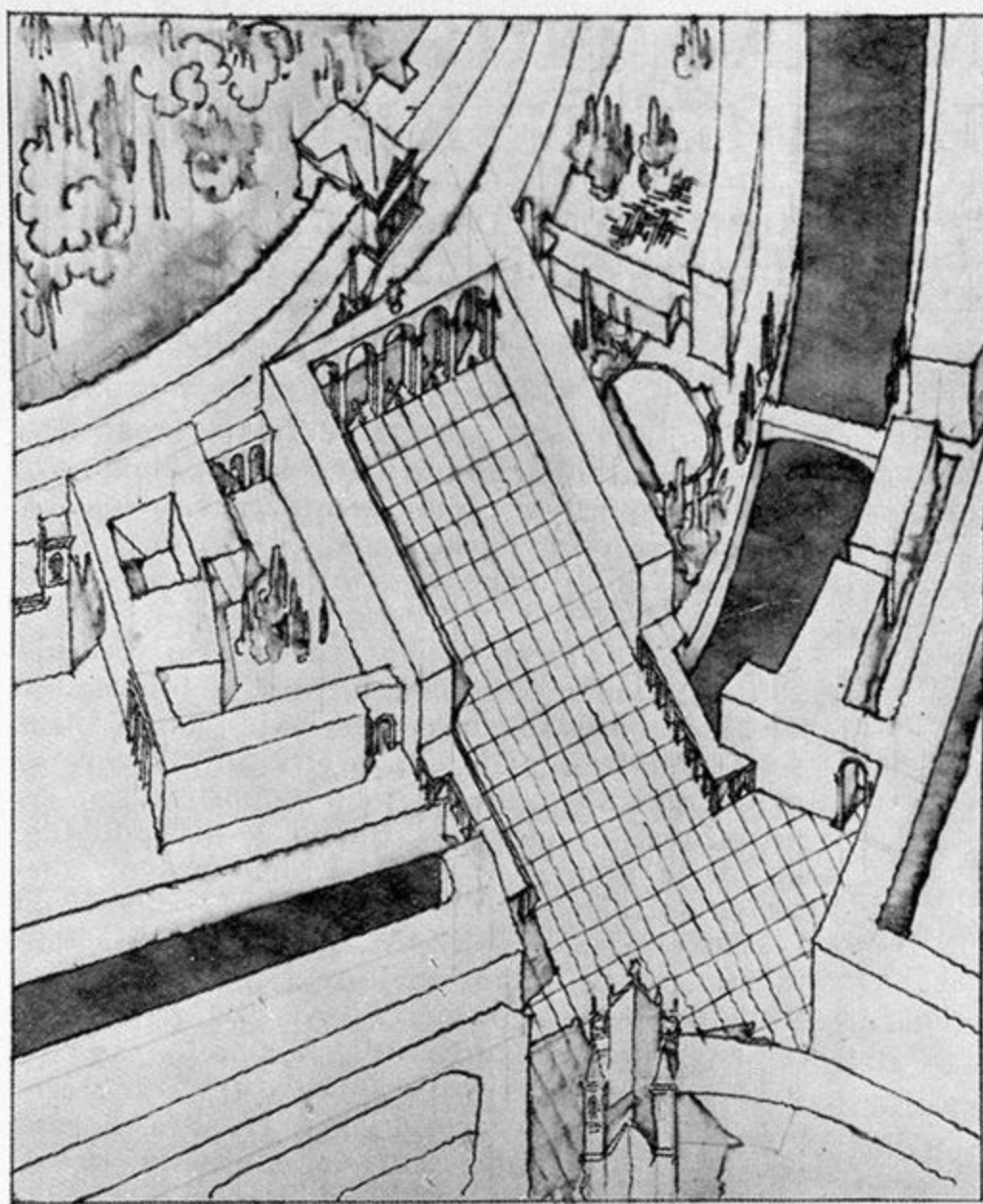
Mestni gradbeni odbor je te predloge na več sejah preštudiral, končno stilizacijo rezultata pa je poveril posebnemu odboru in nazadnje g. Mayerju sporočil sledeče navodilo za njegov projekt: 1. Glede višine novega poslopja je v principu merodajna višina glavnega venca frančiškanske cerkve. 2. Odklanjajo se vse rešitve nove hiše, ki predlagajo koničasto obliko na oglu Wolfove ulice. Moment, ki je vodil mnoge projektante k povečanju stavbišča, da se s tem približajo podaljšku ustja pasaže v smeri Knafljeve ulice, ni zadostno opravičilo za to spremembo zazidalnega načrta. 3. Večina projektov se strinja v pred-

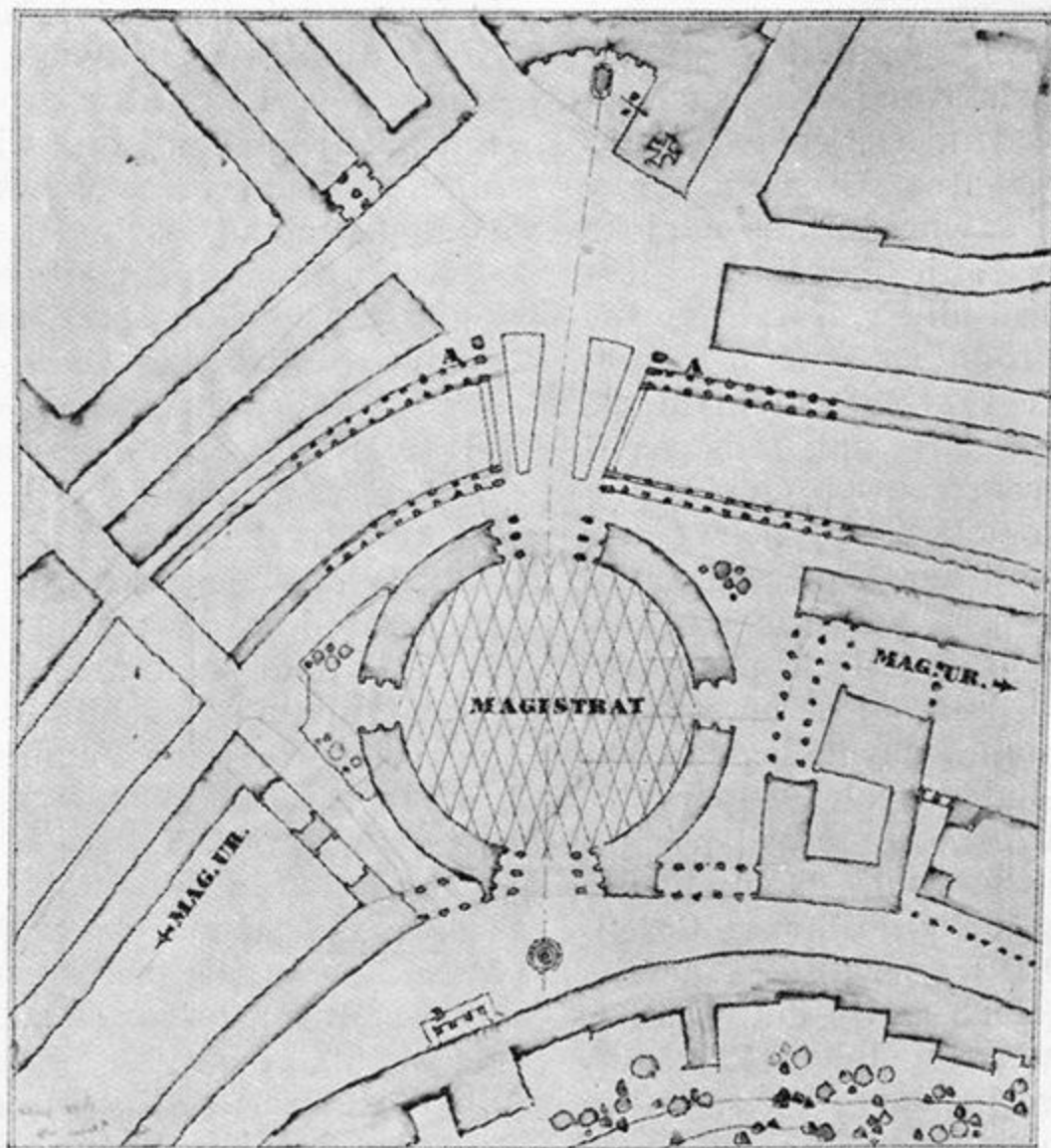
Ing. arh. Boris Počkar, študija tlorisne osnove reguliranega Marijinega trga

logu za nadzidavo Wolfove ulice. Dopusča se ta možnost, vendar pod pogojem, da bo premostitev izvršena tako, da ne bodo oškodovane najnujnejše zahteve sodobnega prometa. 4. Regulacijske črte za Mayerjevo hišo ostanejo, kakor so bile že sprejete v mestnem svetu v zvezi z regulacijo dela mesta med Zvezdo, Wolfovo ulico, Schellenburgovo ulico in Prešernovo ulico. 5. Osvaja se naziranje večine projektantov, da je treba zunanjščino nove stavbe podrediti celotnemu značaju bodočega trga. V izdatni meri naj bi se porabil kamen. Z ozirom na ožino prednje fasade bi bila bolj ugodna horizontalna delitev gnot kakor izrazito vertikalna. Z ozirom na večjo monumentalnost zgradbe ne bi priporočali minimalno dimenzioniranih nosilcev pritličnih lop, ampak se priporoča izvršitev v dimenzijah, ki ustrezajo nosilnosti kamna.

Načrte, po katerih se sedaj stavba izvršuje, je izdelal ing. arh. Stanislav Rohrman. Končni rezultat tega dolgotrajnega in vsestranskega, kakor ste videli, prav široko zajetega študija problema Mayerjeve hiše kot bistvenega dela celote Marijinega trga stremi za izravnavo višine stavbnih gnot, ki obdajajo trg, s priznanjem prvenstva frančiškanske fasade. Z izjemo naprej štrleče skupine s Šmalčevo hišo je za bližnjo bodočnost sankcionirano dano stanje na tem trgu in tudi pri reševanju Mayerjeve fasade dopuščeni individualni izraz. Računati je namreč treba z danimi dejstvi; težnja po radikalni korekturi bi bila nedvomna utopija. O uspehu ali neuspehu vseh teh prizadevanj pa bo mogoče soditi šele, ko bo Mayerjeva hiša dograjena.

Arh. E. Ravnikar in arh. M. Sever, študija za zazidavo reguliranega Marijinega trga

Arh. E. Ravnikar in arh. M. Sever, študija tlorisne osnove reguliranega Marijinega trga

NEKAJ PRISPEVKOV K ZGODOVINI LJUBLJANSKEGA GLEDALIŠČA DO LETA 1790.

(OPOMBE K DR. WOLLMANNOVI KNJIGI: SLOVÍNSKÉ DRAMA
BRATISLAVA 1927)

C I R I L D E B E V E C

Pričujoči članek je zadnji odlomek iz daljšega poročila, ki sem ga ob izidu dr. Wollmannove knjige napisal v obliki seminarske naloge, v kateri sem obravnaval prvo poglavje tega dela, segajoče do Linhartovega nastopa v slovenski dramatik.

Ker je omenjena knjiga vsakemu, ki se zanjo zanima, lahko dostopna, menim, da navajanje vsebine obravnavanega poglavja lahko brez vsake škode odpade. Za pretresanje virov, ki prihajajo za navedeno dobo v poštev, sem se posluževal in opiral izključno le na podatke, ki jih je objavil prof. dr. Kidrič v svoji razpravi »Dramatične predstave v Ljubljani do l. 1790.« (izšla v ČJKZ, V., str. 108—120). Zato mislim, da se lahko omejim in priobčim samo tretji del svojega poročila, to je tistega, ki pretresa vprašanje, *koliko od teh znanih virov je v knjigi uporabljenih in pa kako ter s kakšnim uspehom se je to uporabljaje izvršilo*. Zaradi lažjega razumevanja sem dal poročilu namenoma nekoliko širše primerjalno ozadje, sicer pa ga objavljam tako, kakor je bilo napisano, z nespremenjenim besedilom. Upam, da je vmes vsaj nekaj doneskov, ki bodo, četudi v zelo skromni meri, pa vendarle prispevali k osvetljevanju gledališkega življenja v Ljubljani v predlinhartski dobi.

Dr. Wollmann začenja svojo zgodovino s protestantskimi oz. jezuitskimi predstavami. Krščanskega srednjega veka sploh ne obravnava. Gradivo za to dobo je namreč skrajno nezadostno. Ušeničnik je v BV 1924 sicer razpravljajal o »Obredniku oglejske cerkve v ljublj. škofiji«, ki vsebuje določbe o liturgičnih dramatičnih prizorih, in tudi Fr. Kotnik govori v oceni Štrekljeve zbirke narodnih pesmi o raznih pesemskih tekstih (ocena Čas 1924/25), ki bi mogle biti ev. v zvezi s podobnimi predstavami, toda vsi ti teksti so po prof. Kidričevem mnenju nedvomno mlajši in ne spadajo v to dobo (ČJKZ V, 110). Vendar pa poroča Trstenjak o nekakšnih igrarjih na reki Ljubljanici, ki bi naj bile brez dvojbe podobne igrarjem v rimski areni, v katerih so se predstavljale pomorske bitke (Trst. Slov. gled., 7). Tako vsaj si on razlaga Dolničarjevo notico v »Epitome chronologica«, ki pravi: Ann. 1097 solennes ludi navales super fluvium Labacum aestate instituti, copiosos spectantium oculos festivali laetitia replerunt.« O igrarjih piše tudi Keesbacher v svoji knjigi »Die philharm. Gesellschaft in Laibach« na str. 9/10: »wir finden bereits ein Schiffsrennen im Jahre 1092, sowie ein Wasserfest, eine Art Schifferstechen im Jahre 1210 verzeichnet«... Wollmann govori v zvezi s srednjim vekom samo o drami »Darovanje Izaka«, ki so jo igrali jezuiti leta 1598. in ki bi naj bila ona »sacra rappresentazione«, ki so jo igrali že v srednjem veku (1448) v Italiji (Firenca) in ki se je potem razširila na vse svetovne narodne literature.

Tudi protestantskim šolskim igrarjem je odmerjeno malo prostora. Kljub temu, da se je izreklo o tem razmeroma mnogo pisateljev, je ostala podoba še skoro popolnoma nejasna. Pripomniti bi bilo kvečjemu, da imamo razen o Frischlinovih komedijah (Wallner 1888) poročila tudi o tako zvanih dialogih »Castellioni« (Rechfeld MHVK 1848, Richter MHVK 1854, Dimitz), ki so jih gojili v protestantski šoli kot predmet III. razreda in pa da so v IV. razredu razlagali, memorirali in gledališko obravnavali Terencija (Rechfeld 1848). V kakšnem jeziku so se te predstave vršile, še ni dognano, precej gotovo pa je, da ne v slovenskem (prim. Kidrič, Slovenske knjige v prot. stan. šolah, ČJKZ, IV, 138).

Zelo pregleden in nazoren v celoti je naslednji odstavek, ki razpravlja o ljublj. jezuitskih predstavah. V podrobnostih pogrešam samo nekaterih podatkov, ki se mi zdijo za oznako jezuitskih predstav precej važni ali značilni. Tako n. pr. bi bilo v jezuitskem repertoirju omeniti poleg liturgičnih, velikonočnih in pasionskih iger, alegorij, prigodnic, mitologičnih in historičnih komadov tudi *veseloigro*, o kateri poročča Dimitz (Gesch. III.), in ki se je imenovala »*Oeconomus, sen male administrans oeconomiam*« in ki jo ima v mislih gotovo tudi Trstenjak, ko piše: »Sicer je tudi bila zastopana veseloigra« (Slov. gled. 9). Dalje govori Dimitz še o velikem številu polsceničnih akcij, deklamacij, dialogov etc. (daneben eine Masse »halbscenischer Aktionen«, Deklamationen, Dialogen etc. [Gesch. III, 464]).

O jezuitskih *nemških* predstavah nam niso znane samo pasionske igre, marveč javlja že Nečásek v svoji »Statistik d. Laib. Gymn. 1651—53 (MHVK 1857), da so uprizarjali dijaki nemško komedijo »*Winter und Sommer*« januarja l. 1651. javno pred hišami, radi hrupa, ki je radi tega nastal, pa so bili od kolegija kaznovani.

Iz Dolničarjeve kronike (Steska IMK, 1901) vemo tudi za ples, ki so jih prirejali jezuiti (mes. febr. 1695!). Radics pa nam tudi sporoča, da pri igranju teh jezuitskih šolskih dram »se tudi ni pogrešalo prav lepe prijetne muzike (gar schöne liebliche Musik) v začetku in sklepu zborov, nastopov in plesov« etc. (Radics, T. Chrön LMS, 1878).

Zanimivo bi bilo tudi naznačiti, v čem je obstojala velika privlačnost in priljubljenost jezuitskih predstav. Ker so jih pisali večinoma učitelji jezuiti sami ali pa jih na hitro prelagali, ne moremo pričakovati, da bi bile te igre — vsaj pretežno — vsebinsko tako visoko literarne ali vsaj dramatične. Glavna privlačna sila je obstojala marveč v zunanji bogati opremi in razkošni uprizoritvi. Radics n. pr. piše o tem sledeče: »Dragoceni kostumi, čarobni v pravem pomenu besede, v katerih so vršili svoje igre, prekrasne dekoracije, mnogovrstna mehanika, efekti razsvetljave,

ogromni broj osobstva, plesí (baleti), ljudi in živali predstavljajoči igralci, poleg tega še izvrstne igre domačih pisateljev ali naglo dovršeni prevodi kakih iger, ki so imele velik uspeh na dunajskem, umetnost ljubečem dvoru, vse to je bilo gotovo najlepši povod, da je gledališču jezuitov iz vseh stanov ljudstva prihajalo vedno več čestiteljev in prijateljev.« (Rad., T. Chrön LMS, 1878.)

Mimogrede omenjam zanimivo dejstvo, da so bile ženske pripuščene v gledališče le k posebno slavnostnim predstavam, kakor je n. pr. zabeleženo za dramo »Das Leben des Alex. Bertius« za avgust l. 1635., da je bilo le »speciali adulti« dovoljeno tudi damam prisostvovali uprizoritvi. (Rad. Entw. 1912.)

Da so vzpodbujali dijake in igralce k čim večji marljivosti, pa so jim delili škof, dež. glavar in razni prelati dragocene nagrade, ki so bile pogosto »najdražja učenjaška dela« (Rad. LMS, 1878).

Razen tega se je vrnilo v ta sestavek tudi nekaj nejasnosti ali pomot, ev. tiskovnih napak.

Po Trstenjaku ima Wollmann za prihod jezuitov v Ljubljano leto 1596. To letnico ima tudi Dimitz, vendar Dimitz obenem opominja na beležko v »Liber archivi Collegii Labacensis S. J.« na Dunaju, ki pravi, da so prišli 21. jan. 1597 v Ljubljano trije jezuiti. Tudi Grafenauer ima 1597. — Schönlebnovo dvodelno dramo »Haeresis fulminata etc.« imenuje Wollmann komedijo, dočim jo imenuje Radics izrecno »eine große lateinische Tragödie« (Rad., MMVK, 1894). Jezuitska komedija iz leta 1727. se ne imenuje »Artabusius«, temveč »Artaburius« (str. 9 Wollmann) in igre o Fadingerjevem kmečkem upor (l. 1659., spisal najbrž Zelenič, Radics, Der Soldat) ni objavil Radics v Zagrebu l. 1865., marveč leži še danes kot rokopis v Auerspergovi biblioteki v Losensteinleitnu na Avstrijskem (prim. Rad. Entw. 16 in Kidrič ČJKZ V, 118).

Poglavje o slovenskem prevodu »George Daudin« je zelo točno in dovolj izčrpno podano po omenjeni Matičevi razpravi v AfslPh 1907. Pri nas je opozoril na ta prevod prvi prof. Kidrič v »Opombah k protireformaciji na Slovenskem« ČJKZ III, 74.

Manj točno in mestoma pomanjkljivo je spet naslednje poglavje, ki govori o nemških potujočih igralških družinah.

Na str. 11. trdi Wollmann, da so bile jezuitske šolske predstave že od druge tretjine XVII. stol. »pod prímým vlivem t. zv. německých komediantů« in da se ta vpliv posebno pozna v historični igri jezuitov. Ta trditev se mi zdi nekoliko dvomljiva. Prvič je malo *verjetno*, da bi prihajali *nemški* komedijantje v Ljubljano že v drugi tretjini XVII. stol., ker so hodile še leta 1608. po Grazu na štajerskem družbe *angleških* komedijantov (Leixner 167), ena *najstarejših* nemških družb (takozv. »Treusche Bande«) pa je nastopila prvič v Berlinu šele leta 1622. Razdalja med zadnjimi angleškimi in prvimi nemškimi družbami je časovno ravno primerna (čas preorientacije!) Komaj je torej mogoče, da bi po prvem znanem nastopu nemških komedijantov v *Nemčiji* bili komedijanti 10 ali 15 let pozneje že v Ljubljani, posebno če pomislimo, da je to nemirna doba tridesetletne vojne, ter potovanje na daleč ni bilo najbolj ugodno. Nemška gled. zgodovina tudi omenja, da se je prvič šele leta 1669. posrečilo dvoru v Dresdnu

angažirati stalno gledališčno družbo. V naših poročilih so podatki o prvem prihodu nemških komedijantov v Ljubljano nekoliko zmedeni. Trstenjak navaja v Slov. Gled. (str. 20) letnico 1633 (brez navedbe vira) in od tega jo je prevzel najbrž tudi Wollmann. Iskal sem, odkod bi mogla ta letnica izvirati in sem jo našel pri Radicsu v uvodu v njegovo izdajo nemške komedije »Der verirrte Soldat« (Zagreb 1865), kjer stoji: »Im Jahre 1633 begegnet wir das erste mal in den Protokollen der krainischen Landtage, Ausschuß- und Verordnetensessionen eine Ausgabe von 45 fl. 50 kr. ‚denen hochdeutschen Komödianten auf Anschaffung‘«. (Zanimivo pa je, da je že v tem primerku, ki sem ga imel jaz (eksempl. Stud. knjiž.), popravljena številka z roko v 1653! To letnico, torej 1653, navaja tudi prof. Kidrič, ko piše: »V alfabetskem indeksu k posameznim zvezkom registraturnega protokola (1509 do 1782) je *le enkrat* navedena značnica »Comödianten« (1653 p. 37. Kidrič, ČJKZ V., 114).

Sicer pa velja večini za nastopno letnico leto 1662. To letnico ima Radics (v Entw.), ki čudno ne ponavlja niti več samega sebe iz leta 1865., marveč piše: »Den Reigen derselben (der Wandertruppen) eröffneten bei uns die ‚innspruckerischen‘ Komödianten (1662)«; potem Dimitz (Gesch. Kr., IV., 110) in Thalnitscher (Chronica). Ti komedijantje so bili najbrž tisti razpuščeni komedijantje iz Innsbrucka, ki so bili po smrti nadvojvode Karla Tirolskega l. 1662. z italijansko družbo vred brez kruha in so se napotili na potovanje za zaslužkom (prim. Rob. Hessen, Theater und Schauspielkunst 1912).

Vplivov nemških komedijantov na jezuitske predstave torej že zaradi časovnega nesoglasja (prvi komedijantje 1653, potem šele 1662), najbrž ne bo; prav tako težko je zaznamovati ta vpliv v jezuitskih historičnih igrah, kajti prvič so jezuiti pričeli s historičnimi igrami že l. 1634. (»Antonius ab caedem Caesaris furens«) in drugič bo pojav historičnih motivov pripisovati bolj vplivom Ludvika Schönlebna in Valvasorja. (To potrjuje tudi Radics: »Der neuerwachte Sinn für Geschichte war die ganz natürliche Folge der dreissig Jahre, in denen man soviel Geschichte gemacht hatte« (Uvod, Der verirrte Soldat, 1865); podobno piše tudi Dimitz.

Dalje omenja Wollmann (str. 11), da so nemški komedijantje postavili Ljubljani tudi prvo javno gledališče v mestni hiši in navaja za to leto 1709.¹ Leto 1709. in ustanovitev stalnega odra v mestni hiši pa nista v nobeni zvezi. Zavedel ga je tu najbrž spet Trstenjak, ki piše na str. 22 (Slov. Gled.): »Takozvani ‚visokonemški igralci‘ prihajali so že zgodaj v Ljubljano in so si napravili gledališki oder v mestni hiši«. Takoj nato pa sledi stavek: »Znano nam je, da je bilo leta 1709. gledališče v mestni hiši.« Odkod je Trstenjaku to znano, za zdaj še nisem mogel zaslediti, znano mi je samo, kar poroča o tem Radics na podlagi magistratnih knjig. (Leta 1689. je prišel v Ljubljano principal Andreas Ellensohn (Disident znamenitega Velthena, prim. Devrient, 1905, 178) in prosil magistrat za podporo. In tako stoji v knjigi izdatkov z dne 17. julija 1689, fol. 40/b zabeležena tudi opomba:

¹ Prim. Iz *Dolničarjeve Kronike* (Steska): 26. dec. 1701 je prišlo nekaj saških igralcev, ki so danes prvič igrali v mestni hiši, in sicer zadaj v veliki dvorani.

»denen teutschen Comödianten die Ihnen von einem ehrsamem Magistrat an die gebrauchten Gehülz nachgesehenen 10 fl.«.) Leto 1726./27. zaznamuje namreč prvo redno sezono teh komedijantov (igrali so 54 krat od 13. nov. 1726 do 27. jan. 1727). Ker pa so se sezone začele od tega leta dalje precej redno ponavljati, je začel misliti magistrat na ustanovitev stalnega gledališča. Posebno marljivo je prihajala od leta 1730. naprej v Ljubljano družba principala Karla Josefa Nachtigala, ki je bila tudi prva, ki je nastopila v novo ustanovljenem gledališču. Magistrat ga je namreč postavil in otvoril leta 1736., in sicer v poslopju magistrata samega. [Vhod v gledališče se pozna še danes v srednjem magistratnem poslopju v II. nadstropju, kjer vodijo v velika vrata kamenite stopnice.] Za »prvo javno gledališče v mestni hiši«, ki ga ima Wollmann v mislih, more priti torej le to gledališče iz leta 1736. dejansko v pošte. (Rabili so to dvorano tudi za plese in druge take prireditve.)

Med repertoarjem teh komedijantov bi bilo morda umestno navesti vsaj nemško, grofu Auerspergu posvečeno (dedicirano) komedijo: »*Der verirrte Soldat oder Des Glückes Probirstein*«, ki so jo igrali v Ljubljani najbrž leta 1671. (objavil Radics v Zagrebu 1865, rokopis v štud. knjižnici.) Avtorja tega dela sta kranjska rojaka Martin Handler in Melchior Harrer, oba člana potujoče družbe. Ta komedija je uživala veliko popularnost in so jo igrali potem še v Dresdenu (1673), v Torgau (1690 Velthen!), v Kölnu (1710), v Kopenhagnu (1719), v Stockholmu (1720), v Hamburgu (1724) itd. Zanimivo je tudi, da se imenuje v tej dobi Slovenec, član nemške potujoče družbe Franz Jožef Gogola,¹ učenec znanega dunajskega Hanswursta Stranitzkega (poročilo Alex pl. Weilena Radicsu). Ta Gogola je spisal tudi nemško dramo »*Die Türken-schlacht bei Radkersburg 1418*«, ki so jo igrali tudi na Dunaju.

Ti nemški komedijanti so prihajali v naše kraje po večini iz južne Nemčije (Cur-pfalz, Sachsen) iz Innsbrucka, Salzburga, Graza, Celovca itd. Tvorili so jo (seveda z izjemami) po večini študenti, gotovo pa ni bilo tako hudo, kakor si odgovarja Trstenjak, da so bili igralci »zvečina propadli služabniki, brivci, natakariji, pisarji in dijaki«, ker bi bilo sicer malo verjetno, da bi moralno tako propadlo sodrgo ljubljansko plemstvo (posebno Auersperg) tako vneto podpiralo. Tudi nemški zgodovinarji pišejo, da so bili to z večine študenti. Leixner, ki ga imam slučajno pri roki, pravi: »Es ist nicht zu verwundern, daß sich die erregbare Jugend von den Spielen anregen ließ, daß sich verschiedene Studenten zusammenschlossen um eine Bande zu bilden und von Ort zu Ort zu ziehen oder irgend einer Truppe beitreten« (Leixner, 225).

Kakor Wollmann v enem stavku izrečno naglašá, da se cerkvene procesije, čeprav so sorodne s pasijonskimi igrami, vendar od njih razlikujejo, tako dela njegova stilizacija in razporedba snovi vtis, kakor da teh dveh pojmov strogo ne loči, ozir. jih pogosto celo zamenjuje. Isto delata v našem slovstvu n. pr. tudi

¹ Gogola (roj. 1644 v Ljubljani) je bil z nemškimi dvornimi komedijanti 1724 v Münchnu, 1726 v Augsburgu, umrl v Augsburgu, star 84 let, 1728. (Weilen, *Gesch. d. Wiener Theat.* I. 137.)

še Trstenjak in pa Koblar (v IMK 1892), dočim pa je nasprotno Costa že leta 1857. v MHVK opozoril, da so imele procesije velikega petka čisto drug izvor in drugo tendenco, kakor pa pasijonske predstave (»die ersten sollten durch die dramatische Vorstellung auf einem Platze das Volk ‚erbauen und rühren‘, die anderen boten Anfänglich Gelegenheit im öffentlichen Umzug Buße zu tun.«) V tem bi bila tudi glavna razlika, namreč, da so pasijonske igre predstavljali igralci na enem mestu, dočim se je procesija premikala, na mestu stoječi gledalec pa je imel priliko posamezne prizore tega sprevoda od začetka do konca opazovati.

Če bi hotel govoriti o postanku teh dveh oblik duhovnih prireditev, bi moral seči seveda precej nazaj in še ne vem, če bi se mi posrečilo jasno pokazati mejo, kjer sta se oba ta značilna pojava ločila in samostojno razvila.² Izvor bo treba najbrž obema iskati v srednjeveških liturgičnih spevih, izvajanih na velikonočno nedeljo za praznovanje Vstajenja, kakor tudi za Veliki petek v obredu Kristusovega (križa) polaganja v grob. Istočasno so se pojavljali tudi drugi nazorni prikazi iz novega testamenta, kakor n. pr. postavljanje božičnih jasli, božične igre, igre sv. Treh kraljev, preroške igre, posebno pa so se razširile in odlikovale od začetka 13. stol. naprej procesije sv. Rešnjega telesa. Ker je videla namreč duhovna gosposka ravno v teh spočetka čisto cerkvenih prireditvah močno privlačno silo za ljudstvo, kakor tudi učinkovito sredstvo v konkurenci proti nedostojnim in pohujšljivim igram potujočih igralcev (histrioni, scenici, mimici, ioculatores itd.), jim je začela, vzpodbujena po uspehu, posvečati čim večjo pažnjo in jih vsebinsko, kakor tudi opremno razširjati. Ta obogatitev pa je že sama po sebi prinesla v čisto duhovno vsebino mnogo posvetnih elementov in tako je duhovna oblast (deloma tudi pod vplivom potujočih igralcev in radi izpodrivanja latinščine po domačem jeziku) začutila potrebo, da v varstvo svojega dostojanstva spravi te igre iz cerkve in jim odkaže prostor na trgu ali pa dvorišču pred cerkvijo. Po ohranitvi prvotnih oblik ali pa po privzemanju novih pa so se morale te duhovne prireditve v natančno težko določljivem času ločiti v procesije in pa v pasijonske igre. Od procesij so cvetele, kakor rečeno, zlasti procesije sv. Rešnjega telesa (ustan. 1264) in tudi pri teh imamo, kakor piše Creizenach (*Gesch. I.*) več primerov, »daß Prozessionen mit dramatischen Szenen verbunden wurden, z. B. die Höllenfahrt Christi und Marie Verkündigung« (I, 170). Te procesije so se končno razvile tako, da so že bile v njih skupine, ki so predstavljale v alegorijah vso zgodovino sveta od stvarjenja pa do sodnega dne. Te procesije so se vršile po vsej zapadni Evropi in so se ohranile rudimentarno skoro povsod prav do današnjega časa.

Inscenacija teh procesij je bila od 14. stol. dalje najobičajnejše tista, ki se je takrat pojavila v Angliji. Tam so namreč posamezne igralske skupine stale na odrih, ki so bili pritrjeni na kolesih. Procesija je imela določena postajališča, na katerih so se potem te skupine na odrih zaporedno ustavljale in druga za

² »Ein grundsätzlicher Unterschied zwischen Passionspielen und Osterspielen ist meiner Ansicht nach nicht anzunehmen« (Creizenach I, 91).

drugo odigrane svoje prizore, kar je potem vsaka skupina ponovila tolikokrat, kolikor postajališč je imela, dočim je nepremični gledalec na enem mestu opazoval vso prireditev, oz. sprevod. (Zato so morali imeti seveda več Kristusov, več Pilatov itd.) Obstojal pa je tudi še drug način inscenacije, običajen zlasti pri tako zvanih angleških Towneley - Mysterijah, pri katerih so igralci v določenih presledkih postavili odre, v določenih presledkih ponavljali svoje prizore, gledalec pa je obšel vse te odre od početka do konca. Creizenach tudi ta način šteje že med procesije.

Te procesije so prevzeli in gojili v veliki meri seveda tudi Nemci in od teh smo jih Slovenci v začetku 17. stol. (torej razmeroma pozno) tudi prevzeli. Prirejali so te igre navadno redovniki. Pri nas so to službo opravljali kapucini, pa tudi jezuiti (ki jih Wollmann ne omenja). Kapucini, ki so 24. marca 1617 s pomočjo bratovščine »Redemptoris mundi« in ustanove trgovca Troppenaua začeli s tako pasijonsko procesijo tudi v Ljubljani (šla iz cerkve kapucinov ob Vicedomskih vratih, ustan. Chrön. 1607, posv. 1608), so morali radi raznih nedostojnosti in tozadevnih pritožb (s strani jezuitov in škofa Herbersteina) za vlade Marije Terezije prenehati. O ukinjenju teh procesij vladajo po naši literaturi spet zmedena mnenja. Costa poroča l. 1857. (MHVK), da so bile te procesije (na veliki petek) z dekretom 27. dec. 1782 omejene (vermindert), z dekretom z dne 3. jan. 1783 pa ukinjene (eingestellt). Vrhovec piše v Zvonu 1886, da je izdala Marija Terezija proti tem sprevodom ukaz, magistrat pa je l. 1773. prosil za odgoditev. Herberstein pa je prepovedal vse sprevode razen sprevoda z božjim grobom po trgu iz šenklavža in nazaj. 27. dec. 1882 pa je Jožef II. prepovedal sploh vse sprevode v državi in takrat so prenehali tudi na Kranjskem. Tako ima tudi Koblar (IMK 1892) in Vrhovnik (Danica 1903, Zatrte cerkve v Ljubljani), Trstenjak pa piše o tem tako, da je Marija Terezija 22. oktobra 1773 sprevode prepovedala, vlada pa prepoved l. 1778. izvršila. Tako je prepisal iz Trstenjaka tudi Wollmann. Dejansko je stvar torej taka, da so bile procesije na Kranjskem ukinjene 22. oktobra 1773; da pa so kljub temu na varnejših krajih še uhajale (kakor poroča Instanzkalender 13. aprila 1781, Charfreitag: Passionsprozession. Costa MHVK 1807!), ter da jih je končno-veljavno ustavil Jožefov ukaz z dne 27. dec. 1782, ki je obenem veljal za vso državo.

Omenil sem že zgoraj, da so se vršile na Kranjskem tudi druge procesije, o katerih Wollmann ne poroča ničesar. Prelesnik n. pr. poroča, da je leta 1595. stiški opat Lorenc sporočil oglejskemu patriarhu, da je bil dal napraviti po Ljubljani procesijo, pri kateri so katoličani glasno klicali ime Jezusovo (KO 1901, XI., 695). Tudi Valvasor poroča o dveh rednih jezuitskih procesijah, »eine am grünen Donnerstage, bey welcher ... das Leiden Christi vorgestellt wird«, in drugo »am ersten Sonntage nach dem Fronleichnamstage vormittags«; eno procesijo navaja tudi iz šenklavške cerkve na dan sv. Rešnjega telesa (opis procesije: skoro kakor danes!), nadalje pa poroča Valvasor, da prirejajo razne bratovščine posebne sprevode »und zwar so oft, daß sonderlich den Sommer durch selten ein Sonntag oder Jahrmarkt hinstreicht, an welchem nicht ein Wallfahrt geschicht.« Dimitz posnema po Diarium Praefecturae

za 1681—1718 o raznih procesijah na Rožnik, k božjemu grobu pri Ljubljani, na Fužine, o božjih potih na veliki teden in praznike velikih svetnikov (Schutzpatronen). Vrhovec navaja po Instanzkalendru 1781 tudi procesije do vseh drugih ljubljanskih cerkva, do cerkve na Rebri, do sv. Rozalije, k sv. Roku v Dravljah in pa da so šle procesije sv. Rešnjega telesa do 16. nedelje po binkošti iz šenklavža vsako nedeljo. Tudi Hrenovi koledarski zapiski iz leta 1601. (v muzeju, delno objavil Prelesnik KO 1901) pričajo o procesijah Rešnjega telesa in o jezuitskih procesijah.

Te procesije je duhovščina prvotno podpirala (n. pr. l. 1623. dajo stanovi za procesijo 1000 gld. Landtagspost. XV., 209), pozneje pa jim je bila nasprotna (Herberstein).

Wollman piše tudi, da so kapucini tekmovali z jezuiti tudi v prirejanju predstav. Verjetno je, toda meni se za to trditev ni posrečilo dobiti dokazov.

Najobširnejše je pri Wollmannu poglavje o pasijonskih igrah. Pasijonske igre so se razcvetele posebno v 14. in 15. stoletju in so nastale najbrž na ta način, da so prizorom vstajenja (torej velikonočnim igram) pridruževali vedno več prizorov tudi iz prejšnjega Kristusovega življenja in ne samo iz zadnjega tedna pred smrtjo. Seveda so se v teku časa razrasle in zavzele v nekaterih primerih naravnost velikanske obsege (tako n. pr. francoska »La grande Passion« iz 14. stoletja, ki je imela 174 aktov!), tako da so jih končno delili na dneve (nem. Tagwerke) in ne na akte. Daljše izmed njih so trajale po 2 do 3, včasih tudi po 7 dni. Priljubile so se v mestih in na deželi. Verske oz. biblijske in legendarne snovi so bile v poznem srednjem veku silno aktualne. In take duhovne igre nastopajo konec srednjega veka povsod, seveda pod različnimi imeni in razmeram oz. okusu naroda prikrojene, n. pr. v Franciji (Passions et Mystères)¹, v Italiji (Rappresentazioni, Passioni, Martiri, Misterii), v Španiji (Autos sacramentales, pozneje Comedias divinas, pr. Lope, Calderon!) in v Angliji (Miracle-Plays) itd. (Na Nizozemskem so se začele pojavljati Moralitete.)

Tudi take pasijonske oz. sploh duhovne igre so prišle k nam razmeroma pozno, namreč šele v drugi polovici XVI. stoletja (latinske in nemške), v slovenskem jeziku pa celo šele prav pod konec XVII. stol., če moremo verjeti, da so v Rušah igrali za časa župnika Jamnika slovenske pasijonske igre. Poglavje o Markaviču je seveda celo v toliko napačno, v kolikor temelji na podatkih Radicsevega članka »Slovensko gledališče leta 1735.« v Slovanu 1904/5. Ker je prof. dr. Kidrič v članku »Tomaž Markavitsch, Joh. Ernst Philippi, Cristian Ludwig Liscow ter ilirsko gledališče 1705—1735 oz. Ljublj. 1735« (ČJZK, V.) pojasnil zagonetno zadevo, dokazal na podlagi originalne pseudo-Markavičeve knjige in falzifikata, netočnost Radicsevih podatkov in opozoril ob sklepu tudi na napake v Wollmannovi razpravi »Póčatky slovinske dramatiký« (Českoslov. div. III.), ki pa je v pozneje izišlem delu »Slov. drama« samo prepisana, se v podrobnosti ne bom spuščal, marveč se bom omejil samo na najvažnejše izsledke, ki pridejo tukaj v poštev.

Pojav predmetne knjige si je razlagati takole: v tistem času si je Gottsched v Leipzigu prizadeval, da s pomočjo Neuberjeve gledališke družbe reformira

nemško gledališče v smislu novega programa (odprava Hanswursta, nam. Haupt- und Staatsaktionen pravilno franc. tragedijo). Gottschedove prevratne ideje pa so naletele marsikje na odpor in tako se je vnela polemika tudi med profesorjem retorike v Halle *Phillippijem* in pa juristom in domačim učiteljem v Lübecku *Liscowom*. Gottsched pa *Phillippija*, kateremu je zavidal tudi profesuro, radi njegovega pedantizma in domišljavosti, pa tudi radi nasprotnega svetovnega nazora (Wolff) ni mogel trpeti in zato je nagovoril satirično talentiranega *Liscowa*, da je spustil nad *Phillippija* ploho satiričnih spisov (od 1732 do 1735), ki so halskega profesorja moralno kmalu popolnoma ubile.

Liscow je s svojimi spisi nadaljeval in eden od njih je tudi naša knjiga: »Glückauf! Dem Herrn D. Johann Ernst Phillippi, gewesenem vierjährigen ausserordentlichen Lehrer der deutschen Beredsamkeit zu Halle (natančen naslov gl. ČJKZ V.) abgefasset von Thomas Markavitsch, Carniolana.« *Vsebina* dela je v glavnem taka, kakor jo navaja tudi *Wollmann*. Pomankljiva oz. napačna je pa v toliko, v kolikor sloni na *Radicsu*, ki pa je pozabil ali morda namenoma prezrl ime *Janeza Dalmatina* (ki naj bi prav za prav gledališče v Iliriji reformiral), to gledališko reformo pa je prikrojil tako, kakor da je v tem smislu ravnal *Markavitsch* sam. V resnici naj bi namreč *Dalmatin* uredil v Iliriji na srbohrvaškem teritoriju med leti 1705.—1735. *slovensko* gledališče in mu dal vse potrebne pogoje za prosep. Prof. dr. *Kidrič* pa je v citirani razpravi ravno dokazal, da *Markavitschu* ne moremo verovati in da je to poročilo le uspela falzifikacija: »da v kritičnem času nista živela niti *Janez Dalmatin* niti *Tomaž Markavitsch*, oziroma da *Tomaž Markavitsch* ni avtor naše knjige; da je knjigo napisal *Phillippijev* stari sovražnik *Liscow*, ki je hotel prisoliti nasprotniku še en udarec, skušal v isti zvezi podpreti tudi *Gottschedovo* in *Neuberjevo* akcijo za reformo gledališču ter si v označeni namen izmislil tudi bajko »o ilirskem« reformiranem gledališču, češ, ako so se mogli povzpeti do takega gledališča »ilirski« divjaki, se lahko oklenejo tudi *Nemci* iste ideje; da si je premeteni *Liscow* na neki način sicer prekrbel nekaj slov. tekstov, ki se do l. 1735. menda niso natisnili, a da potoval po Slovenskem vsaj leta 1735. ni, temveč da je topografske in zgodovinske beležke o *Kranjski* posnel točno po *Valvasorju*, sem ter tja pa pomešal tudi med te posnetke plodove svoje bujne fantazije (dr. *Kidrič*, ČJKZ V., 147).

Ta dokaz seveda že sam na sebi razveljavlja vse tozadevne stavke *Wollmannovega* mišljenja.

Prvi del knjige (*Wollmannove*) se v naslednjem odstavku že zaključuje in omenja italijanske operiste, kakor tudi nemško stanovsko gledališče le mimogrede. Ne vem, iz kakšnih vzrokov je *Wollmann* to storil, saj je vendar vloga italijanskih operistov in nemškega stanovskega gledališča za razvoj slovenskega gledališča oz. dramatike najmanj ravno toliko važna, kolikor jezuitske predstave ali predstave nemških komedijantov.

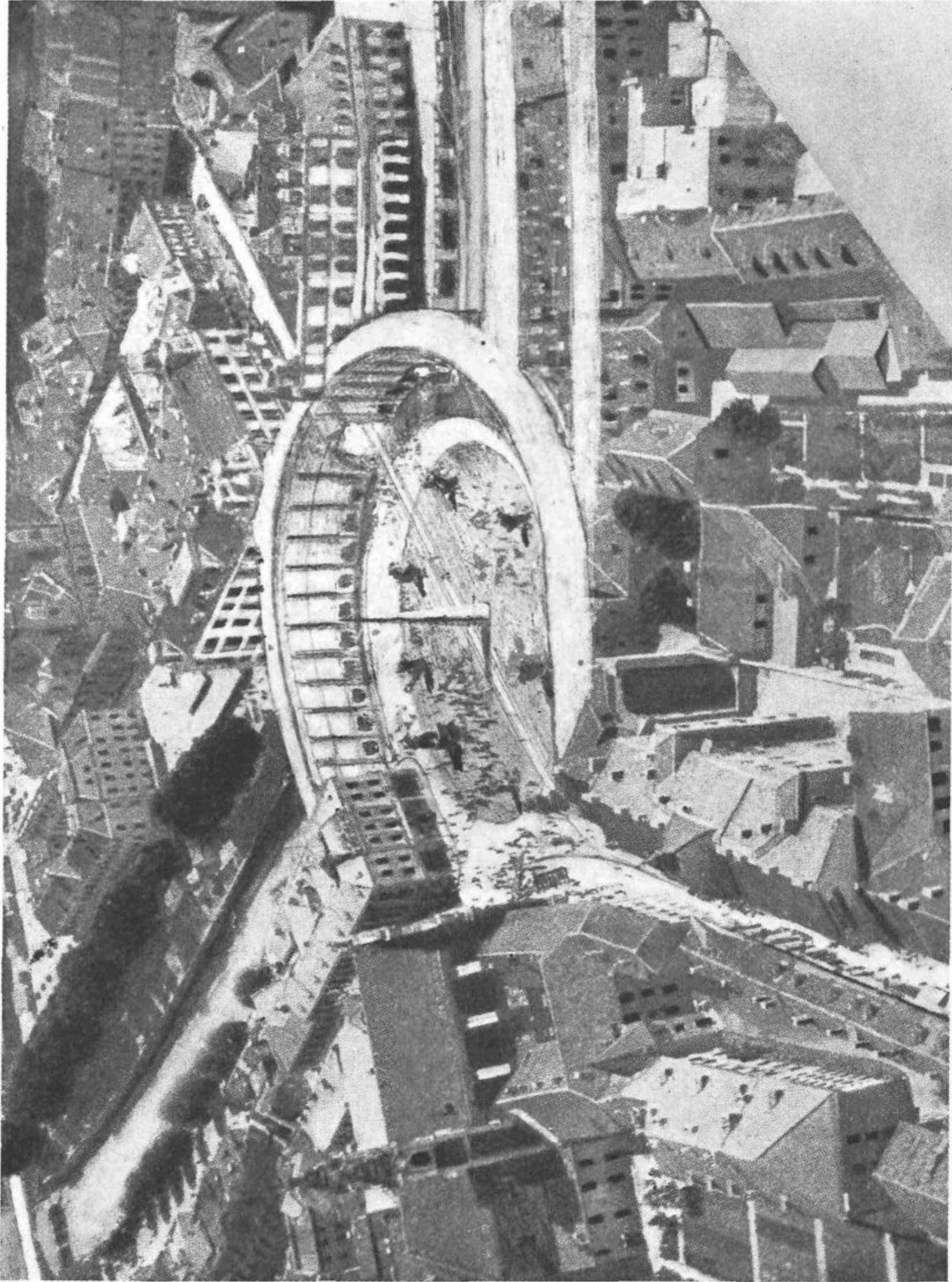
Tudi tukaj, pri pojavih italijanske opere pogrešam za svoje mnenje kratkega orisa ozadja, iz katerega se je opera sploh in posebej na slov. ozemlju izvila, kdaj so se v naših krajih prvič pojavljale in kakšen pomen

imajo z ozirom na našo gledališko literarno zgodovino. Pojmi vsakega kulturnega, pa najsi bo že filozofskega ali umetnostnega gibanja, so nam mnogo lažje razumljivi, če so nam vsaj približno znani začetki in pa razvojni postopki pokreta v sosednih deželah. Ne mislim, da bi morala biti taka razlaga podrobna ali povsod ob vsaki priliki nujna, toda v celotnem prikazovanju zgodovine slovenske ali kakršne koli drame se mi zdi umestno tudi te momente narahlo označiti, posebno, kadar gre, kakor v našem primeru, za umetnostno gibanje, ki ni na naše gledališčno življenje vplivalo v prav nič manjši meri, kakor drugi, spredaj obširneje in podrobneje popisani. Čudno je to tem bolj, ker bi lahko *Wollmann* vsaj glavne podatke o italijanski operi črpal iz *Radicsa*, h kateremu se sicer vedno hvaležno zateka. In tudi za površno osvetljavo nemškega gledališča bi dobil tamkaj zadostnih podatkov.

Prve operne družbe se v rednih presledkih in v nepretegani liniji pojavijo pri nas pod konec prve polovice 18. stol., torej okoli leta 1740. Prihajale so te družbe, kakor pove že ime, iz Italije, kjer se je opera konec 16. stol. tudi rodila. Kali za to muzikalno vrsto najdemo že v raznih intermezih in interludijih srednjeveških (posebno jezuitskih) iger, ki so se počasi izvijale iz objema drame in dobivale čedalje samostojnejšo obliko. Prvo opero imamo v Italiji l. 1594., in sicer je to opera »*Dafne*« od komponista *Jacopa Perija* v Florenci. Sledilo je nato v kratkem še nekaj opernih poskusov *Caccinija*, *Cavalierija* in *Monteverdija*, toda slava florentinske opere je kmalu zatemnela in težišče se je preselilo v Benetke (prva opera iz Rima 1637), v Rim in pozneje tudi v Napolj. Snovi, ki jih je opera uporabljala, so bile spočetka vzete predvsem iz antike, iz mitologije in pastirske poezije. Veliko vlogo je igral tudi balet.

Opera je v začetku 17. stoletja skoro istočasno prodrila v Nemčijo in Francijo, malo pozneje tudi v Anglijo. V Italiji so se hitro formirale pevske družbe, ki so posebno v Benetkah prirejale redne predstave, obenem pa gostovale tudi po sosednih državah in prišle na svojem potovanju skoro v vsa večja mesta srednje Evrope. Tako je n. pr. kardinal *Mazarin* že leta 1645. povabil italijansko operno družbo v Pariz, tej so sledile druge družbe in tako so imeli Parižani že v 60. letih priliko, poslušati najlepša dela komponista *Cavallija*.

S tem bi bila ovržena tudi trdovratno in s posebnim ponosom ponavljana trditev o naši literaturi (ki jo ima tudi *Wollmann*, najbrž po *Radicsu*!), da smo imeli v Ljubljani 10 let prej opero nego v Parizu, namreč leta 1660., dočim so jo dobili Parižani šele leta 1670. Prvič se nanaša ta prvotno *Churelichova* beležka o »*Comedia in Musica Italiana*« (Breve e soccinto racconto del viaggio 1660, pozneje pa po *Valvasorju* in *Dimitzu* posneta) na prireditve deželnih uradnikov o priliki obiska *Leopolda I.* (mislim, da sem prav razumel »*der Landschaftsbedienten*«) in nam ni jasno, ali so bili to diletanti iz Ljubljane ali pa je bila to prava poklicna italijanska družba (kar je malo verjetno); drugič pa so imeli *Francozi italijanske* operne družbe prej nego mi in je mogel *Radicsa* zavesti le podatek, da so igrali leta 1671. (torej tudi ne 1670.!) v Parizu prvo francosko opero, in sicer »*Pomone*«, ki jo je spisal *Perrin* in skomponiral

ARR. NAVINŠEK: ŠTUDIJA ZA ZAZIDAVO REGULIRANEGA MARIJINEGA TRGA

Cambert (bil je to nekakšen poskus nacionalne opere, ki se je pa ponesrečil!). —

Nemčijo (kjer je leta 1627. dresdenski Hoftheater sicer uprizoril v M. Opitzovem prevodu in Schützovi glasbi Rinuccinijevo »Dafne«), posebno južno (München) in Avstrijo (Dunaj) pa so te italijanske družbe zlasti v drugi polovici 18. stol. naravnost preplavile. Imele so te opere to dobro lastnost, da so dale pobudo za postavljanje stalnih gledaliških poslopij. Gledališča so namreč v tem času začela rasti kakor gobe po dežju (pr. Dresden 1666 itd.). Današnja gledališča so zidana še vsa po vzorcu tedanjih italijanskih opernih gledališč. Na drugi strani pa so bile skrajno škodljive, ker so mogočno zaustavljale razvoj domače igralske umetnosti in domače dramske literature. Velikanska in sijajna oprema, razen tega pa še prijetna godba in plitka vsebina je kmalu izpodrinila marljiva prizadevanja n. pr. kakšnega Gotscheda, ki opero v svojem »Versuch einer kritischen Dichtkunst« (1730) tudi pošteno ozmerja: »Die Opera ist das ungereimteste Werk, so der menschliche Verstand jemals erfunden.«

(V Angliji se opera ni obnesla in ni rodila razen v istem času (17. stol.) nobenih sadov, nasprotno pa sta se Francija in Nemčija italijanskih družb kmalu otresli.) —

Pri nas Slovencih je povzročil nastop italijanskih operistov prav za prav ravno nasprotno kakor pri drugih narodih. Dočim je pri drugih že razvitejših narodih prospeh domače kulture zaviral, jo je pri nas šele dobro pospešil.

Kakor poroča Radics in kakor se da sklepati tudi po primerjanju s poročili avstrijske gledališke zgodovine, so se pojavile prve italijanske družbe pri nas okoli leta 1740. (morda tudi prej, 1736 je Mignotti že v Grazu, pr. Nagl-Zeidler!). Bile so to prvotno benečanske družbe pod vodstvom Angela in Pietra Mignottija, pozneje Bustellija, Pecija, Bartolinija in drugih. Nastopali so navadno v Auerspergovem dvorcu, od leta 1765. pa v novem stanovskem gledališču. Iz-

vajali so po največ opere komponistov Galuppija, Rusta, Piccinija, Paisiella, Salierija in drugih. Nekaj opernih tekstov iz te dobe se nam je ohranilo (v štud. knjižnici, v Nar. muzeju in na Lazzarinijevem gradu Weissenstein), velik del pa se je razgubil, to posebno iz Zoisove zbirke, ki je štela 192 italijanskih opernih tekstov (gl. Kidrič, ČJKZ V.). Kakor je znano iz Kopitarjevih pisem Šáfáriku in Dobrovskemu, je prevajal v tistem času Zois kuplete in pesmice na slovenski jezik in jih dajal italijanskim pevcem, da so jih med predstavo slovensko zapeli. To so tiste pesmice, o katerih nam poroča Kopitar, »da jim je v parterju in po ložah donel vesel hrup in plosk, da ni moči popisati«.

Na žalost pa nam za zdaj manjkajo skoro še vsi pripomočki, na podlagi katerih bi mogli dokazati, kdaj se je to vlaganje in prepevanje slovenskih pesmi vršilo. Zoisovi prevodi se nam razen enega (Veda 271, I.) niso ohranili, časopisi v tem času so pomanjkljivi, Kopitar v pismih ne navaja nobenega datuma, drugih zanesljivih podatkov pa nimamo. Trstenjak sicer omenja za to dobo desetletje med 1770 do 1780, toda za to ne navaja nobenih dokazov in tudi ne vem, odkod bi to letnico mogel imeti. To vprašanje bo moralo pač tako dolgo, dokler se nam ne posreči najti točnejših odgovorov, ostati še nerešeno.

Vendar je že dejstvo samo dokaz, kako velikega pomena so za našo literaturo ti Zoisovi vložki in posredno torej nastopi italijanskih opernih pevcev. (O tem vprašanju več pri Linhartu.)

K Wollmannovi beležki, da so postavili stanovi gledališče leta 1765. na čast prihoda cesarja Jožefa II., bi popravil samo to, da tega leta sploh noben cesar v Ljubljano prišel ni in da je bil cesar, ki je bil v Ljubljano namenjen, cesar Franc I., ki pa je med potjo v Innsbrucku l. 1765. umrl, cesarica Marija Terezija pa se je sama vrnila nazaj na Dunaj.

O tem stanovskem gledališču piše Wollmann zelo malo in navaja samo vire Trstenjaka, Dimitza in Radicsa.

NAJSTAREJŠI NAČRT LJUBLJANE

J O S. M A N T U A N I

Kranjska je bila od nekdanj ne le zanimiva, ampak tudi zelo važna dežela in glavno mesto Ljubljana je imelo ponovno odločilno vlogo, ne samo za deželno, temveč za svetovno zgodovino. Pa vzemimo bajno dobo Argonavtov, ali vojno Drusa Germanika pa do ljubljanskega kongresa, vedno in vedno se dviga ta dežela, četudi le za kratek čas, iz zgodovinske temè. In tej njeni važnosti se ima zahvaliti tudi najstarejši, do sedaj znani in točno ter strokovno risani načrt. Kaj je bil povod, da so delali te risbe? Na iztoku ob Ogrski deželi, na Erdeljskem, so se vršile nad sto let trajajoče homatije za knežji (vojvodski) prestol Erdeljske. Začele so se l. 1526., ko je nastopil vojvoda Ivan Zápolya zoper cesarja Ferdinanda kot protikralj za Ogrsko. Ker je bil sam prešibek, je poklical sul-

tana Suleimâna na pomoč ter na ta način res zavzel večji del Ogrske l. 1529. — Njegovi nasledniki so imeli vsi bolj ali manj težavno stališče, ker so na eni strani erdeljski stanovi volili kneza po svoji volji, na drugi pa so se Turki vmešavali in postavljali erdeljske kneze, ki so bili njim všečni, a na tretji strani so ravnali knezi sem pa tam zelo samovoljno s plemstvom in stanovi, da so bili tudi v lastni deželi osvrtaženi in niso varno sedeli na prestolu. Tako je plačal Gabriel Báthory svoje ravnanje z življenjem leta 1613. Naslednik mu je bil Gabriel Bethlen, ki je pa umrl že l. 1626. Izposloval je pa pred smrtjo izvolitev svoje soproge Katarine Brandenburške za naslednico, a za soupravitelja Erdeljske svojega nečaka Štefana Bethlena. Katarina je pa morala odložiti vladanje,

ker je vladala po svojem odlikovancu Csákyju in ker je dalje vzbudila sumnjo, da je prestopila h katoliški veri. Razmerje med njo in Bethlenom je bilo skrajno slabo. Na njeno mesto je bil izvoljen l. 1631. Jurij Rákóczy I. Ta se je pa l. 1644. zvezal s Francijo in Švedijo zoper cesarja, ki je od njega odkupil mir s tem, da mu je prepustil velike dele dežele. L. 1648. mu je sledil na erdeljskem prestolu sin Jurij Rákóczy II., ki se je moral boriti zoper razne tekmece, med katerimi je bil tudi Ahacij Barcsai. Te tekmece so deloma podpirali Turki. Prišlo je do vojne in Rákóczy II. je bil poražen pri Klužu (Kolosvár) in potem umrl 9. junija 1660. leta na dobljenih ranah.

Odnosaji so bili torej skrajno slabi na Erdeljskem in Turki so imeli vedno več vpliva v deželi in na Ogrskem. Ni čuda, da so na Dunaju s skrbjo zasledovali ta razvoj. A cesar je pogrešal pripomočkov: niti vojakov ni imel, niti denarja. Razen tega je svarilo Leopolda I. pred vojno s Turki še dejstvo, da so mesta južnih pokrajin, posebno slovanskih dežel, premalo utrjena in bi turške čete šle skoraj brez ovire na zapad, kamor bi se zljubilo osmanskim vojskovodjem. Turki so imeli naokoli že itak vrsto pašalikov, vse na osvojeni zemlji. Prodrli so bili v Moldavijo in preko Črnovcev do Dnjestra, Vlaška in Bulgarska sta bila v njihovih rokah. Srbijo, Bosno s Hercegovino, večinoma tudi Ogrsko, velik del Slavonije in Hrvaške so imeli v oblasti, ki je segala na zapadu do izliva Kolpe v Savo, Mure v Dravo in Vaga v Donavo; a ob levem bregu Vaga še okoli 250 km dalje proti severu. Kneževina Erdeljska ni bila sicer njihova, a je stala močno pod njihovim vplivom. Najbližji paša na zapadu je stoloval v Budi, tako nekako pred vrati dunajskega obzidja.

Cesar, oz. njegovi svetovalci in uradi so morali misliti na odpomoč, ako niso hoteli prepustiti Turku avstrijskega ozemlja. Predsednik dvornega vojnega sveta je bil tedaj knez Vaclav Lobkovic, mož, ki je — vsaj glede življenjskega naziranja — simpatiziral s Francozi. Obrnil se je torej na »porensko zvezo« (Confédération du Rhin), ustanovljeno l. 1658. zoper cesarja Leopolda I., ker je bila ta od turške strani prav tako ogrožena, kakor dedne avstrijske dežele. A

gospodje porenske zveze se niso preveč žurili s svojimi odloki in Turki so izvršili svoj pohod na Erdeljsko prej nego je prišla erdeljska pomoč.

Položaj je bil kritičen. Z Dunaja so poslali že leta 1658. strokovno komisijo v južno-zapadne pokrajine;¹ osobito Štajerska, Kranjska, Hrvaška in Primorje so bile predmet njene posebne pozornosti. Proučevala je lego, utrdbe in medsebojne odnose mest ter stavila primerne predloge. Tej komisiji je načeloval ces. inženir *Martin Stier*,² ki je pismeno poročal cesarju o tem, kar je dognala komisija. — To poročilo je obširen popis teh krajev, opremljen z zemljevidi, tlorisi mest in utrdb, deloma tudi s posameznimi prerezi. Največ teh njegovih del hrani na Dunaju Narodna (prej dvorna) knjižnica v peterih rokopisih, krasno opremljenih, ker so bili cesarju izročeni kot poklonilo M. Stiera. Nekaj del in študij hrani vojni arhiv na Dunaju³ in kopija enega rokopisa je tudi v Gradcu (8608). — Na tem mestu omenjam samo rokopise dunajske Narodne knjižnice, ker so najpopolnejši; o drugih morebiti pri drugi priliki.

Prvi rokopis (Cod. 8332) vsebuje zemljevide vseh meja proti Turkom, od Jadrana do Erdeljske z vsemi gradišči, braniki in utrjenimi mesti; izgotovljen je bil 1661. leta. — *Drugi* (Cod. 8607) nudi 40 tlorisov mest, trgov, utrdb; tudi v tem imamo tloris *Ljubljane*, Gradca ter ogrska, hrvaška in dalmatinska mesta. — *Tretji rokopis*, ki ponovno opisuje *Ljubljano* poleg drugih mest (Cod. 8608), je med temi rokopisi pač najvažnejši, in s tem se bomo nekoliko pobavili. — *Četrty rokopis* (Cod. 8609) se bavi z mejami Ogrske in z njo združenih dežel. Dodani so načrti in risbe utrdb, gradov in naselbin, to pa takih točk, ki so jih bili Turki v raznih dobah bodisi le oblegali, bodisi zavzeli. — *Peti rokopis* (Cod. 9225) podaja zemljevide in tlorise z opisi in pojasnili. — Ti rokopisi niso neznani,⁴ pač pa jako malo uvaževani in še manj izrabljeni.

Ker mi je v tej beležki glavna točka najstarejši, točno in zanesljivo črtani tloris slovenske prestolnice iz l. 1658., naj se pobavim поблиže s tretjim rokopisom (Cod. 8608), dasi to ne bo izčrpno. Besedilo podajam v diplomatično natančnem prepisu v izvorni skladnji

¹ Mimogredé omenjam, da je deželnoknežji inženir in stavbenik *Sallustio Peruzzi* potoval že l. 1570. po teh krajih, da prouči obmejne utrdbe. — Prim. Dr. H. *Pirchegger* v: *Südsteiermark*. Herausgegeben von F. Hausmann. Graz, 1925. Str. 372.

² *Martin Stier* je bil rojen l. 1630. Služil je sprva v četi avstrijske vojske, l. 1651. je pa prestopil k tehniški stroki kot inženir. L. 1654. je risal samostojno utrdbe mesta Heba (CSR); nato so ga poslali pregledovat notranje-avstrijske pokrajine; l. 1658. je prejel za to delo 200 gld. odpravnine. L. 1660. je deloval na Dunaju, 1662. l. postal višji inženir, a l. 1668. l. je proučeval utrdbe mesta Prage. Umrl je l. 1669. na Dunaju. — Prim. D. E. *Nischer*, *Österreichische Kartographen*. Wien, 1925, str. 25 nsl. — Gospodu pisatelju te knjige dolgujem za ljubezniva poročila in pojasnila, ki mi jih je dal pismenim potom, najvdanejšo zahvalo.

³ Rokopisi vojnega arhiva so bili svoj čas last vojnega maršala, kneza Raimunda Montecucullija, iz čigar zapuščine so prišli v sedanje zbirke. To so: 1. *Vierzig Zwey saubere Abrisse verschiedener Gränz Festungen, Schlösser und Städte in Hungarn*... (Označba: G I a 3.) — 2. *Beschreibungen und Abrisse verschiedener Gränz Festungen, Schlösser und Städte in Croatien*. Izvirni naslov se

glasi od začetka: »Abrisse über die Windische, Petriatische vnnnd Banatische Gränitz Plätze gegen den Turckischen Confinen ligent...« (Oznaka: G I a 3—1.) — 3. *Beschreibungen u. Abrisse verschiedener Grenz-Festungen, Schlösser und Städte in Steyermark, Crain und Istrien*. Izvirni naslov pa zveni: »Abriße über die Ertzhertzogliche Residentz Statt Grätz, Nebenst denen gegen die Turckischen Confinen gelegen Steirerischen Granitz Stätten«, itd. — (Oznaka K VII b 1.) — Ker imajo rokopisi ali samo modernejše naslove (št. 1.), ali pa po dva, od katerih je drugi izvirne oblike, je gotovo, da imamo pred seboj *kopije* Stierovih del v vojnem arhivu na Dunaju. — Razen rokopisnih del pa hrani isti arhiv tudi zemljevid, ki sestoji iz 12 listov in nosi naslov: »Landkarten des Königreichs Ungarn und dennen andern angränzten Königreichen, Fürstenthümern und Landschaften« etc. *Martin Stier*, Kay. Ober Ingen. delineavit. — *M. Lang* sculpsit. Viennae. 1664. — (Zemljevid je torej v baker rezan.)

⁴ Baval se je z njimi že *Chmel* Jos. *Handschriften der k. k. Hofbibliothek in Wien im Interesse der Geschichte, besonders der oesterreichischen, verzeichnet und excerptiert*. — Wien, 1840—1841. 2 zv. (Te rokopise obravnava v 1. zvezku, CXLIX, CLX.)

in Stierovem »pravopisu« z vsemi neokretnostmi in pogreški.

Rokopis ima troje naslovov. Prvi zveni — pisan je v *gotici* — tako: »Abriße, vnnnd Relationen Vber die Hertzogliche Residenz Statt Gratz, nebenß denen gegen den Türckhischen Cofinen gelegen Steuerischen Gränitz Stätten, wie sich solche anietzo befinden, vor eineß Feindeß gnwalt, in etwaß verbößert, vnnnd dann Realiter Könten Fortificirt werden, mit der darüber formirten Landt Kartten, vnnndt angehenckhter Tabellen, deß in Jeden Orth verhandenen geschützeß, Munition, alß andern Zeugs Requiriten, auch waß Zu Außstehung einer Drey Monatlichen Belagerung noch darinen Zuuerschaffen Vonnöthen.« Ta naslov stoji na prvi strani 3. lista (fol. 3 a).

Drugi naslov (fol. 31^a) stoji na čelu druge skupine. Prvih pet besed soglaša s prvim naslovom, potem pa nadaljuje: »Windische, vnd Banatische Gränitzen, wie sich solche anietzo befinden« itd., ostalo kakor v prvem naslovu, samo z malimi različki v pravopisu.

Tretji naslov (fol. 61^a) velja hrvaškimi in primorskim granicam ter utrdbam ob njih. Prvih pet besed soglaša z onimi v prvem naslovu in se nadaljuje: »Croatische vnnnd Moer Gränitzen, alß denen Cammeralischen Stätten«; vse ostalo kakor v prvem naslovu.

Za topografijo južnega in srednjega štajerja, za Kranjsko in Primorje, pa tudi za Hrvaško 17. stoletja je ta zvezek — kakor tudi vsi ostali Stierovi rokopisi — velike važnosti. Samo v rokopisu Cod. 8608 se omenja 88 točk: mest, vasi, gradov, utrdb, pristanišč; poleg teh pa tudi že podrte nasebine, gradove, samostane, vasi, utrdbe in stražišča (»Tschartacken«), določa njihovo lego in navaja razdalje posameznih točk v italijanskih in nemških miljah. Tem potom bo določiti marsikako selišče, ki se omenja v starejših spisih, a ga ni več, ker je bilo podrto za turških bojev in pohodov. Na tem mestu se žal ne morem za enkrat podrobneje baviti s posameznostmi vsebine, ker je moj smoter samo ta, da opozorim na te važne rokopise in da priobčim tlorise tiste Ljubljane, ki jo je videl še Valvasor in ki je nudila še staro vnanjost deloma 15., deloma pa 16. in 17. stoletja.

Glavna stvar so seveda risbe, ki nam podajajo obliko mesta, velikost, utrdbe, trge, ceste in ulice; ne ozirajo pa se na male presledke med posameznimi hišami (kapniške žlebe), kakršnih nahajamo še danes več; služili so tudi za silo kot prehodi.

Poleg risb pojasnjuje opis stanje mesta — seve v prvi vrsti z vojaškega vidika. — O Ljubljani piše cesarski inženir Stier (Cod. 8608, str. 144 nsl.): »Relation vnnndt Bericht vber die Stadtt vnnndt daß Schloß Labach, Wie sich Eineß vnnndt Anderß anietzt befindett, vnnndt mehrerß verbessert werden khönnte.

1. Erstlichen Ist Solche von den Flueß Laubach, So mitten durch die Stadt fließen Thuett, in Zwey Thäill gethälllet, von welchem daß kleine Theill, so in gestalt einer Ablangen fiehrung vnnndt gantz in der Ebne lieget, mitt einer nicht gar Zue starkhen Mauren Vmbfangen, An dem Einem Eckh gegen den Cappucinern ist solches mit einem Bollwerckh Versehen An dem andern aber hat es einen Rundten Thurn Vnnndt obwollen noch Zwey kleine Thürne darzwischen stehen, so haben noch die Cortinen wegen Ihrer kleine eine schlechte Bestreichung daraus, das andere vnnndt gröste Thäill Betreffendt, Liegt solches

Lengst dem flues, auch in der Eben, Vnnndt ist lincker Handt mitt einer Mauren vor der Bruckhen A. im ersten Abriß Biß an den Rundten Thurn B. Beschloßen, Von dannen Ziehen sich die Mauren die höhe hinauff Biß an das schloß, Rechter Handt Von Bemelter Bruckhen den flus hinauff ist anders keine Verwahrung, als die Mauren der Häüßer, So Biß an den großen Rundten Thurn C. gehen. Von dar aber erstreckhett sich ferners die Mauren, so von gutter stärckhe den Berg hinauff Biß an den Thuern D.

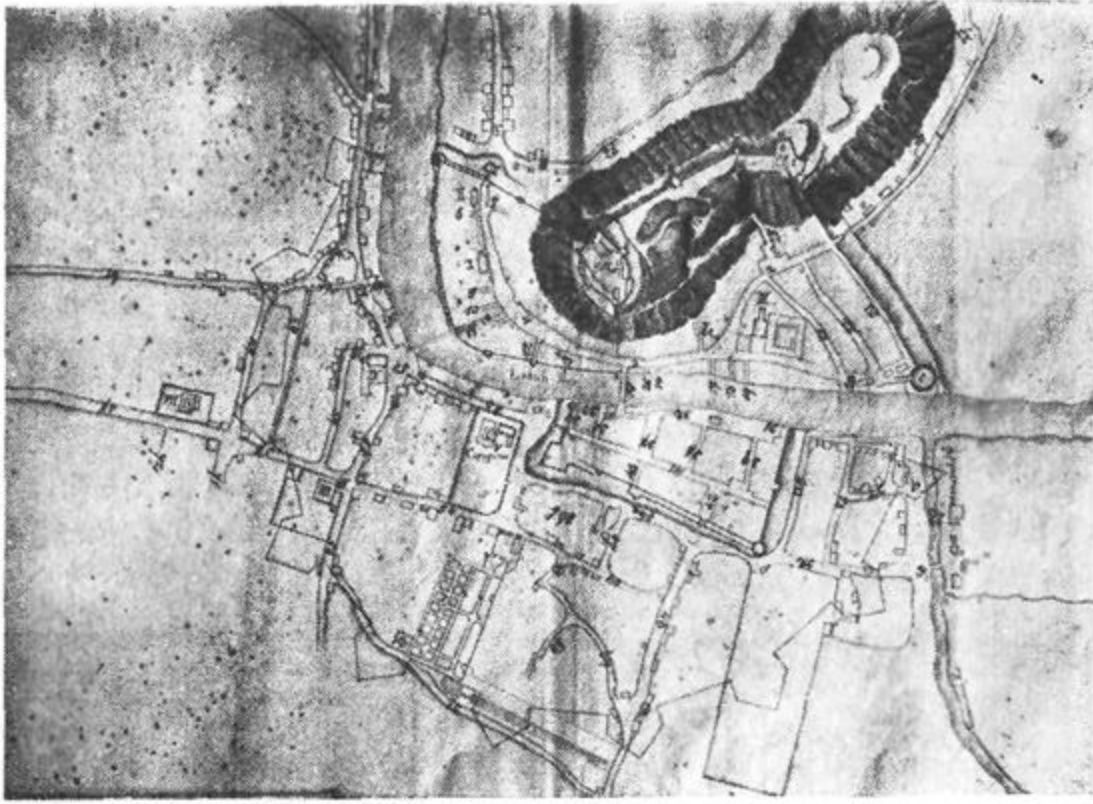
2. Daß Schloß Betreffendt, So ligt solches auf Einem ablanglichen Berg, der gantz frey Von den andern Abgesondert ist, Von Zimblichen gutten Mauren, Vnnndt Thurnen, deren Theils Rundt, Theils Viereckhicht nach der alten Manier aufferbauet, Wie es dann aus dem grundtrieb mehrers Zue ersehen ist, Die Eine seiten gegen das Landt ist mit einer Mauren vnnndt zweyen Thürn E. vnnndt F. verwahret, Vnnndt an den großen Thurn D. angeschloßen Vor Welchem ein Werckh mit Lit. G. gezäichnet doch gantz außer Defension, Vnnndt mehr Zum schadten als Nutzen stehet, auch daran Bey H. vnnndt J. Zwey stuckh der Mauren eingangen.

Dieße Stadt ligt zwar weith genug Von den Gränitzen in dem Landte, das sie also keiner solchen großen gefahr, als die andern Vnterworffen ist, Weilen aber sonst in dem gantzen Landte kein anderer haltbahrer Posto Vorhandten, dann dießer, Worinnen sich das Landtuolckh Bey einer feindtes gefahr retiriren vnnndt das ihrige in saluo Bringen khönnen, Als wurdte nicht Vntauglichen fallen, Wann mann denselben in Beßere Defension setzen Thette, Welches auch auf nachfolgendte weiße ins werckh zu richten wehre.

Alß Erstlichen khönte das Hornwerckh im anderten Abriß mit Lit. K. gezeichnet deßen Eine Lini Bey dem Thurn F. angefangen vnnndt Vollendts anderseiths der Maur Bey L. angeschloßen, gemacht werdten, da dann Von dem alten Werckh G. die Eine Lini M. gutten Thäils an statt der Cortinen Zue Nutzen khäme, Voraus aber des Reuelin N. legen vnnndt einen graben mit der Strada coperta führen, womit das alte werckh G. als ein Canallier daran stehen Verbliebe. Dießes wehre mit Mauerwerckh aufzuführen vnnndt wurde in sich halten 1400 geuierte Claftern, deßen eine Zue 12 fl überschlagen Tregt an geldt 16.800 fl aus. Nach Verfertigung deßen khönte mann die andere seithen, gegen das Landt mitt Zwey im Anderten Abriß mit Lit. O. vnnndt P. gezeichnet als ein gantzes Vnnndt halbes Bollwerckh Von Erden, aufführen Vnnndt in die Verwahrung Bringen.

3. Weillen Bey dem schloß wegen der hohen Mauren khein standt vorhandten, daß geschitz darauf Zue gebrauchen, als wehre das werckh in solcher Form Von dem Letzten mit P. notiert Zue Continuiren, Wie es der Ander Abriß mit Lit. Q. Zeiget, Voruon Zwar die Zwey Bollwerckhs Puncten R. vnnndt S. etwas tieff in den Abhang des Bergs fallen, vnnndt Von Erden aufgeföhret mießen werden, So wurde sehr Thüenlichen fallen, wann mann den Abhang des Voraus ligenden Berges gleich es die Punctierte mit gelb Vnterstrichene Lini im Profill Zeiget, abtrüge das Erdreich durch Karn, so von einem Pferd gezogen werden, in das schloß einföhrt vnnndt darmitt die Beyde Bemelte Bollwerckh anschitten,

Tloris tedanje Ljubljane

Vnndt wehre nachmals der Berg desto Beßer aus dem Hornwerckh vnndt Vorligenden Rauellin Zue Bestreichen, Wie auch einem feindt darmitt die gelegenheit Benehmen, das Er an selbigen Orth keine Bateriaen setzen khönte. Dieße Höhe ist vor dießem mit Zwey runden schantzen, wie es im ersten abrieß zu sehen verwahrt worden. Auf solche weis wehre das schloß in eine Beständige vnndt gutte Defension gebracht.

4. Dießes Thäill der Stadt Betreffend ist solches mit den ietzt stehenden Thürmen vnndt Mauren genügsamb verwahrt. Absonderlichen aber würde die Verstärckung mehrers gegeben, wann mann das andere vnndt Kleinere Thäill mit den Zweyen gantzen vnndt ein halben Bollwerckh im Anderten Abrieß mit Lit. T. V. vnndt W. von Mauerwerckh aufführte, vnndt die Flanquen an die Hauptmaur anschließe, auch das eine stuckh Cortin, so von X. Bis Z. auf eine Clafter hoch Beräiths gemacht Vollendts erhöchte, vnndt das negste Bollwerckh T. führte Bemelte werckhe werden zuesamben, an Maurwerckh in sich halten, 2800 geuierte Claftern deren eine gleich Vorigen Zue 12 fl gerechnet, Tregt an geldt aus 33.600 fl.

5. Fünfftens ist im ersten Abries mit der Punctierten vnndt gelb Vnterstrichenen Lini zue sehen, Welcher gestalten die Vorständt einzuschließen, vnndt eine Retirada zur Zeit eines Befürchtlichen einfalls des Türckhen Vor des meiste Landtuolckh zue machen vnndt Zue gleich durch ihre Handt robath ins werckh zue setzen wehre, Vnndt khönte in deßen Graben die kleine Labach geführt, vnndt die mehrere Versicherung dardurch gegeben werdent.

Waß das anietzt Befündliche geschütz vnndt anderen Zeügs Requisiten Belanget, Wie auch was mann Bey einer Befürchtlichen Belegerung weiters Vonneten ist solches in die Tabellen gesetzt, die Benötigte Besatzung in der Stadt vnndt auf dem Schlos wirdt zue einer feindtes gefahr 1500 Mann zue fues vnndt 200 zue Pferdt erfordert.«

To poročilo je bilo pisano l. 1660. Ker je bilo poklonjeno cesarju, ki je posetil Ljubljano osebno vprav v tem letu, je moralo biti skrbno urejeno, lepo pisano in risbe so morale biti točne. — Priprave so bile pa gotove prej, žal, da jih Stier ni datiral.

Kakor sem že omenil zgoraj, so bile narejene te risbe v prvi vrsti z vojaških vidikov in fortifikatoričnega stališča. Zato se je risar omejil samo na tak obseg, ki se je dal utrditi, opirajoč se na stare utrdbe. Vse, kar mu ni bilo moč izrabiti s tega vidika, je izločil. Zato pogrešamo oddaljenejših mestnih delov, ki so bili takrat pač samo odrastki pravega mesta, pri veski predmestij (n. pr. Krakovo, Trnovo, Glince, Vič, Šiška, Selo, Moste, Hradeckega vas) — izvzemši Sv. Petra predmestje, ki ga sicer pogrešamo, a razumevamo izključitev, ako pogledamo tloris: utrdbe razširiti tako daleč ni bilo mogoče, ker ni bilo delavcev, gradiva in denarja na razpolago. Obod onih mestnih delov, ki so prišli nekoliko pod varstvo utrdb, objemajo — ako govorimo moderno-terminološko — nastopne ceste: Bleiweisova — Aleksandrova — Tyrševa do bosonogih avguštincev (pозnejše deželne bolnice) — Sv. Petra cesta — Vidovdanska — Poljanska (do Lichtenthurničnega sirotišča) — Cesta na grad — Karlovška — Vožarska — Gradaščica — Emonska — Rimska, ki se sklene z Bleiweisovo.

Zanimivo je zasledovati, kako krčevito se drži v starem delu mesta porazdelba v prejšnjih dobah zasnovanih komunikacij, osobito ulic, cest in drugih potov; mostov je pa imela Ljubljana l. 1660. preko Ljubljaniice samo troje: frančiškanskega, pod trančo (čevljarskega) in sv. Petra most; poslednji se ne vidi več na risbi. Preko Gradaščice je vodil en sam most: današnja »brv«, oz. zveza s krakovsko in trnovsko stranjo na mestu današnje brvi, dočim ni bilo še zveze niti s krakovskim nasipom in trnovskim pristanom niti Emonske ceste s trnovsko stranjo.

Zaradi lažega pregleda sem opremil na snimku št. I. posamezne ceste in trge z arabskimi številkami. V starih delih mesta je ostala do danes pretežna večina cest, ulic in trgov precej v isti smeri, kakor jih je narisal Stier. Nekatere ozke ulice so izginile, dve sta prišli na novo (Krojaška ulica in Resljeva cesta). V nastopnih vrstah podajam številke, s katerimi so opremljene na snimku načrta ceste itd. in ob vsaki številki moderno ime zadevne komunikacije.

1. Karlovška c.	26. [Brezimna steza k »Svečarju«.]
2. Florijanska u.	27. Vozna pot na grad.
3. Stari trg.	28. Na stolbi.
4. Mestni trg, Pred škofijo.	29. Gradaščica.
5. Poljanska c.	30. Most (brv) preko Gradaščice.
6. Streliška u.	31. Breg.
7. Študentovska u.	32. Čevljarska u.
8. Šolska u.	33. Židovska u.
9. Medarska u.	34. Židovska steza.
10. Je ni več.	35. Dvorski trg.
11. Stritarjeva u.	36. Jurčičev trg.
12. Ribja u.	36 a. Vegova u.
13. Ključavničarska u.	36 b. Kongresni trg.
14. Pod trančo.	37. Turjaški trg.
15. Kleparska u.	38. Salendrova u.
16. Vodna u.	39. Križevniška u.
17. Je ni več.	40. Cojzova c.
18. Stiška u.	41. Gosposka u.
19. Trubarjeva u.	42. Valvazorjev trg.
20. Žabjak, Pred prulami.	43. Knežja u.
21. Rožna u.	44. Gradišče.
22. Hrenova u.	45. Šelenburgova u.
23. Vožarski pot.	46. Rimska c.
24. V rebri.	47. Hilšerjeva u.
25. Ulica na grad.	

48. Erjavčeva u.	69. Znamenjska u.
49. Igriška u.	70. Strojarska u.
50. Gregorčičeva u.	71. Gosposvetska c.
51. Bleiweisova c.	72. Je ni več.
52. Emonska c.	73. Krakovska u.
53. Wolfova u.	74. Kladezna u.
54. Marijin trg.	74 a. Rečna u.
55. Prešernova u.	75. Krakovski nasip.

Cerkve, v kolikor jih je Stier vrisal v ta načrt.

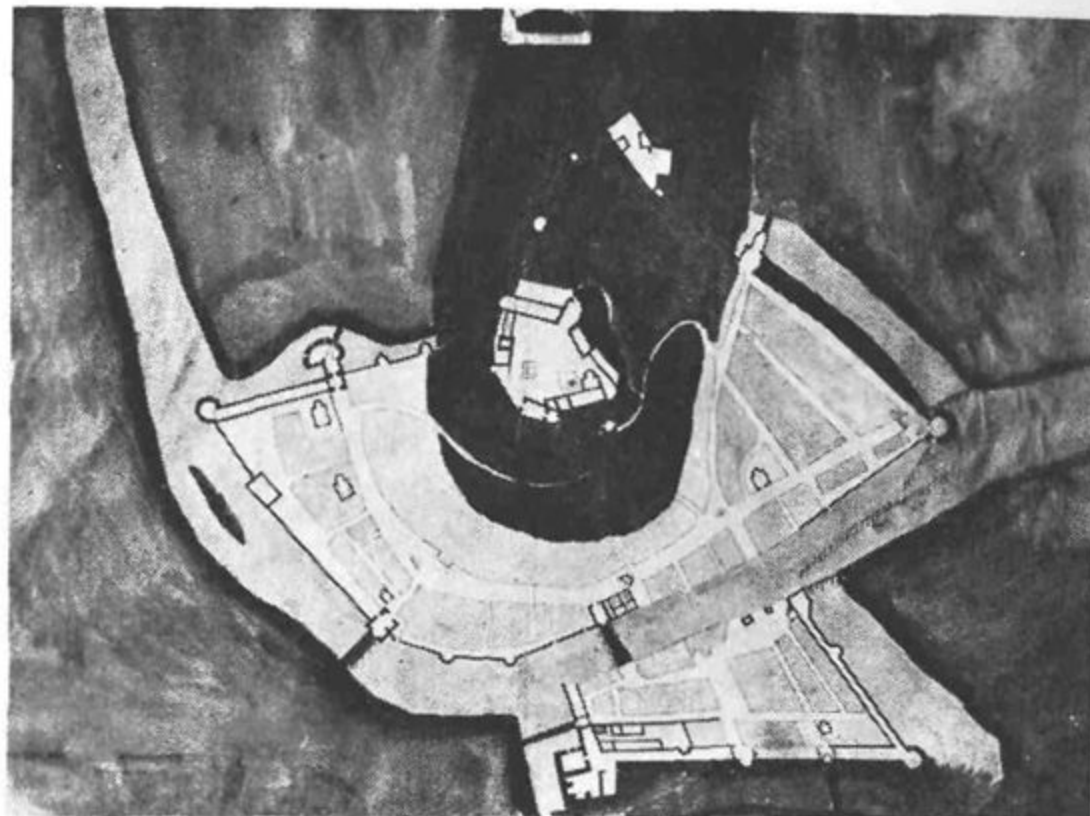
- I. Stolnica.
- II. Bivša frančiškanska.
- III. Sv. Jakob.
- IV. Frančiškanska (bivša avguštinska).
- V. Kapucinska (bivša).
- VI. Klarisinjska (bivša).
- VII. Diskalceatska (bosih avguštincev, bivša).

Cerkve, v kolikor jih je Stier vrisal v ta načrt:

Ta Ljubljana je bila z ozirom na tedanje nazore nekoliko zavarovana ali utrjena — pa le polovičarsko. V obzidju je bil najstarejši del mesta, in tudi to obzidje so postavili v raznih dobah. Okoli l. 1658. je segalo obzidje nekako od Kopitarjeve ulice in potekalo ob Ljubljanici navzgor do Pod tranče. Od tod so tvorila sklenjena hišna pročelja zaeno tudi obrambeno zidovje, nekako do današnje Trubarjeve ulice. Od tod dalje je bil pač spet sklenjen zid do »vodnega stolpa« ob vodnih vratih (C), a le kot zastenje malih hiš. Od tod je potekal del obzidja ob sedanjem Vožarskem potu preko Karlovških vrat in čez grajsko pobočje do čveterooglatega stolpa na grajskem planišču. Drugi del zidu je šel z mestnega trga po pobočju hriba do grajskega obzidja (od tega zidu, ki je bil svoj čas v zvezi s prekopom, franc. tranchée, ima še danes ulica pred Hrdeckega mostom ime: »Pod trančo«). Tretji del prečnega zidu je šel od današnje Kopitarjeve ulice (točka B v tlorisu) preko Krekovega trga do grajskega obzidja. Grad sam je bil dobro zavarovan na vse plati. Ostali del mesta na desnem bregu Ljubljanice, proti barju, je bil pa brez vseh varnostnih odredb. — Na levem bregu je dobil samo manjši del hišnih skupin, onih, kjer je bivalo plemstvo in stari patricijat, obzidje, četudi ne bog ve kako

Moderniziranje obstoječih utrd

Detajlna študija utrd

odporno. Ta del so oklepale te-le ceste in ulice: Breg in Židovska ulica (od iztočnega vogla Cojzove ceste do dvorskega trga), od dvorskega trga do srede Kongresnega trga, od todi v smeri Vegove ulice do zapadnega vogala Cojzove ceste; ves ostali zapadni del na levem bregu Ljubljanice ni bil zavarovan z obzidjem. — Tukaj je zastavil M. Stier ter zamislil utrdbe tudi za ta nezavarovani del mesta na levem bregu Ljubljane, tako da bi bili vključeni vsi deli mesta, od Gradaščice na jugu pa do Tavčarjeve ulice na severu, od Ljubljane na vzhodu do Bleiweisove ceste na zapadu. To je vnesel v tloris s pikčasto črto. Te utrdbe si je mislil večinoma kot prstene nasipe z napérki, ki naj bi jih zgradili s pomočjo kmečkih tlačanov. — Teh utrdb naše mesto ni dobilo nikdar.

V drugi risbi kaže Stier, kako si misli moderniziranje obstoječih utrd. Na desnem bregu Ljubljane, v odseku: vodna vrata — Karlovška cesta postavi na sredo močan pomol (bastion) in ojači nasip (kurtino) in pomol s pobočjem. To imenuje izrečno »Neueswerk«. Slično predlaga za prečno utrdbo na grajskem planišču: nasip se ojači in mu doda nastavek (flèche). — Na levem bregu Ljubljane pusti stare utrdbe, a jih ojači z pobočnimi nasipi. Na štirih mestih (pri črkah N, T, V in W) pa projektira pomole z lunetami (N, V, W) in na sredi kurtine z bastionom (T). V svrhu večjega odpora naj se obda utrdba z rovom, vanj pa naj se napelje »mala Ljubljana«, t. j. Gradaščica. Vidimo torej, da je veljala prva pomoč in pozornost tudi v oni splošni nevarnosti, ogrožajoči vse dežele in plasti, v prvi vrsti *privilegiranim stanovom*. Tudi ta načrt so položili — mislim tako v Ljubljani, kakor tudi na Dunaju — ad acta, to tem prej, ker *splošnega* napada od strani Turkov ni bilo več.

Zadnja risba v Stierovem rokopisu, ki se peča z Ljubljano, je detajlna študija utrd, v kolikor so obstajale l. 1658. Te risbe ni delal Stier lastnoročno, ampak drug risar iz italijanske šole. Skica se ni posrečila in je v merilih in orientaciji pogrešna. To je moral nekdo pozneje dodati Stierovemu poročilu. — A kdo? Težavno vprašanje. Znabiti — in to izrekam z vso rezervo — se je vtikal v to zadevo njegov tekmeč, polkovnik *Priami*, ki je bil s Stierom nekaj

navzkriž. Dolžil ga je l. 1668., da je posnel »Dissegno der Fortification von Prag« po njegovih risbah. A če sodimo po dejstvih, ta obdolžitev ni mogla biti točna; kajti meseca julija istega leta so Stieru naročili v drugo, da naj pregleda utrdbe v Pragi in naj popravi pogoške v načrtih; to bi ne bilo mogoče, ako bi bil zakrivil plagiat in bi se mu bilo to dokazalo: pri vojaštvu je bil ta postopek mogoč. Dasi je ta risba od tuje roke pogrešna, ima pa vendar tudi to dobro stran, da nam kaže stanje mestnega obzidja ob Ljubljani od Pod tranče do Vožarskega pota jasneje, nego Stierova risba. Tu vidimo jasno *presledek*, začeni takoj za trančo pa do Trubarjeve ulice, a od tod do vodnega stolpa zopet obzidje. — Utrjeni masiv na levem bregu Ljubljane: Breg, Židovska ulica, Dvorski trg, Kongresni trg do srede, Vegova ulica in

Cojzova cesta je v risbi tuje roke zelo zveržen: dočim imamo v risbi št. III. jugozapadni kot s 53° , a severozapadni s 111° , ima pri Stieru — pravilno — jugozapadni kot 80° , severozapadni kot s 53° . Prav tako je razmerje posameznih ulic sila diskrepantno na risbi št. III., kar je seveda upoštevati. Opozarjam dalje na gorostasnosti, kakršne so n. pr. Študentovska ulica, Reber, Ulica na grad in obris grajskega hriba na omenjeni risbi; to opominja, da je treba gledati pri starih risbah vselej kritičnih oči in ne vsega sprejemati za veljavno, kar nam pride v roke in osobito ne izvajati iz pogrešnih risb dalekosežnih posledic in trditev. —

S tem sem opozoril na te rokopise, ki so važni za našo zgodovinsko topografijo. O drugih podam pozneje morebiti še podobne beležke.

DESET LET METEOROLOŠKEGA OPAZOVANJA NA ŠMARNI GORI

D R. O S K A R R E Y A

Zavod za meteorologijo in geodinamiko na univerzi v Ljubljani je ustanovil meteorološko postajo na Šmarni gori 1. januarja 1927. Postaja je postavljena tik gostilne pri cerkvi v nadmorski višini 667 m. Opazovanja je prevzel tamkajšnji gostilničar Hočevar Franc. Opazuje pa tudi vsa njegova družina.

Od vseh vremenskih elementov se opazuje samo temperatura zraka in padavine. Za merjenje temperature so v posebni leseni hišici postavljeni 1 navaden termometer, 1 minimum in 1 maksimum-termometer. Poleg teh pa nepretrgoma beleži temperaturo zraka tudi termograf, pri katerem se izmenjajo diagrami vsak ponedeljek. Padavine se opazujejo z dvema ombrometroma vedno ob sedmi uri zjutraj.

Letos je bilo navršeno deseto leto opazovanja in moremo že s precejšnjo točnostjo opisati temperature in padavinske razmere na Šmarni gori. V tabeli 1. so podane najnižje in najvišje temperature (minimum in maksimum-temperature) v vsakem mesecu za vseh deset let, od 1927 do 1936. S tem nam je dan pregled, v kakih mejah se zračna temperatura giblje. Najnižjo temperaturo so zabeležili v znani ostri zimi 1928/29, in sicer 4. februarja $-24,0^{\circ}$, najvišjo pa $33,5^{\circ}$ zaporedoma v dneh 16. in 17. julija 1928. Zelo visoko temperaturo so zaznamovali tudi 28. junija 1935, in sicer $33,4^{\circ}$. V Ljubljani je znašala takrat $38,0^{\circ}$. Najnižja temperatura v Ljubljani pa je bila do sedaj $-25,6^{\circ}$, in sicer tudi v tisti ostri zimi kakor na Šmarni gori, samo en dan prej, to je 3. februarja 1929. Absolutno kolebanje temperature na Šmarni gori se giblje tedaj v mejah med $-24,0^{\circ}$ in $33,5^{\circ}$. Absolutna amplituda znaša torej $57,5^{\circ}$. V Ljubljani pa se giblje med $-26,0^{\circ}$ in $38,0^{\circ}$, amplituda znaša tedaj 64° . Dnevna kakor letna amplituda temperature se navadno manjša z večajočo se nadmorsko višino.

Iz tabele 1. je dalje razvidno, da se prve temperature pod ničlo javljajo v oktobru. Leta 1928. se je pojavila prvič 17. oktobra, leta 1931. šele 28. in je

bila nato pod ničlo vsak dan do konca meseca. Leta 1934. se je pojavila že 16. oktobra, pa je tega dne dosegla komaj $-0,4^{\circ}$ in je vrednost $-1,8^{\circ}$ dosegla šele 19. Leta 1936. se je pojavila zelo zgodaj, to je že 6. oktobra, vendar samo za malenkost pod ničlo, $-0,2^{\circ}$. Vrednost $-1,2^{\circ}$ iz tabele je bila zabeležena 13. oktobra.

Spomladi morejo biti temperature pod ničlo zabeležene še v maju. V desetih letih pa se je to zgodilo samo enkrat in to 2. maja 1935. V drugih letih pa se najnižje temperature v maju le malo razlikujejo od ničle, često samo za 1° . Po dosedanjih opazovanjih moreta tedaj slana pa tudi pozeba nastopati od 6. oktobra do 2. maja.

Zanimivo je primerjati potek temperature med Šmarno goro in spodnjim ljubljanskim poljem. To nam kaže tabela 2., ki predstavlja najnižje in najvišje temperature v letu 1936., in sicer za Ljubljano in Šmarno goro. Za Ljubljano so podatki vzeti z vrta ljubljanske porodnišnice. Navadno velja pravilo, da se temperatura zraka z višino manjša, in sicer na vsakih 100 m vzpona za pol stopinje. Višinska diferenca med vrtem porodnišnice in Šmarno goro znaša 379 m ($667-288$). Temperature na Šmarni gori morajo biti tedaj nižje za $1,9^{\circ}$ ($3,79 \times 0,5$). V tabeli 2. pa vidimo, da ni vedno tako. Opazimo celo, da so temperature v Ljubljani nižje kot na Šmarni gori, zlasti pa temperature pod ničlo. Tako je bila temperatura v decembru v Ljubljani nižja za $3,4^{\circ}$. To je zanimiv pojav, ki ga imenujemo *temperaturni obrat*.

Temperaturni obrat nastane pri nočnem, zlasti zimskem ohlajevanju zraka. Ko sonce zaide, tedaj se prične ohlajevati najprej zemeljsko tlo. Ohlajevanje se vrši tako, da odhaja toplota skozi zrak v vsemirje. Ko se tlo ohladi pod temperaturo zraka, oddaja zrak svojo toploto tlu. To se dogaja na ravnem tlu ljubljanskega polja in na okolnih pobočjih, ki ljubljansko kotlino obkrožajo. Hladen zrak pa je težji kot topel, zato se na pobočjih zaradi povečane

	Januar		Februar		Marec		April		Maj		Junij		Julij		Avgust		September		Oktober		November		December	
	Minimum	Maksimum	Minimum	Maksimum	Minimum	Maksimum	Minimum	Maksimum	Minimum	Maksimum	Minimum	Maksimum	Minimum	Maksimum	Minimum	Maksimum	Minimum	Maksimum	Minimum	Maksimum	Minimum	Maksimum	Minimum	Maksimum

Tabela 1. Najnižje in najvišje temperature na Šmarni gori

1927	-7.0	10.3	-12.4	8.6	-0.7	17.4	-1.1	21.0	1.4	23.6	5.8	28.7	11.8	29.4	6.0	30.6	-4.6	28.4	1.2	17.0	-5.9	18.3	-15.6	5.8
1928	-10.8	8.4	-7.4	12.4	-8.0	14.5	-0.8	21.4	1.0	23.1	8.1	27.2	12.3	33.5	9.6	32.6	2.6	26.6	-0.2	18.4	-0.9	12.1	-9.6	5.8
1929	-12.4	3.2	-24.0	7.8	-13.0	18.6	-6.2	18.8	6.0	26.0	7.0	26.9	7.4	31.6	11.0	27.4	6.0	26.9	2.2	19.6	-1.0	10.2	-5.6	9.8
1930	-7.0	7.8	-10.2	8.2	-3.6	13.3	-1.8	22.6	2.8	26.8	10.0	28.2	6.8	31.5	8.4	25.6	7.0	24.5	0.1	15.2	-0.4	15.0	-7.6	12.6
1931	-8.2	9.8	-8.0	5.0	-8.2	12.8	-5.2	17.2	5.8	27.6	8.8	29.0	8.9	30.8	7.6	31.0	0.6	21.6	-3.4	18.6	-4.4	12.2	-11.4	9.6
1932	-9.0	8.0	-15.0	8.4	-11.0	11.4	-2.6	17.2	1.0	26.0	6.4	24.0	11.0	27.4	10.2	29.0	6.8	25.6	1.4	22.4	-3.8	12.0	-8.8	10.0
1933	-14.2	7.5	-7.8	9.2	-4.0	18.6	-0.6	18.8	3.8	22.4	8.4	29.0	5.0	22.8	8.8	31.0	5.8	20.2	0.8	20.1	-3.6	12.6	-13.4	3.0
1934	-7.9	4.2	-9.8	9.8	-2.0	15.6	-2.8	25.0	3.2	24.2	7.1	26.8	8.2	27.6	10.2	24.4	7.6	22.1	-1.8	19.8	-3.2	15.2	-2.6	11.6
1935	-12.8	6.0	-13.2	10.0	-8.6	18.4	-2.2	18.6	-1.8	12.8	8.0	33.4	7.4	30.0	9.6	27.4	4.4	24.2	0.0	18.8	-4.8	14.8	-8.0	10.0
1936	-3.0	9.0	-12.2	10.4	-1.4	16.0	-0.6	19.0	5.8	22.4	6.0	27.4	9.8	27.8	10.4	24.8	1.1	25.4	-1.2	13.0	-7.8	11.8	-5.6	6.8

Tabela 2. Najnižje in najvišje temperature leta 1936.

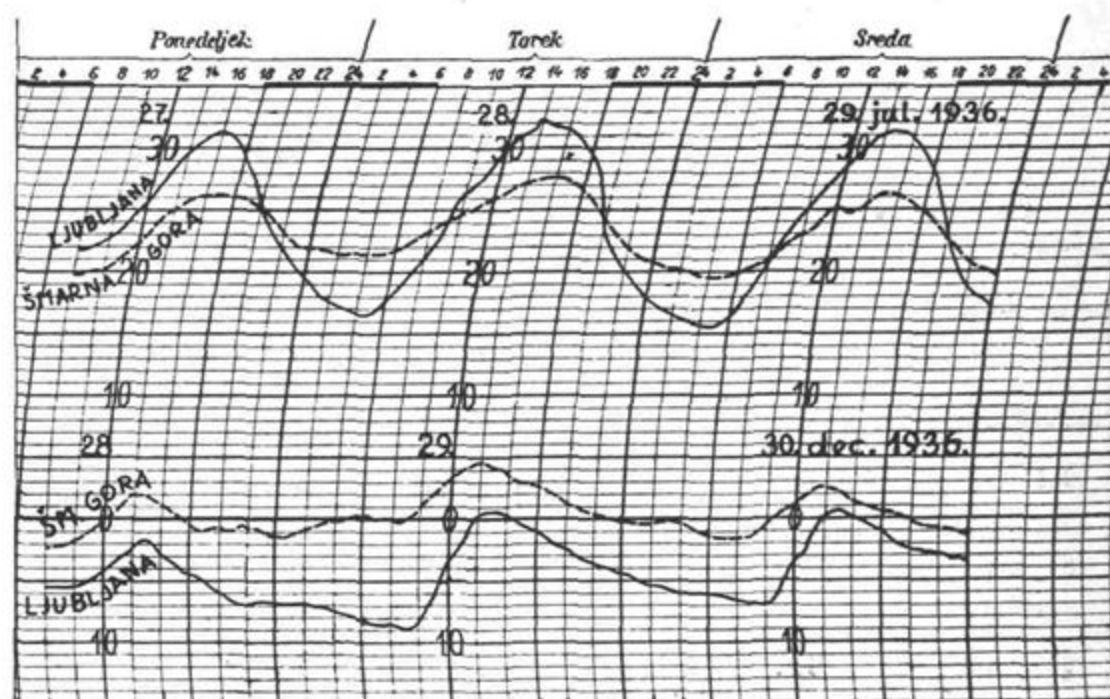
Ljublj.	-3.2	10.0	-13.8	14.4	-2.1	19.0	1.4	22.0	4.4	25.0	7.8	30.5	9.5	32.2	7.8	29.8	3.8	29.6	-2.0	16.3	-5.6	15.5	-9.0	8.2
Šm. g.	-3.0	9.0	-12.2	10.4	-1.4	16.0	-0.6	19.0	5.8	22.4	6.0	27.4	9.8	27.8	10.4	24.8	1.1	25.4	-1.2	13.0	-7.8	11.8	-5.6	6.8

teže zvali na dno kotline. Na njegovo mesto pa priteče toplejši zrak iz proste atmosfere nad kotlino. Na dnu kotline se torej nabira jezero hladnega zraka, ob pomočjih pa toplejši zrak. Tako nastane temperaturni obrat. Če je zrak na dnu kotline tako ohlajen, da pade temperatura do rosišča, nastane megla. Seveda sega megla do določene višine, ki zavisi od množine vlage v zraku in od ohlavitve zraka samega. Čim več vlage ima zrak in čim bolj se ohladi, tem gostejša je megla. Zato so megle najdebelejše v jeseni, ko ima zrak še izdatne množine vlage in se prilično zelo ohladi. Navadno je v ljubljanski kotlini megleni sloj debel 100 do 200 m. Če se nahajamo nad njim, recimo na Šmarni gori, se razprostira pod nami bajno megleno morje.

Ako traja lepo vreme dalj časa, more megla pokrivati ljubljansko polje nepretržno po več tednov. Ravno v preteklem letu 1936. se je to dogajalo. V Ljubljani smo bili zaviti v meglo skoraj nepretržno od 16. decembra do 6. januarja 1937, torej skozi 22 dni. Odtod tudi izvira velika temperaturna razlika med Ljubljano in Šmarno goro, in sicer v obratnem smislu v decembru leta 1926. Najnižja temperatura $-9,0^{\circ}$ je bila v Ljubljani opazovana 29. decembra. Minimum $-5,6^{\circ}$ na Šmarni gori pa pade na 23. december. 29. decembra je znašal minimum na Šmarni gori samo $-1,4^{\circ}$. Za primerjanje temperatur pa moramo vzeti samo istočasna opazovanja. Istega dne je ob 7. uri zjutraj znašala temperatura na Šmarni gori točno $0,0^{\circ}$, v Ljubljani pa $-8,6^{\circ}$, torej je bila spodaj temperatura nižja za celih $8,6^{\circ}$. Iz priloženega diagrama spodaj na sliki 1. vidimo, da je temperaturni obrat trajal ne samo 29. decembra ves dan, temveč skoraj ves teden. Le zadnjega, 31. decembra, in na novega leta dan je ljubljanska krivulja za malenkost preskočila šmarnogorsko.

Nekaj čisto drugega pa vidimo v času najvišjih temperatur poleti. Rekli smo, da bi morale biti tem-

perature na Šmarni gori normalno za $1,9^{\circ}$ nižje. Če pa primerjamo julijsko najvišjo temperaturo, vidimo, da je maksimum na Šmarni gori za celih $4,4^{\circ}$ ($32,2^{\circ}$ do $27,8^{\circ}$) nižji. Oba julijska maksima, ljubljanski in šmarnogorski, padeta na isti čas, to je na 28. julija. Ob 2. uri popoldne je znašala istočasna temperatura spodaj $32,0^{\circ}$, zgoraj $27,1^{\circ}$, torej razlika $4,9^{\circ}$. Če to razliko razdelimo z višinsko razliko ($4,9 : 3,8$), vidimo, da se temperatura niža za $1,3^{\circ}$ na vsakih 100 m. To veliko razliko povzroči zelo močno segrevanje tal. 28. julija je bilo ves dan jasno. Sončni žarki so neovirano lahko prišli skozi zrak do zemeljskega tla. Kadar gredo žarki skozi zrak, se pri tem zrak prav nič ne segreje. Segreva se šele pri dotiku z zemljo. Zemlja podeli svojo toploto najprej neposrednim zračnim delcem, ki leže na njej. Ti postanejo lažji in se dvignejo navzgor. Na njih mesto pa pridejo hladnejši zračni delci od zgoraj. To izmenjavanje zraka prav dobro opazimo poleti, predvsem nad zelo segretim prodnatim ali kamenitim tlom, recimo ob

Sl. 1. Primer poletnega in zimskega temperaturnega obrata med Ljubljano in Šmarno goro

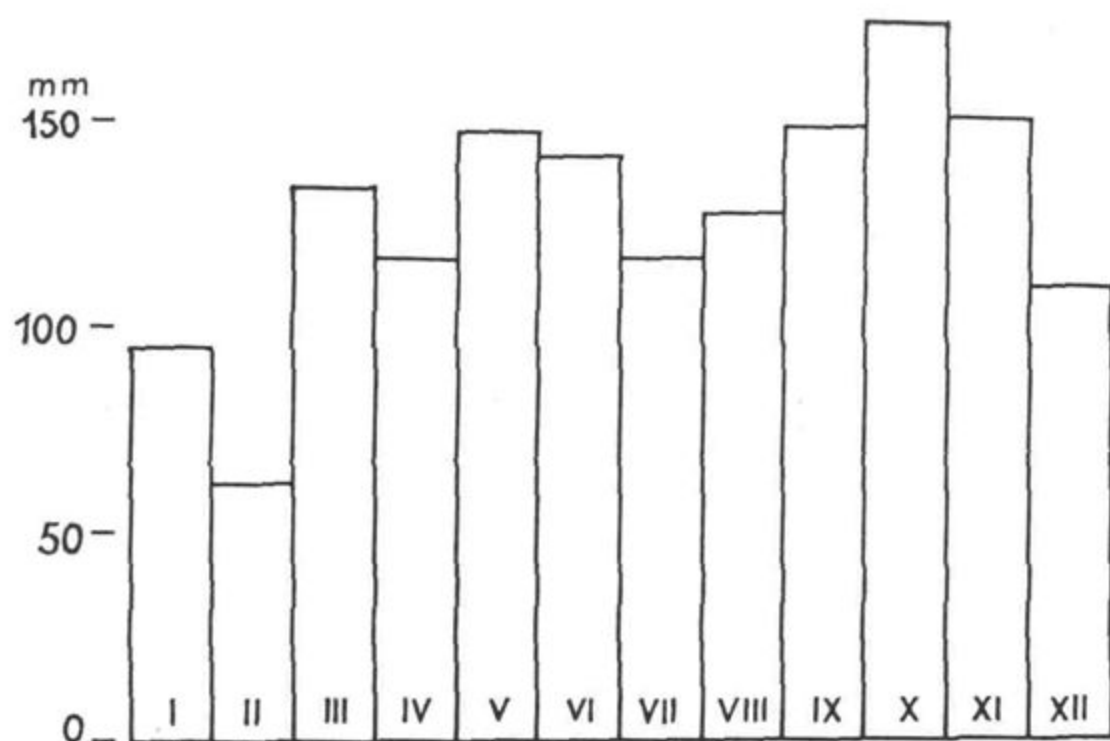
bregovih Save. V času najhujše vročine vidimo, kako zrak migota nad segretimi kamni. To močno izmenjavanje povzroča tudi rahel šum, ki se ga prav dobro sliši. Na tak način nastanejo *vzponski toki*.

Ko se segreti zrak dvigne navzgor, nosi tudi vsebovane nevidne vodne hlape s seboj. V določeni višini se zrak ohladi, da pade njegova temperatura do rosišča. Hlapovi se zgostijo in nastane lep bel oblak kopičaste oblike, ki mu pravimo *kumulus*. Kumuli so tedaj znak močnega segrevanja zraka pri tlu, medtem ko je megla znak njegovega ohlajevanja. Ni pa nujno, da mora pri ohlajevanju nastati vedno megla.

Na diagramih zgoraj vidimo prav lepo prekoračevanje ljubljanske krivulje nad šmarnogorsko in narobe. V noči od 27. na 28. julija je bil pričetek temperaturnega obrata ob 8. uri zvečer in je trajal do nekako 9. ure naslednjega dne. Največja razlika je nastopila v času najnižje temperature ob sončnem vzhodu. Minimum je bil tega dne v Ljubljani 16,8°. Tega dne megle na ljubljanskem polju ni bilo, ker temperatura pač ni dosegla rosišča. Na Šmarni gori je istega dne znašal minimum 21,3°. Ob 9. uri dopoldne je ljubljanska krivulja prekoračila šmarnogorsko in je vztrajala nad njo nekako do 7. zvečer. Najvišje je bila nad njo nekako ob 3. popoldne, to je v času popoldanskega maksima. Približno ob 7. uri zvečer je zopet nastopil temperaturni obrat, ki je trajal do krog 8. ure zjutraj naslednjega dne 29. julija. Tudi tega dne sta imeli obe krivulji sličen potek kakor prejšnje dni. 30. julija pa je bil temperaturni obrat porušen, ker se je nebo pooblačilo in je nastopil dež. Visoki oblaki namreč preprečujejo premočno ohlajevanje in segrevanje zraka. Zato pa je padanje temperature vsaj do njihovih višin normalno. Maksimi temperature so 30. julija znašali v Ljubljani 24,0°, na Šmarni gori 22,0°, torej pravilno znižanje za 2°, kar je zelo blizu normale 1,9°.

Morda bi kdo oporekal, da se zrak na Šmarni gori ravno tako segreva od tal kakor spodaj na ravnini. Do neke mere je to res, vendar pa je vrh gore, ki ima stožčasto obliko, zelo vetroven in zračen. Zrak se gori hitro izmenjava, tako da lahko rečemo, da dviga srebro v termometru predvsem tisti zrak, ki je zaradi vzpinskih tokov prispel iznad podnožja gore.

Glavne temperaturne karakteristike Šmarne gore bi bile torej: *V vročih poletnih dneh izdatno nižje temperature kot na ljubljanskem polju, pozimi pa zaradi temperaturnega obrata precej višje. To povzroči majhno dnevno kolebanje. S tega stališča se klima Šmarne gore zelo približuje obmorskim razmeram.*

Sl. 2. Povprečna vsota mesečnih padavin na Šmarni gori

Tabela 3. nam predstavlja mesečne množine padavin za leta 1931. do 1936. Dodal pa sem tudi še vrednosti iz leta 1937., da bi tako prišel do boljših rezultatov. Kajti padavine so začeli na Šmarni gori opazovati šele s 13. septembrom 1930. Vendar nam pa doba 6 let že lahko nudi dovolj verjetne povprečne padavinske razmere. Te vidimo v spodnji vrsti tabele. Povprečne mesečne vsote so podane tudi grafično na sliki 2. v obliki pokončnih stolpcev. Vidimo, da je najbolj deževen mesec oktober s 173,5 mm padavin. Takoj za njim sledita mesec maj s 147,4 mm in junij s 141,3 mm, nato marec s 134,2 mm. V teku leta opazimo tedaj tri maksime padavin, in sicer jesenskega kot glavnega, nato zgodnje-poletnega in končno spomladanskega. Februar je s svojimi 62,0 mm najbolj reven na padavinah v teku vsega leta. Ni tu mesta, da bi razlagal vzrok takemu letnemu razporedu padavin. O tem sem izčrpno poročal v svoji razpravi »Letni tok padavin na Slovenskem« v Geografskem vestniku, letnik V.—VI., 1929—1910. Omenim le na kratko, da povzročajo naše močno jesensko deževje barometrične depresije, ki potujejo ravno v prehodnih letnih časih najraje preko slovenskega ozemlja. Zgodnje-poletni maksimum padavin pa povzročajo zlasti popoldanske nevihte, ki se razvijajo najraje ob najvišjem sončnem stanju v juniju. Za ta maksimum se vedno kosata maj in junij. Saj so bile v dobi 1931 do 1937 padavine štirikrat višje v juniju kot v maju.

Povprečna letna vsota padavin znaša na Šmarni gori v omenjeni dobi 1519 mm. Dolgoletna vrednost (35 let) za Ljubljano znaša 1410 mm. Izgleda tedaj, da pade na Šmarni gori v teku vsega leta povprečno

Tabela 3. Padavine

	Januar	Februar	Marec	April	Maj	Junij	Julij	Avgust	September	Oktober	November	December
1931	80.7	133.5	135.7	116.9	62.0	140.4	86.7	169.4	172.7	95.1	224.0	62.8
1932	84.2	25.8	137.0	122.2	197.5	108.1	98.7	40.1	89.0	243.0	119.2	43.1
1933	46.6	46.4	104.5	42.7	290.2	83.4	129.5	84.4	286.3	281.5	220.9	109.7
1934	65.3	48.0	182.1	66.3	132.7	202.4	210.3	229.3	81.6	107.8	190.0	192.6
1935	63.9	56.8	54.7	149.6	115.3	48.3	72.2	119.0	150.7	209.6	103.7	186.6
1936	266.4	172.5	55.9	125.4	168.7	171.5	100.3	119.2	99.7	103.8	41.6	36.5
1937	57.8	70.9	269.6	187.1	64.6	235.2	—	—	—	—	—	—
povpr.	94.9	62.0	134.2	115.7	147.4	141.3	116.3	126.9	148.3	173.5	149.9	108.6

Tabela 4. Pojave prvega in zadnjega snega

	Š M A R M A G O R A		L J U B L J A N A	
	zadnjič	prvič	zadnjič	prvič
1930	—	25. oktobra	—	25. oktobra
1931	14. aprila	21. septembra	14. aprila	28. novembra
1932	19. aprila	7. decembra	29. marca	7. decembra
1933	22. aprila	27. oktobra	21. aprila	4. novembra
1934	3. aprila	15. oktobra	19. aprila	16. oktobra
1935	1. maja	25. oktobra	6. aprila	26. oktobra
1936	18. aprila	30. septembra	15. februarja	7. oktobra
1937	25. aprila	—	30. marca	—

za krog 100 mm več padavin kot v Ljubljani. Največja vsota padavin v enem dnevu je padla 22. septembra 1933 in je znašala 98,2 mm. Deževalo je tega dne ves dan. Druga visoka dnevna vsota je padla 13. julija 1934 in znaša 92,2 mm. Tega dne je sicer deževalo po malem ves dan, toda med 2. in 2.30 uro popoldne se je pojavila močna nevihta.

Zelo je zanimiva primerjava prvega in zadnjega snega med Šmarno goro in Ljubljano. To primerjavo nam prikazuje tabela 4. V splošnem opazimo, da se sneg na Šmarni gori poslovi bolj pozno pomladi in da se pojavi bolj zgodaj jeseni kot v Ljubljani. Zgodi se celo večkrat, da na Šmarni gori sneži, medtem ko spodaj še dežuje. Tako se je na pr. leta 1931. sneg

prvič pojavil na Šmarni gori že 21. septembra. Snežilo je dalje zgoraj tudi 26.—29. oktobra, medtem ko je v Ljubljani še padal dež. Tega leta je v Ljubljani prvič snežilo šele 28. novembra. Takoj naslednjega leta 1932. je v Ljubljani zadnjič snežilo 29. marca, na Šmarni gori pa šele 19. aprila. V dobi od leta 1930. do 1937. se je sneg na Šmarni gori najbolj pozno pojavil še 1. maja 1935 in najbolj zgodaj pa že 21. septembra 1931. V Ljubljani pa smo imeli v tej dobi najbolj pozen sneg še 21. aprila 1933, najbolj zgodaj pa 7. oktobra 1936. Da se sneg na Šmarni gori bolj zgodaj in bolj pozno pojavlja, povzroča nižanje temperature z višino, kar smo pa že pri temperaturnih razmerah obravnavali.

IZ ZGODOVINE LJUBLJANSKIH BANK

(Konec.)

D R A G O P O T O Č N I K

DOBA DEPRESIJE PO LETU 1873.

Leto 1873. je pomenilo v gospodarski zgodovini preteklega stoletja zelo važen mejnik. S tem letom se je doba le malokdaj prekinjenega dviganja avstrijskega gospodarstva ustavila in nastopila je depresija, ki je trajala v bolj ali manj izraziti obliki skoro do konca 19. stoletja. Nauk o konjunkturi pozna to dobo kot »dolgi val konjunktura«. V nasprotju z običajnimi valovanji konjunktura traja dolgi val okoli 20 let. Periodični nastop gospodarskih kriz se začne po Tuganu Baranovskem z angleško krizo leta 1825., čeprav bi se dalo poseči v tem oziru tudi nazaj v 18. stoletje, v prve razvojne dobe kapitalizma. Od 1825 do 1850 sta bili še dve krizi, v splošnem pa imajo to dobo kot prvi dolgi val konjunktura. Drugi dolgi val konjunktura datirajo večinoma z letom 1850. Vkljub krizam v tej dobi je bila vendar splošna razvojna linija vsega gospodarstva usmerjena navzgor. Ta val je bil zaključen leta 1873., ko smo stopili v nov val, katerega glavna označba je stalna depresija. V tej dobi je posebno evropsko kmetijstvo preživljalo hudo krizo, kar je dalo posebno obeležje gospodarski depresiji. Proti koncu 19. stoletja pa so začele cene kmetijskih pridelkov zopet rasti, industrija je zavzela nov razmah in za mejnik lahko postavimo leto 1894. Od tedaj naprej datira stalen vzgon gospodarstva, katerega je končala svetovna vojna. Zaradi svetovne vojne je teže presojati povojne konjunktura z ozirom na dolge valove. Dokazuje nam pa velika kriza od leta 1930. dalje, združena s kmetijsko krizo v odlični meri, da imamo tudi po vojni dolgi val, ki je vkljub prvim povojnim letom označen z daljšo depresijo.

Leto 1873. je prineslo svetovno krizo v velikem obsegu, ki je zajela zlasti vse industrijske države in posredno tudi ostale. Po dobi stalnega napredka, ustanovitvah novih industrij in podjetij, naraščajočih borznih tečajev itd. je prišel maja 1873 polom na dunajski borzi, junija je sledil Berlin, septembra New York in novembra je prišel na vrsto London. S krizo se je začel velik padec cen, kar je imelo v kratkem

za posledico padce številnih podjetij, ustavitve produkcije in veliko povečanje brezposelnosti.

O obsegu spekulacije na dunajski borzi v tedanjih časih so zanimivi naslednji podatki: leta 1867. je hodilo na borzo okoli 900 do 1000 obiskovalcev, julija leta 1873. pa je bilo še vedno registriranih nad 3000. Posli so dnevno že leta 1872. presegali 100.000 zaključkov v vrednosti 400—500 milijonov goldinarjev. Reporti so bili izredno visoki, povprečno leta 1872. 18—24 %, pa tudi 50—60 %. Prva kriza se je pojavila že sredi decembra 1872, dne 1. maja 1873 pa je bila odprta na Dunaju velika svetovna razstava, ki je še bolj razmahnila spekulacijo, toda le nekaj dni po tem je prišlo do poloma. Tako poročajo že dne 8. maja o desetinah insolventov, katerim se je 9. maja pridružila še ena velika insolvenca, kar je povzročilo paniko, ki se ni mogla nikakor ustaviti. Kakšen je bil obseg nazadovanja tečajev na dunajski borzi, se vidi iz tega, da je znašala dne 31. marca 1873 tečajna vrednost vseh notiranih papirjev 7605 milijonov goldinarjev ter se je ta vrednost znižala do 28. oktobra 1873 na 6236 milijonov goldinarjev, torej za 1369 milijonov ali 18 %. Najmanj so trpeli tečaji papirjev s stalno obrestno mero, ki so se znižali le za 4 %, nazadovale pa so delnice železniških družb za 20 %, industrijske vrednote za 49 %, tečaji bančnih delnic za 58.4 %, najbolj pa tečaji stavbnih družb, in sicer za 74 %.

O samih bankah navaja Felix Somary¹ zanimive podatke. Tečaji delnic bank so dosegli svoj višek konec leta 1871. z 215 (za 100 vplačanih goldinarjev je znašal tečaj 215). To visoko stanje ni bilo doseženo tudi v letu 1873. ne. Maja, ko je bilo stanje tečajev najvišje, je znašal indeks samo 190, kasneje pa je indeks še bolj padel in je dosegel n. pr. najnižje stanje konec leta 1876. z 62 (na 100 vplačane glavnice). Pregled o dividendah kaže, da je znašala n. pr. najvišja dividenda bank 80 %, plačal jo je Wiener Bankverein za leto 1872., pa je v naslednjih letih stal skoro

¹ Die Aktiengesellschaften in Österreich, Dunaj 1902.

pred konkurzom. Anglobanka je nadalje plačala leta 1868. 76 ²/₃ % dividende, nato pa šele Bodencreditanstalt s 26 ¹/₃ %. Dividende bank so bile v tedanjih časih najvišje.

Kako je ta kriza vplivala na naše banke? Pri hranilnicah je bil položaj boljši. Upoštevati pa je treba, da smo imeli tedaj na Kranjskem samo Kranjsko hranilnico. O krizi leta 1873. pravi poročilo, da je pustila zavod popolnoma ob strani. Le za nekaj časa je zvišala obrestno mero za vloge od 4 na 5 % in primerno tudi obrestno mero za hipotekarna posojila. V kratkem pa je obrestna mera za vloge prišla nazaj v normalno stanje, kasneje pa tudi obrestna mera za hipotekarna posojila. Glede gibanja vlog je zanimivo, da so se hranilne vloge povečale leta 1871. za 773.199 gold., od tega so znašale kapitalizirane obresti 271.533 goldinarjev. Leta 1872. pa je konkurenca bank in spekulacija, ki je obetala ljudem večje zasluge drugje, povzročila, da so bili dvigi vlog večji kot nove vloge in če ne bi bilo pripisanih obresti, bi se stanje vlog celo znižalo na koncu leta. Kajti vlogam 1.683.749 gold. je stalo nasproti 1.917.017 gold. dvigov, tako da so se vloge zmanjšale za 233.358 gold., pripisane obresti so znašale 283.979 gold., tako da so per saldo vloge narasle za 50.621 gold. V letu 1873. pa je bil položaj zopet drugačen. Dotok vlog se je skoro podvojil na 3.058.534 gold., dvigi pa so le malenkostno narasli na 1.946.590 gold., tako da so se vloge skupno povečale za 1.111.944 gold. S pripisanimi obrestmi vred pa so vloge narasle za 1.486.240 gold., kar je bila za tedanje čase izredna vsota. Tudi v naslednjih dveh letih je bil prirastek vlog še znaten: 0.77 in 0.9 milijona goldinarjev. Na aktivni strani bilance Kranjske hranilnice je med večjimi izpremembami teh let omeniti, da je morala hranilnica za dvige vlog odprodati leta 1872. državne in druge vrednostne papirje. Značilno je tudi, da so menična posojila narasla od leta 1872. na 1873. od 17.906 na 166.708 in 1874. na 227.750 gold. Blagajna je imela leta 1872. gotovine 137.220, 1873. 409.197, 1874. pa samo še 225.591 gold. V tej dobi je začela tudi znatno naraščati realitetna posest.

Na Kranjskem smo dobili leta 1872. tudi drugo regulativno hranilnico v Zagorju, ki pa ni obstojala dolgo. Zbrala je komaj okoli 30.000 gold. vlog.

Tudi obrtno pomožno društvo ni igralo znatne vloge in so bile izpremembe pri tem društvu v teh razgibanjih letih prav majhne. Večji vpliv pa je imela kriza leta 1873. na podružnico Avstrijske nacionalne banke v Ljubljani. Eskompt menic je pri podružnici zelo narasel: na koncu let 1870—1875 je bilo stanje eskomptnih, lombardnih in hipotekarnih posojil:

	eskomptna	lombardna	hipotek.
	v goldinarjih		
31. 12. 1870	691.964	84.800	91.511
31. 12. 1871	727.106	58.900	89.423
31. 12. 1872	990.073	79.200	87.204
31. 12. 1873	1,350.338	171.500	84.846
31. 12. 1874	1,014.446	194.100	83.611
31. 12. 1875	859.620	155.800	74.838

Zahteve do podružnice so torej v krizi znatno narasle, kar se je poznalo že leta 1872., še bolj pa leta

1873. pri meničnih posojilih. Slično velja tudi za lombardna posojila, dočim je bil hipotekarni trg od krize skoro nedotaknjen.

O samih bankah v Avstriji pa daje uradna avstrijska statistika že od začetka modernih bank točne statistike računskih zaključkov, ki segajo do leta 1915., ko je izšla zadnja tozadevna statistika. Iz teh statistik posnemamo za leto krize nekaj najbolj značilnih podatkov: število obstoječih delniških bank je padlo od l. 1872. na 1873. od 125 na 95, leto kasneje na 68 in leta 1877. je bilo samo še 47 delniških bank. Za leto 1872. upošteva statistika 83 računskih zaključkov, za leto 1873. 72, 1874. 63. K temu pa je treba prišteti še 8 bank brez delniške glavnice (deželne banke). V statistiki je upoštevana tudi avstrijska nacionalna banka. Bilančna vsota vseh bank je znašala leta 1872. 3.908.7 milijonov kron, leto dni kasneje pa samo še 3.908.7 milijonov. Med aktivni so se najbolj zmanjšali dolžniki od 1872 in 1873, in sicer od 1.655.1 na 1.118.0, predujmi na blago in vrednostne papirje od 333.64 na 202.8 milij. Narasla pa so znatno hipotekarna posojila: od 603.7 na 690.8 ter realitete od 21.67 na 63.5 milij. kron. Gotovina je znašala na koncu l. 1872. 77.5, na koncu 1873. pa samo še 54.76 milij. kron.

Med pasivi se je zvišala delniška glavnica še od 794.55 na 903.26 milij., toda od 1873 na 1874 se je zmanjšala na 660.24 milij. kron. Rezerve so narasle od 61.4 na 105.8, zastavni listi v obtoku od 588.86 na 680.1, zmanjšale pa so se hranilne vloge od 285.34 na 217.5, žiro in akcepti od 200.75 na 197.4 in upniki od 1.118.86 na 563.6 milij. kron. Zmanjšanje poslovanja je še razvidno tudi iz nadaljnjih števil, za 1874 in so n. pr. nadalje do konca leta 1877. upniki avstrijskih bank padli na 246.8 milij. kron, ali slabo četrtnino najvišjega stanja. Iz računa izgube in dobička je razvidno, da so znašali 1872 dohodki 266.5, izdatki 88.76, čisti dobiček torej 177.75 milij. kron. V letu 1873. pa so dohodki padli na 202.7, izdatki pa se povečali na 280.9 milij. kron, tako da je bila izkazana izguba v znesku 78.2 milij. kron. Velik dvig izdatkov je pripisovati velikim odpisom: leta 1872. so znašali odpisi komaj 6.9, leta 1873. so pa narasli na 202.34, leta 1874. so znašali še 30.0, 1875. 25.5, 1876. 28.86, šele leta 1877. so se normalizirali na 7.9 milij. kron. Višina odpisov iz leta 1873. je izredno velika, kar nam dokazuje primera z vsemi odpisi avstrijskih bank od 1870—1901. V tej dobi so znašali vsi odpisi 362.1 milij., samo leta 1873. pa 202.34 milij. kron.

V naših krajih je obstojala tedaj samo ena samostojna banka: Marburger Escomptbank, ustanovljena leta 1872., dočim je imela Ljubljana samo podružnico štajerske eskomptne banke. O poslovanju te podružnice nam daje poročilo ljubljanske trgovske in obrtniške zbornice za 1875 več števil, ki kažejo obseg dela od 1872 do 1875. Iz teh podatkov posnemamo naslednjo tabelo v goldinarjih:

	eskompt	žirovloge	lombard	denarni, efekti in dev. promet
1872	2,119.287	926.584	70.595	4,422.126
1873	2,288.839	348.595	49.228	4,468.421
1874	2,039.873	268.278	21.594	1,885.161
1875	2,944.927	305.102	13.274	1,038.133

Višina razpoložljivega kredita pri Creditvereinju je znašala leta 1872. 272.700 gld., 1873. 275.000, 1874. 369.100 in 1875. 480.700 gld.

V letu 1872. je podružnica uspešno poslovala, saj je zbrala že v prvem letu svojega obstoja skoro 1 milijon goldinarjev vlog, toda kriza leta 1873. je znižala vloge na 350.000 gold., v letu 1875. pa so vloge celo narasle. Vendar je podružnica imela premalo sredstev na razpolago in centrala jo je, kot sem že napisal, leta 1876. likvidirala. Za leto 1876. nimamo na razpolago več podatkov o njenem delu.

Ker je Ljubljana ostala brez delniške banke in ker je bilo pričakovati, da bo tako ustanovo potrebovala, so ljubljanski trgovci začeli misliti na osnovanje nove banke na delniški podlagi. Čeprav smo bili še v polnem razmahu depresije, je vendar bil v Ljubljani tolik trgovski promet, da se je ustanovitev poslovanja takega zavoda izplačala. Tako smo dobili v Ljubljani novo delniško banko, ki je obstojala skoro 10 let:

KRAINISCHE ESCOMPTGESELLSCHAFT

Ko je bilo na občnem zboru Štajerske eskomptne banke dne 25. marca 1876 sporočeno, da je določena likvidacija ljubljanske podružnice za konec leta 1876., je bilo že znano, da se snuje v Ljubljani nova banka, o kateri ima prvo sporočilo Laibacher Zeitung z dne 13. marca. Ustanovni občni zbor banke je bil v soboto, dne 17. junija 1876. Tedaj je bilo na njem 23 delničarjev in je predsedoval zboru Martin Hozhevar. Sklenjeno je bilo prevzeti podružnico Štajerske eskomptne banke in čez dva dni je že izšla objava, da preneha s svojim poslovanjem podružnica. Ta objava je bila pa datirana že s 15. junijem iz Gradca. Določen je bil za zatvoritev termin 30. junija, ko je začela poslovati nova banka, ki je bila vpisana v trgovski register dne 25. junija 1876. Prvi upravni svet banke so tvorili: Martin Hozhevar, Krško, Peter Koller, Valentin Zeschko, Josip Kordin, Joh. Janesch, Lukas Tuntscher, Josip Krisper, vsi trgovci v Ljubljani. Osnovna glavnica je znašala 150.000 goldinarjev, razdeljena v 750 delnic po 200 goldinarjev imenske vrednosti.

O poslovanju banke posnemamo iz avstrijske statistike bank te-le najznačilnejše podatke:

divid. v %	dohodki	izdatki	čisti dobiček	
		goldinarjev		
1876	6	22.443	14.251	8.192
1877	12	59.720	35.686	24.634
1878	12	69.533	46.336	23.197
1879	14	70.978	48.794	22.184
1880	14	85.349	62.445	22.904
1881	14	90.309	61.565	28.744
1882	14	85.204	62.915	22.289
1883	15	95.477	69.819	25.658
1884	—	91.531	202.517	(110.986) izguba

	glavnica	vse rezerve	vloge	bil. vsota
1876	150.000	1.209	405.773	597.826
1877	150.000	3.760	501.396	731.031
1878	150.000	16.618	570.372	841.944

	glavnica	vse rezerve	vloge	bil. vsota
1879	150.000	30.072	753.223	1,047.561
1880	150.000	40.522	968.837	1,343.478
1881	150.000	49.675	1,211.211	1,797.576
1882	150.000	64.586	1,244.416	1,633.704
1883	150.000	76.246	1,299.089	1,641.120
1884	150.000	2.663	689.355	968.373

	gotovina	menice	dolžniki	efekti itd.
1876	21.930	500.750	20.095	35.959
1877	28.703	576.224	78.904	27.748
1878	36.197	664.359	95.248	35.389
1879	34.444	857.453	73.620	40.561
1880	32.913	1,039.003	120.088	120.736
1881	52.890	1,136.502	420.288	132.284
1882	41.653	1,037.697	298.659	205.171
1883	23.537	1,192.280	310.340	69.087
1884	8.144	590.063	243.571	50.361

Te tabele, ki so podane v izvlečku, kažejo, da je bil razvoj zavoda razmeroma ugoden. Tuja sredstva so se stalno dvigala in dosegla do najboljšega leta 1882. vsoto nad 1,364.000 goldinarjev, kar bi dalo izraženo v kronah na 2.7 milijona kron, kar je bilo za tedanje čase veliko. Pozna pa se v dotoku tujih sredstev zadnja leta vpliv novih kriz v Avstriji. To je bilo leta 1882. tako zvana Bontouxova kriza. Leta 1878. je podjetni bankir Bontoux (nekdaj glavni ravnatelj družbe Južne železnice) ustanovil bančno družbo Union generale, ki se je bavila zlasti s finančnimi posli v Avstriji in Srbiji. Union generale je ustanovila Länderbanko, sodelovala pri ustvaritvi največje težke industrije v Avstriji Alpine Montangesellschaft. Toda že leta 1882. je prišlo do poloma in Union generale je že 30. januarja 1882 ustavila izplačila. To je imelo neugodne posledice za vse avstrijsko gospodarsko življenje, posebno pa je bilo zopet omajano zaupanje v banke in kar se vidi iz tega, da so vloge tedaj celo padle pri velikem številu bank in tudi pri Kranjski eskomptni družbi bi se znižale, če ne bi bilo pripisanih obresti.

Toda ta kriza ni v veliki meri škodovala razvoju banke, usodna je bila zanjo kriza leta 1884. To leto je bilo sploh zelo razgibano leto in kdor čita tedanje dnevnik in druge liste, vidi, kako zelo so bile tedaj že razmere razrvane. Pri nas v naših krajih smo imeli začetke delavskega gibanja. Bil je velik socialistični proces — tedaj so imenovali socialiste še anarhiste — kriza kmetijstev je pritiskala z vso silo. Bil je čas za črne bukve kmečkega stanu, razpravljali smo o bodočnosti naših denarnih zavodov itd. Deželni zbor je uvedel anketo o položaju kmetijstva pri nas, kajti beda je vedno bolj pritiskala na naše kmetsko ljudstvo, ki se je začelo v trumah izseljevati v druge pokrajine države, pa tudi v Ameriko. O samem izseljevanju ni vodila Avstrija statistike, pomagala si je avstrijska statistika s tem, da je sestavljala podatke iz emigracijskih držav in po podatkih pristaniških uprav, skozi katera pristanišča so šli avstrijski državljani. Največ dotoka je beležila tedaj severna Amerika, posebno Ze-

dinjene države. Zato posnemamo iz ameriške statistike nekaj podatkov o tem.¹

	1841—1851	1861—1870	1881	1890	1901—1910	
	1851—1860	1871—1880	1891—1900	1911—1920		
Avstrija Madjarska } —		7.800	72.969	353.819	592.797	2.145.266

Če navedemo še podatke za nekatere druge važne vseljenski države, dobimo tole zanimivo sliko v tisočih doseljencev:

Nemčija	435	952	787	718	1453	505	341
Italija	2	9	12	56	307	652	2046
Rusija	1	—	3	39	213	505	1597
Anglija	1048	1338	1043	985	1463	660	865

Iz te primerjave je razvidno, da je izseljevanje v Avstriji zavzelo večji obseg vprav v 80. letih preteklega stoletja in je potem od leta do leta napredovalo. Pri Slovencih je bil problem še težavnejši, ker so imeli že itak odseljevanje v druge avstrijske pokrajine, posebno na Zgornje Štajersko in v Trst, pa tudi v hrvaške kraje. To je povzročilo tudi, da je bil odstotek Slovencev v Avstriji vedno manjši, pa tudi ponemčevanje je vzelo mnogo ljudi našemu narodu.

Doba depresije je bila tedaj prav posebno občutna v železarski industriji, ki je vedno bolj propadala in se nazadnje ohranila komaj v nekaj podjetjih. Tudi druge industrije v naših krajih tedaj ni bilo. Nazadovanje beleži v tej dobi tudi premogovna industrija, kar se vidi iz bilanc Trboveljske premogokopne družbe, največjega industrijskega podjetja na naših tleh.

Leto 1884. je v avstrijskem gospodarstvu prineslo veliko krizo, ki je bila posebno občutna v sladkorni industriji, kar je imelo svoj vpliv tudi na Kranjsko eskomptno družbo. Tega leta je nastopil velik padec cen sladkorja.² Leta 1883. je znašala povprečna letna cena surovega sladkorja 62.40 kron (za 100 kg), leta 1884. pa je znašala povprečna cena 48.98 kron za 100 kg. V Ljubljani je imela sladkorna kriza vpliv na znano Činkelno tvrdko. Tvrdka, ki je imela podjetja tudi na Češkem, je imela v Ljubljani tvornico kavnih surogatov, ki je po podatkih Trgovske in obrtniške zbornice za l. 1880. producirala letno okoli 580.000 kg kavnih surogatov, zaposlovala pa je tedaj okoli 60 delavcev. Prve dni decembra 1884 se je razvedelo, da je firma Avg. Tschinkelna sinovi zelo zadolžena in da znašajo skupni dolgovi okoli 5 milijonov goldinarjev in da tvrdki grozi polom. Največji upnik je bila Länderbanka, nadalje je imela terjatev po prvih vesteh pri Činkelnu tudi Kranjska eskomptna družba za okoli 250.000 goldinarjev, kar pa je bilo vknjiženo na posestvih tvrdke. Sledili so poskusi rešiti tvrdko, ki pa niso privedli tvrdke drugam kot do

— konkurza. To je imelo za posledico, da so vlagatelji navalili na Kranjsko eskomptno družbo, ki je morala izplačati velike vsote vlog. V to atmosfero pa so začele prihajati še bolj alarmantne vesti. Na Dunaju je izginil ravnatelj tamošnje Eskomptne banke Luka Jauner in izkazalo se je, da je mož poneveril velike vsote. Sledile so vesti v nadaljnjih poneverbah in samomarih, kar je vse še bolj vznemirilo vlagatelje, katerim je ljubljanska banka dotlej vse izplačevala. Dne 25. decembra 1884 je bila tudi Kranjska eskomptna banka primorana ustaviti izplačila. Za tem pa se je pripetilo še hujše. Dne 27. decembra tega leta se je ustrelil ravnatelj banke Jožef Zenari. Izkazalo se je, da je bil ta samomor v zvezi s poneverbami pri banki. Tako banki ni preostajalo nič drugega kot da sklene likvidacijo, ker ji Kranjska hranilnica, na katero je apelirala, ni pomagala v oni meri, kot je želela. Prvotno je upravni svet banke sklenil predlagati konkurz, toda kasneje se je izkazalo, da položaj banke le ni tako slab in je banka samo zaprosila upnike, ki so ji še preostali, za moratorij. Večina upnikov je po tedanjih poročilih dnevnikov pristala na ta moratorij do konca leta 1885. Tako je bil dne 12. januarja izredni občni zbor delničarjev banke, na katerem je bila sklenjena samo likvidacija banke. Iz poročil, podanih na tem občnem zboru, je bilo razvidno, da je do tedaj pristalo na moratorij 454 upnikov s terjatvami 574.495 gold., ni pa pristalo na moratorij 134 upnikov za 144.860 gold. Po poneverbi povzročena škoda je dosegla skupno 105.771'48 gold. Nadalje je utrpela družba pri fužini tvrdke Neuss izgubo 34.792'32 gold., tako da je znašala skupna izguba 130.563'80 gold. Za kritje izgube so bile najprej porabljene rezerve v znesku 89.303 gold. in še neki drug znesek 263'99 gold., tako da je znašala skupna izguba, katero je bilo treba kriti delničarjem, samo še 40.996'81 gold. Od te izgube pa je treba še odšteti čisti dobiček banke za 1884 v znesku 19.577'91 gold., tako da je ostalo nekrite izgube samo 21.419 goldinarjev, kar je pomenilo komaj 14 % delniške glavnice.

Na občnem zboru so bili tudi izvoljeni likvidatorji banke: Emmerich Mayer, Josip Luckmann, Matej Treun, Josip Kušar, Vaso Petričić, Josip Kordin, F. M. Schmitt, Josip Krisper in Janez Janesch. Likvidacija je bila zaznamovana v trgovinskem registru dne 15. junija 1885, izbrisana pa je bila tvrdka po končani likvidaciji dne 15. decembra 1888. Pripominjamo še, da je bil sedež banke v sedanji hiši št. 9 na Mestnem trgu.

S tem je prenehala zadnja samostojna banka v Ljubljani in v vsej dolgi dobi tja do konca stoletja nismo imeli samostojne delniške banke v Ljubljani. Šele z ustanovitvijo Ljubljanske kreditne banke, ki je prva slovenska banka, v letu 1900. je začela nova doba slovenskih bank v Ljubljani, kar pa spada že v našo neposredno dobo, v kateri živimo.

¹ Statistical Abstract of United States 1936, Washington 1936.

² Statistische Rückblicke aus Österreich, Dunaj 1913.

STAROSTNA RAZDELITEV PREBIVALSTVA PO LJUDSKEM ŠTETJU Z DNE 31. DECEMBRA 1890

L O J Z E P I P P

Naslov tega popisa je bil še vedno zakon z dne 29. marca 1869 (R. G. Bl. št. 67), ki je podrobno predpisoval postopek pri popisovanju prebivalstva, vendar zaradi napredka tehnike pri popisovanju prebivalstva ter zahtev takratne uradne statistike in znanosti ni več odgovarjal. Že pri popisu z dne 31. decembra 1880 se je pokazala potreba dopolnil, katere so priporočali mednarodni statistični kongresi. Tako predvsem podatke o materinskem jeziku, poklicne strukture prebivalstva itd.

Vprašanje glede materinskega jezika je takratna avstrijska vlada izmaličila v vprašanje o »občevalnem jeziku« (gl. naredbo ministrstva za notranje zadeve z dne 6. avgusta 1880 — R. G. Bl. št. 103), ki je zlasti pri neslovanskih narodih bivše Avstrije dvignilo mnogo prahu in upravičene kritike.

Glede tega vprašanja je zanimiv dopis takratne deželne vlade mestnemu magistratu v Ljubljani z dne 4. decembra 1888, Z. 12.611, kjer prosi deželna vlada za predloge oziroma dopolnila omenjene ministerialne uredbe z dne 6. avgusta 1880. Vprašanje se je nanašalo na vsebino popisnih pol, katerih izpremembe bi se mogle izvršiti le v okviru omenjene naredbe z dne 6. avgusta 1880 (gl. spis v mestni registraturi XIV/2 št. 20.273/1888). V svojem odgovoru z dne 16. februarja 1889 zahteva mestni magistrat na prvem mestu izpremembo določil glede vprašanja po občevalnem jeziku ter predlaga mesto tega vprašanja po materinskem jeziku: (»Am nothwendigsten erscheint mir die Änderung der Rubrik IX des Formulars I [Anzeigezettel]. In dieser Rubrik ist meines Erachtens die Angabe der ‚Muttersprache‘ statt der ‚Umgangssprache‘ zu verlangen, weil sich erstere in jedem Falle mit aller Bestimmtheit, die ‚Umgangssprache‘ dagegen sehr oft nur schwer richtig feststellen lässt. Da nach den Daten dieser Rubrik gerne die Nationalität der Bevölkerung resp. das numerische Verhältnis verschiedener Nationalitäten untereinander in der Gemeinde, im Bezirke und im Lande beurtheilt wird, bedarf es keines Beweises, dass man es diesfalls bisher mit ganz illusorischen falschen Ziffern zu thun hat.«) Koncept tega poročila, ki je prav tako priložen zgoraj navedenemu spisu, se pa glasi takole: »... Precej velik nedostatek pokazal se je z rubriko ‚občevalni jezik‘, to pa zategadelj, ker se številke tega oddelka nikakor ne ujemajo s faktičnimi razmerami. Dognana stvar je, da je ‚materin jezik‘ kazal veliko istinitejše razmere. Skušnja uči tudi, da je v mnogih slučajih ‚občevalni jezik‘ težavno precizno omejiti. Dosti ljudij je, ki jednako mnogo občujejo v več jezikih, napisati smejo pa vendar le jednega. Pri ‚materinem jeziku‘ ni teh težkoč, materin jezik se da v vsakem slučaju natanko določiti...«

Desetletje novega dela in raziskovanja na področju statistike in popisov prebivalstva je sicer zahtevalo novih potov, katerih pa zakon iz l. 1869. ni dopustil. Zakona pa zaradi političnih razmer in takratne oko-

relosti zakonodajnega aparata ni bilo mogoče izpremeniti, ozir. dopolniti. Prav zaradi tega je morala ostati namera po prvih individualnih popisnicah in stremljenje po popolnejšem, ozir. sodobnejšem štetju in popisu podjetij in obratovalnic neizpolnjena, dasi je popis prebivalstva sicer odgovarjal potrebam in zahtevam znanosti.

Iz istega vzroka je moral izostati poseben popis domače živine, za katerega 31. december ni bil prikladen datum.

Vkljub vsem oviram se je pa vendar posrečilo doseči smotrnejšo izgraditev vprašalnih pol zlasti za popis poklicev, popis stanovanj, zemljiške in hišne posesti, krajevnih pregledov ter točnejšo določitev in opredelitev posameznih pojmov in pojavov, ki se pojavljajo pri popisih prebivalstva. Vse to je dopuščalo povsem nova dela na področju demografske in gospodarske statistike, ki je vedno bolj pridobivala na pomenu in vrednosti. S točnejšimi vprašanji o posameznih osebah, kakor tudi o družinah, o stanovanjih in o hišni in zemljiški posesti je bila podana možnost za začetke družinske statistike, ki je velikega pomena za raziskovanje socialne strani prebivalstva.

V tehničnem pogledu se je posrečil poizkus električnih Hollerith strojev za sortiranje in štetje zbrana gradiva, kar dopušča obsežnejšo mehanizacijo, s tem pa tudi smotrnejšo delitev dela, boljše kontrolo in tudi potrebno centralizacijo statističnega dela. Z mehanizacijo dela se je pa prvič pojavila potreba po individualnih popisnih listih, katere je bilo zaradi točnih zakonitih določb glede postopka pri popisu in obdelovanju, na podlagi popisnih pol, pri Statistični osrednji komisiji (Statistische Zentral-Kommission) naknadno izdelati. Vse to je dalo mnogo zamudnega in deloma nepotrebnega dela. Na drugi strani je pa nova tehnika pri obdelovanju gradiva dopuščala večji vpogled in analizo, s tem pa tudi v medsebojno zavisnost obstoječih gospodarskih in socialnih razmer vsega prebivalstva. Prav v tem dejstvu leži težišče tega popisa.

Izvršitev novega popisa prebivalstva je predpisovala naredba ministrstva za notranje zadeve z dne 9. avgusta 1890 (R. G. Bl. št. XLV), ki je izrecno predvidevala individualne popisne liste, katere je bilo, kot že povedano naknadno izgotoviti. To delo in v zvezi s tem dana možnost številnih, doslej nepozabnih kombinacij raznih pojavov v prebivalstvu, je smatrati v resnici za najvažnejšo pridobitev tega popisa. Z novim tehničnim postopkom je bilo mogoče obdelati in pojasniti razne činjenice, ki so bile sicer zabeležene tudi ob drugih popisih, vendar istih zaradi neprimerne tehnike obdelovanja gradiva, ni bilo mogoče izkoristiti.

Zbrano gradivo o popisu prebivalstva je bilo v smislu določb zakona iz l. 1869. obdelati decentralizirano po krajevnih upravnih oblastvih in nato na podlagi individualnih popisnic še enkrat centralizirano po Statistični osrednji komisiji.

Oba dotedanja zakona iz l. 1857. in 1869. in obe naredbi so namreč glede obdelave zbranega gradiva točno, v zakoniti obliki predpisovali organizacijo in metodo dela ter decentraliziran postopek za pridobivanje in zbiranje številčnih podatkov o prebivalstvu. Podatke o prebivalcih so krajevne upravne oblasti decentralizirano zbirale na posebnih obrazcih (sumarijih) za posamezne hiše, te zopet za posamezne kraje, občine, okraje itd. Na ta način je Statistični osrednji komisiji na podlagi krajevnih sumarijev preostala le naloga za centralno sestavljanje sumarijev za posamezne dežele in končno za vso bivšo monarhijo. Prav zaradi tega načina obdelovanja zbranega gradiva si je mogoče razlagati dotedanjo skromnost in pomankljivost objavljenih številčnih podatkov, ki so bili prav zaradi predpisanega postopka razmeroma hitro zbrani. Kombinacije raznih podatkov (n. pr. starosti in stanu, starosti in veroizpovedi, starosti in spola, poklicev itd.) so bile prav zaradi omejenega obsega sumarijev deloma povsem izključene, vsekakor pa silno otežkočene.

Popis prebivalstva iz l. 1890. je obsegal vse trajno in začasno navzoče prebivalstvo, in sicer po spolu, starosti, stanu, veroizpovedi, bivališču, pristojnosti, deželanstvu, državljanstvu in rojstnem kraju, kar je za proučevanje gospodarske in socialne strukture prebivalstva velikega pomena.

Tudi nova razdelitev vprašanj glede stanovanj (po številu in kvaliteti), s tem pa tudi posrednega popisa družin, po številu in življenjski moči, je mnogo doprinesla k vpogledu doslej nepoznanih in neraziskanih činjenic, ki so za študij socialne razdelitve prebivalstva prav tako neprecenljivega pomena. Glede tega dela popisa je zanimivo tudi dejstvo, da so pri popisu stanovanj vse zavode (hotele, vojašnice, samostane, kaznilnice i. sl.) obravnavali ločeno od stanovanj, kar je še bolj omogočilo točnejši vpogled v stanovanjske in družinske razmere prebivalstva, zlasti pa prebivalstva večjih naselbin.

Drugih bistvenih dopolnil, ki niso bila nujno potrebna za proučevanje socialne strukture prebivalstva, nove popisnice niso vsebovale. To pa predvsem zaradi tega, ker so že prejšnje določbe zakonov in naredb v znatni meri upoštevali potrebe in zahteve znanosti in uprave, ki se je poprej zadovoljevala le s skromnimi in skopimi številčnimi podatki o prebivalstvu. Zato so ostala vprašanja glede imena, spola, starosti, stanu, zmožnosti branja in pisanja, ev. telesnih in duševnih hib, skoraj neizpremenjena.

Prav tako so ostala neizpremenjena vprašanja izza l. 1880. glede verske pripadnosti in občevalnega jezika.

Pač pa so se glede poklicne statistike pojavila nova vprašanja glede položaja (lastnik, nameščenec, delavec itd.) v posameznih poklicih. Socialno razdelitev v posameznih poklicih so sicer upoštevala že štetji iz l. 1869. in 1880., vendar zaradi pomanjkljive tehnike pri obdelovanju gradiva nista dali pričakovanega uspeha. Mnogo je študiju poklicne razdelitve doprinesla razdelitev poklicev in obratov po obsegu, po razredih, po skupinah ter razdelitev v glavne in stranske poklice.

Nova so bila tudi nekatera vprašanja glede hišne in zemljiške posesti, vendar posestva juridičnih oseb niso popisovali, kar znatno zmanjša vrednost tovrstnega popisa.

Kot že povedano, 31. december za popis domače živine ni bil prikladen datum. Število domače živine zavisi namreč predvsem od izpremenljive kvalitete in kvantitete letine, uvoza in izvoza in drugih činiteljev, zato tovrstni podatki ne nudijo prave podlage za presojo tega področja narodnega gospodarstva.

Popis vojaštva so v smislu določil zakona iz l. 1869. izvršile vojaške oblasti. Oblika in vsebina tega popisa se v bistvu ni razlikovala od popisa civilnega prebivalstva.

V zvezi s popisom prebivalstva je ministrstvo za notranje zadeve s posebno naredbo z dne 12. avgusta 1889 predvidelo tudi potrebne korake za sestavo krajevnih seznamov, ki so za upravo, kakor tudi za znatnost velikega in trajnega pomena.

Po uradnih podatkih¹ je štela Ljubljana 31. decembra 1890 28.334 civilnih prebivalcev (12.928 moških, t. j. 45'63 %, in 15.406, t. j. 54'37 % žensk) ter 2171 oseb vojaškega stanu, tako da je štela Ljubljana vsega skupaj 35.505 trajno in začasno navzočih prebivalcev (15.099, t. j. 49'50 % moških in 15.406, t. j. 50'50 % žensk). Od teh je bilo 27.645, t. j. 97'6 % trajno prisotnih; domovinsko pravico v Ljubljani je pa imelo le 7571, t. j. 26'7 % prebivalcev.

Absoluten prirastek civilnega prebivalstva od 1. januarja 1881 do 31. decembra 1890 je znašal 3726 (1753 moških in 1973 žensk), oziroma 4221 (2248 moških in 1973 žensk, če upoštevamo tudi vojake.

Relativni prirastek omenjenega meddobja je znašal torej 15'14 % (moških 7'12 % in žensk 8'02 %), če pa upoštevamo tudi vojake, pa 16'06 % (moških 8'55 % in žensk 7'51 %).

Relativno je poraslo število moškega prebivalstva napram številu moških na dan 31. decembra 1880 za 15'69 % (če upoštevamo vojake, pa za 17'49 %), število žensk napram ženskam pa v isti dobi za 14'69 %.

Po spolu je bilo od skupnega števila civilnega prebivalstva (vštevši začasno odsotnega) 45'63 % moških in 54'37 % žensk; če upoštevamo vojake, pa 49'50 % moških in 50'50 % žensk. Na 100 moških je prišlo torej 119 (119'15) žensk, če upoštevamo pa tudi vojake, se zniža to razmerje na 102 (102'02). Na 100 žensk je pa prišlo skoraj 84 (83'92), če pa upoštevamo tudi vojake, pa 98 (98'02) moških.

Mestni statistični urad je izvršil novo razdelitev civilnega prebivalstva po posameznih letih, spolu in stanu ter pri tem delu ugotovil le 28.228 civilnih (12.928 moških in 15.300 žensk) prebivalcev. Razlika proti uradnim podatkom je le za 106 žensk. Število razdeljenega moškega prebivalstva se pa sklada z uradnimi podatki.

Starostna razdelitev prebivalstva je bila glede na skupno število moških (v tej razpredelnici niso upoštevani vojaki) in skupno število žensk (t. j. 28.228 prebivalcev) taka:²

¹ Vsi podatki so posneti ozir. izračunani na podlagi publikacije »Österreichische Statistik« XXXII. Bd., 1. Heft, »Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1890«, Wien 1892.

² Ta števila in slika se nanaša le na ono število prebivalstva, ki je bilo ugotovljeno po mestnem statističnem uradu. Tabela in slika je zaradi enotnosti prilagodena shemi, katero smo uporabili pri popisu okoliških občin (glej III. letnik »Kronike«).

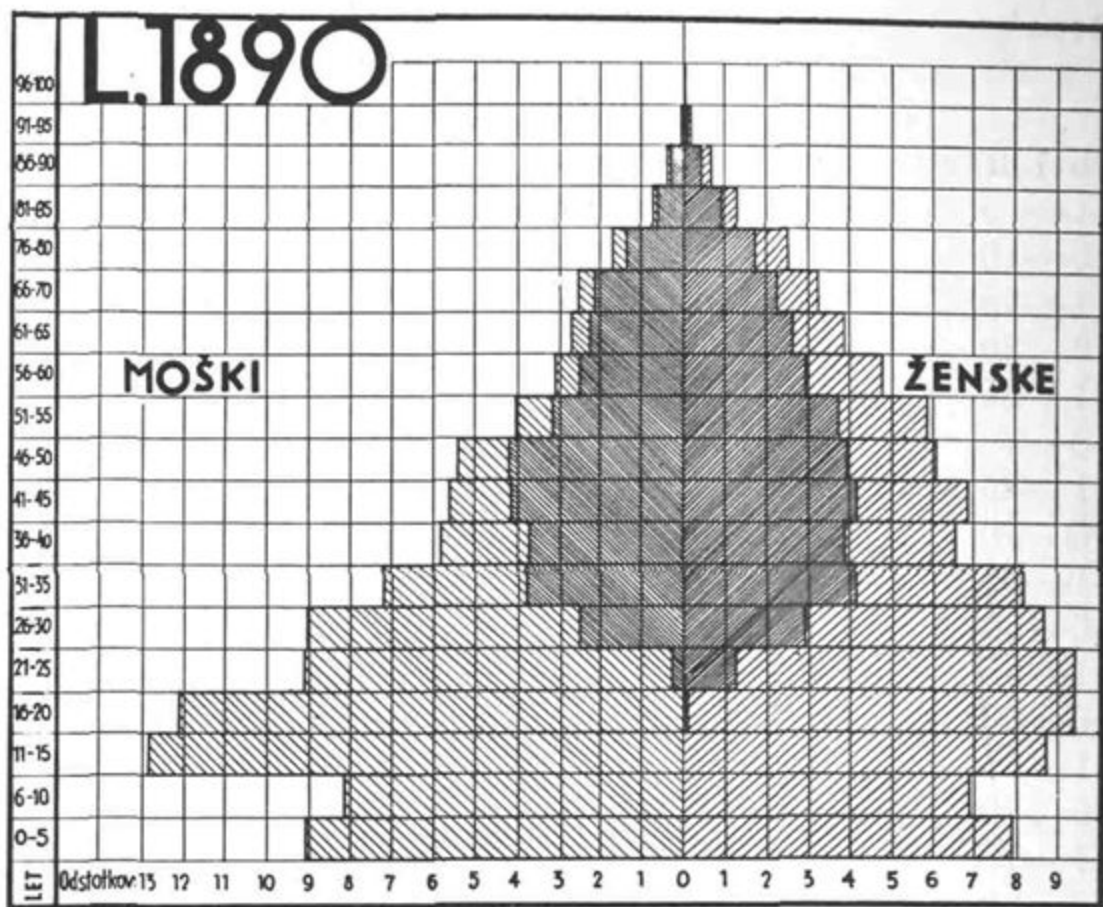
Moški:

Doba	Skupno število	v %	Samci	v %	Poročeni	v %	Vdovci	v %	Ločeni	v %
do 1 leta	278	2·15	278	2·15						
1—5	894	6·92	894	6·92						
6—10	1052	8·14	1052	8·14						
11—15	1671	12·93	1671	12·93						
16—20	1572	12·16	1572	12·16						
21—25	1174	9·08	1136	8·78	36	0·28	2	0·02		
26—30	1167	9·03	843	6·52	310	2·40	14	0·11		
31—35	935	7·23	438	3·38	483	3·74	13	0·10	1	0·01
36—40	758	5·86	267	2·06	471	3·64	15	0·12	5	0·04
41—45	730	5·65	189	1·46	511	3·96	26	0·20	4	0·03
46—50	705	5·45	161	1·25	512	3·96	30	0·23	2	0·01
51—55	520	4·02	111	0·86	374	2·89	28	0·22	7	0·05
56—60	404	3·13	80	0·62	286	2·21	37	0·29	1	0·01
61—65	352	2·72	60	0·46	243	1·88	48	0·37	1	0·01
66—70	332	2·57	55	0·43	211	1·63	65	0·50	1	0·01
71—75	221	1·71	41	0·32	116	0·90	63	0·48	1	0·01
76—80	101	0·77	16	0·12	60	0·46	25	0·19		
81—85	54	0·42	10	0·08	22	0·17	22	0·17		
86—90	8	0·06			3	0·02	5	0·04		
91—95										
96—100										
Skupaj	12.928	100	8874	68·64	3638	28·14	393	3·04	23	0·18

Ženske:

Doba	Skupno število	v %	Samice	v %	Poročene	v %	Vdove	v %	Ločene	v %
do 1 leta	272	1·78	272	1·78						
1—5	938	6·13	938	6·13						
6—10	1054	6·89	1054	6·89						
11—15	1332	8·71	1332	8·71						
16—20	1333	8·71	1323	8·65	10	0·06				
21—25	1433	9·37	1248	8·16	181	1·18	4	0·03		
26—30	1325	8·66	883	5·77	419	2·74	20	0·13	3	0·02
31—35	1246	8·14	617	4·03	586	3·83	40	0·26	3	0·02
36—40	1007	6·58	416	2·71	521	3·41	69	0·45	1	0·01
41—45	1047	6·84	413	2·70	510	3·33	121	0·79	3	0·02
46—50	928	6·07	323	2·12	453	2·96	147	0·96	5	0·03
51—55	896	5·85	329	2·15	358	2·34	204	1·33	5	0·03
56—60	690	4·51	236	1·54	236	1·54	215	1·41	3	0·02
61—65	596	3·90	195	1·27	173	1·14	225	1·47	3	0·02
66—70	493	3·22	151	0·98	118	0·77	223	1·46	1	0·01
71—75	387	2·53	125	0·82	49	0·32	213	1·39		
76—80	196	1·28	51	0·33	19	0·12	125	0·82	1	0·01
81—85	99	0·65	35	0·23	4	0·03	60	0·39		
86—90	23	0·15	6	0·04			17	0·11		
91—95	5	0·03					5	0·03		
96—100										
Skupaj	15.300	100	9947	65·01	3637	23·77	1688	11·03	28	0·19

Grafično so videti gornji podatki prikazani v relativnih številkah, takole:

Legenda: redko črtkani pravokotniki predstavljajo odstotke samskega, gostejše in močnejše črtkani pa odstotke poročenega, vdovelega in ločenega prebivalstva Ljubljane na dan 31. decembra 1890.

Če vzamemo polovico leta za povprečje pri posameznih letnicah, lahko izračunamo, da je bila v tej dobi povprečna starost Ljubljančanov nekaj nad 28 (28·18) let, Ljubljančank pa skoraj 32½ (32·44) let. Povprečna starost obeh spolov je znašala pa skoraj 30½ (30·49) leta. Povprečna starost žensk je od leta 1880. nekoliko padla (od 32·98 na 32·44 let), povprečna starost moških je pa zaradi neupoštevanja vojakov, ki so večinoma mlajših letnikov, nekoliko narasla (od 27·92 na 28·18 let).

Odstotek poročenih, vdovelih in ločenih prebivalcev v posameznih starostnih skupinah (po 5 letjih) je bil dne 31. decembra 1890 glede na skupno število pripadnikov istih starostnih skupin moških in žensk tak:

Moški	Skupno število	Poročeni, vdoveli in ločeni	v %
do 1 leta	278		
1—5	894		
6—10	1052		
11—15	1671		
16—20	1572		
21—25	1174	38	3·24
26—30	1167	324	27·76
31—35	935	497	53·16
36—40	758	491	64·78
41—45	730	541	74·11
46—50	705	544	77·16
51—55	520	409	78·65
56—60	404	324	80·20
61—65	352	292	82·95
66—70	332	277	83·43
71—75	221	180	81·45
76—80	101	85	84·16
81—85	54	44	81·48
86—90	8	8	100·00
91—95			
96—100			

ženske	Skupno število	Poročene, vdovele in ločene	v %
do 1 leta	272		
1—5	938		
6—10	1054		
11—15	1332		
16—20	1333	10	0'75
21—25	1433	185	12'91
26—30	1325	442	33'36
31—35	1246	629	50'48
36—40	1007	591	58'69
41—45	1047	634	60'55
46—50	928	605	65'19
51—55	896	567	63'28
56—60	690	454	65'80
61—65	596	401	67'28
66—70	493	342	69'37
71—75	387	262	67'70
76—80	196	145	73'98
81—85	99	64	64'65
86—90	23	17	73'91
91—95	5	5	100'00
96—100			

Starostna razdelitev prebivalcev v otroško (do dopolnjenega 6. leta), v šoloobvezno (od pričetega 7. do dopolnjenega 14. leta), v polpridobitveno (od pričetega 15. do dopolnjenega 20. leta), v pridobitveno dobo (od pričetega 21. do dopolnjenega 64. leta) in zopet v nepridobitveno dobo (doba ostarelosti, t. j. nad 65 let starosti) je bila na dan 31. decembra 1890 naslednja:

0—6		7—14		15—20		21—64		65 in več		Skupaj	
m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.
absolutna števila											
1355	1422	2164	1891	1948	1616	6677	9023	784	1348	12.928	15.300
relativna števila (v %)											
10'48	9'29	16'74	12'36	15'07	10'56	51'64	58'97	6'07	8'82	100	100

V starosti, ki pride običajno lahko v poštev za žentev, oziroma možitev (pri moških od 20. do 50. leta, pri ženskah pa od 15. do 50. leta) je bilo 31. decembra 1890 5469 moških in 8319 žensk, kar predstavlja 42'30 % vsega moškega in 54'37 % vsega ženskega prebivalstva Ljubljane. Če pa vzamemo isto razdobje, t. j. od 20. do 50. leta, tudi pri ženskah, dobimo le 6986, t. j. 45'66 % žensk.

Absolutno in relativno število poročenih in neporočenih (samskih, vdovelih in ločenih) prebivalcev gornje starostne skupine (t. j. za moške od 20. do 50. leta, za ženske pa od 15. do 50. leta) je bilo sledeče:

Spol	Poročeni	v %	Neporočeni	v %	Od neporočenih					
					samskih	v %	vdovelih	v %	ločenih	v %
Moški	2323	42'48	3146	57'52	3034	55'48	100	1'82	12	0'22
Ženski	2680	32'22	5639	67'7	5223	62'78	401	4'82	15	0'18
Skupaj	5003	36'29	8785	63'71	8257	59'88	501	3'63	27	0'20

Popisanih dojenčev (otrok pod 1 letom) je bilo dne 31. decembra 1890 v Ljubljani 550 (278 dečkov in 272 deklic). Legitimacije rojstev pri tem popisu nismo

navajali, zato odpadejo tovrstni podatki prejšnjih popisov prebivalstva.

Število prebivalstva ženskega spola v rodilni dobi, t. j. od 15. do 50. leta je znašalo 31. decembra 1890. leta 8319 ali 54'37 % vsega števila žensk. Od teh je bilo 2680 (t. j. 32'22 %) poročenih. Če upoštevamo vse, t. j. tudi neporočene ženske od 15. do 50. leta, katerih število znaša, kot že rečeno, 8319, se je rodilo na 100 žensk skoraj 7 (6'61) otrok. V tem številu so iz zgoraj navedenega razloga všteti tudi nezakonski otroci. Rojstnost je torej od l. 1880. nekoliko padla.

Razdelitev po veroizpovedih je bila 31. decembra 1890 naslednja:

rimokatolikov	27.955,	t. j.	99'03 %
protestantov	176,	„ „	0'62 %
izraelitov	62,	„ „	0'22 %
grkokatolikov	25,	„ „	0'09 %
pravoslavni	6,	„ „	0'02 %
anglikancev	3,	„ „	0'01 %
starokatolikov	1,	„ „	0'01 %
			28.228, t. j. 100'00 %

Glede izobrazbe imamo za isto dobo naslednje podatke (glej spis mestnega arhiva št. 11.295/1901):

čitati in pisati je znalo 20.162, t. j. 71'2 % civilnega prebivalstva;

samo čitati je znalo 1828, t. j. 6'5 % civilnega prebivalstva;

analfabetov je bilo 6344, t. j. 22'3 % civilnega prebivalstva.

Po občevalnem jeziku so se prebivalci Ljubljane opredelili takole:¹

slovenski	24.200,	t. j.	81'4 %	prebivalcev,
nemški	5.127,	„ „	17'3 %	„
drugi	389,	„ „	1'3 %	„

V Ljubljani so 31. decembra 1890 popisali 128 ulic, cest in trgov.

Razen tega so navedenega dne našli 1292 hiš, od teh 29 nenaseljenih. Gornje število se po pol. okrajih razdeli takole:

I. pol. okraj	154	naseljenih,	3	nenaseljene hiše,
II. „ „	246	„	4	„ „
III. „ „	432	„	14	nenaseljenih hiš,
IV. „ „	257	„	8	„ „
V. „ „	174	„	—	„ „

Skupaj 1263 naseljenih, 29 nenaseljenih hiš.

Po vsebini prebivalcev se gornje število hiš razdeli takole:

5 hiš	je štelo po več kot 200 prebivalcev,
12 „ „ „	od 100—200 „
88 „ „ „	„ 50—100 „
185 „ „ „	„ 30—50 „
507 „ „ „	„ 10—30 „
466 „ „ „	manj kot 10 „

Prevladovala so torej male hiše.

Vsaka hiša je štela povprečno nekaj več kot 4 (4'4) družine, vse skupaj pa 5545 družin. Vsaka družina je pa štela povprečno 5 (5'1) oseb, v tem številu so všteti tudi posli.

¹ V tej rubriki so šteti le oni navzoči prebivalci, ki so bili pristojni na področju bivše monarhije, t. j. brez inozemcev.

MLADINSKE POČITNIŠKE KOLONIJE MESTNE OBČINE LJUBLJANSKE

V O J K O J A G O D I Č

Pričetek vpeljevanja počitniških kolonij v mladinsko skrbstvo sega v leta pred vojno, ko je pričelo dobivati mladinsko skrbstvo konkretnejše oblike in ko so se pričeli iskati načini, kako zadostiti potrebam in rešitvi mladinsko-skrbstvenih vprašanj.

Prve mladinske počitniške kolonije so bile namenjene izključno takim otrokom, katerim je bilo bivanje v prosti naravi, bodisi v goratih predelih ali ob morju, nujno potrebno za njihovo ozdravitev. Za to so sprejemali vanje predvsem telesno bolne otroke. Vznik širšemu razmahu ljubljanskega mladinskega skrbstva so dala spoznanja, dobljena na podlagi temeljitejšega in globljega raziskovanja telesnega in duševnega zdravja otrok, kakor tudi vzrokov za nepovoljno telesno in duševno stanje. Zato se je mladinsko skrbstvo v pretežni večini bavilo le s telesno ogroženo in z moralno pokvarjeno mladino. Ker tako eni kot drugi ni bilo mogoče ali pa zmogljivo uspešneje priti do živega in ker je sprememba kraja, zraka, načina življenja in miljeja najboljši lek zoper telesne in duševne motnje, se je seglo po kolonijah, to je kratkotrajnih bivanjih večjih skupin otrok v primernih krajih, pod nadzorstvom in s preprostim načinom življenja. Poleg teh argumentov, ki so bili brez dvoma najjačji in ki so jim dajali polno vsebino in pomen predvsem zdravniki, ki so imeli v vidu v glavnem le telesno-zdravstveno plat otrok in le manj duševno in moralno zdravstveno, so nastopili še drugi. Tako n. pr. pedagoški (z razvojem šolstva in s pojavljanjem mnogih vprašanj, kako napraviti otroke telesno in duševno zmogljivejše in predvsem, kako telesno in duševno šibke ojačiti). Tudi taka strokovna razglabljanja so vodila poleg drugih tudi v spredaj omenjeno smer. V zvezi s tem bi se dalo navesti še prve začetke socialno-medicinskih, socialno-pedagoških in specifično moralno-pedagoških momentov, ki so vsi postajali z dneva v dan vedno bolj pereči in ki jim je bilo potrebno iskati leka, ki pa so dobili pravo vsebino in pomen šele v zadnjem desetletju.

Od vseh početkov izbira za mestno občino ljubljansko v pogledu kraja in bivanja mladinskih kolonij ni bila velika. Gorenjska in morje sta kot prvenstvena prihajala v poštev. Prve mladinske kolonije so se organizirale, in to zelo primitivno, v Sangradu na Gorenjskem in v Gradežu ob morju.

Število kolonistov je bilo majhno. Prvič zato, ker so bili za kolonije namenjeni le bolehniki, drugič pa tudi zato, ker so bile socialne prilike gotovo boljše kot so na primer danes in tretjič tudi radi tega, ker je bil šele začetek in pravega presojanja vrednosti kolonij za mladino še ni bilo, kakor tudi še ni bilo prave organizacije. Močnejši razmah ljubljanskih otroških počitniških kolonij datira v povojna leta. S splošno organizacijo socialnega skrbstva kakor tudi z uvajanjem sistema v mladinsko skrbstvo in njegovo podrobno organizacijo in z razvojem ter naraščanjem vseh zgoraj omenjenih problemov, so tudi kolonije pričele dobivati kvalitativno in kvantitativno drugo lice. Kratkotrajno bivanje more le malo pomagati te-

lesno res okvarjenim in bolnim otrokom. Prav tako taki otroci potrebujejo svojevrstne nege in jih je treba stalno zdravniško nadzirati. Isto je tudi z moralno ali kakor koli duševno defektnimi. Ti spadajo v zavode, ki so izključno za to namenjeni, potrebno opremljeni in pod strokovnim nadzorstvom. Kolonije pa imajo povsem drug namen. (Tukaj so mišljene kolonije, ki jih prireja mestna občina ljubljanska v okviru socialno-političnega urada in ne morda kolonije, ki jih prireja ali ki bi jih moral prirejati mestni fizikat.)

Med šolskim letom so bila in so gotova razdobja, kakor n. pr. počitnice, tako velike, božične in velikonočne, ki ostajajo za šoloobvezne otroke precej neizrabljene. Torej je tu problem, ki predstavlja za socialno-politično delo kakor tudi za pedagoško področje veliko nerešeno vprašanje, ki pa bi ga bilo najbrž mogoče edino smotrno rešiti samo v zvezi z mladinskimi počitniškimi kolonijami. Iz tega bi sledilo, da je pomen kolonij v zdravstvenem in vzgojnem pogledu za osnovnošolsko, meščanskošolsko in srednješolsko mladino zelo velik.

Pravo sliko pa nam je mogoče dobiti le, če zdravstveni in vzgojni pomen nekoliko diferenciramo in specializiramo na vse tri vrste šolstva in če temu pridamo še vajeniško vprašanje, v kolikor bi bilo umestno in v kolikor ga zadevajo kolonije. Ugotovitve dolgotrajnega izvajanja delavskega zavarovanja so namreč pokazale, da je delovni naraščaj v večini primerov telesno tako zaostal, da je njegovo zdravje resno ogroženo in da obstoja nevarnost, da se zaradi sedanje pavperizacije še poslabša. Ta pojav bi lahko postal, v kolikor še ni, zelo nevaren, ne samo za razvoj našega obrtništva, temveč za razvoj vsega naroda. Med vajenci je zelo razširjena tuberkuloza in druga obolenja, ki so v zvezi s telesno neodpornostjo. Zato bi bilo nujno pričeti s preventivnimi in kurativnimi ukrepi. Zahteve po letnem oddihu vajencev dobivajo vedno večji obseg in upravičenost.

Že po prvih prirejenih kolonijah mestne občine ljubljanske je začelo prodirati spoznanje, da bo treba ravno temu vprašanju, to je vprašanju počitniških kolonij, posvetiti čim večjo pažnjo in skrb ter po možnosti in razpoložljivih sredstvih žrtvovati čim več. Vedno večja brezposelnost družinskih očetov, ali nezadostno zaposlenih ali slabo plačanih, ima za posledico, da starši otrokom ne morejo nuditi ničesar, najmanj pa vsaj brezskrbnih počitnic. Toda ti otroci bi morali postati duševno in telesno krepki, da ne bodo družini v breme, marveč v korist. Številne družine, ki gredo po številu v sto in tisoče, ki nimajo niti do skrajnosti zminimiranih pogojev za življenje in ki so po številu otrok navadno najjačje, so dale slutiti, da bodo napolnile zdravilišča, zavode in sploh ustanove, ki so namenjene za kakor koli pokvarjeno mladino, pa tudi za odrasle, če se ne seže pravočasno po sredstvih, ki bi to onemogočala ali vsaj najhujše zlo preprečila. Glavni momenti, ki so bili odločilni za otvoritev počitniških kolonij, so bili: nezadostna prehrana šolo-

obveznih otrok, bedne stanovanjske razmere (barake, kletna stanovanja), pomanjkanje oblačila ter obutve, kar vpliva na otroško zdravje kvarno. Šolska upraviteljstva in protituberkulozna liga so potrebo po odih utemeljevala. Predvsem se je pazilo na to, da pridejo pri sprejemu v prvi vrsti v poštev slabotni in slabokrvni otroci. Torej v kolonije vse otroke, ki so potrebni zdravja, ki so socialno ogroženi, ki jim je okolica edini svet, kjer pridejo v stik z življenjem, ki jih družinske razmere ogrožajo itd. Ta parola je nastala pod pritiskom razmer radi tega, ker se ni našlo za vse te otroke, tako različne po duševnih in telesnih lastnostih in posebnostih, druge rešitve.

Po tem pregledu obsega in pomena in pojmovanja počitniških kolonij naj navedem še nekaj o njih razširjenju in organizaciji.

S prvimi kolonijami je pričela M. O. L. leta 1926. To leto se je postavilo v proračun za počitniške kolonije din 35.000,—, naslednje leto pa din 50.000,—. Prvih kolonij mestna občina ni vodila v svoji režiji, marveč jih je odstopila drugim, tako Kolu jugoslovanskih sester, ki je prirejalo mladinske kolonije ob morju, in Protituberkulozni ligi, ki je imela stalno počitniško kolonijo na Rakitni. Din 35.000,—, votiranih leta 1926. za počitniške kolonije, je bilo razdeljenih takole: v poštev so prišli slabotni, siromašni in v Ljubljano pristojni otroci, in sicer: za dvajset

otrok po din 10'— na dan, za trideset dni na morje; za 60 otrok po din 10'— na dan, za trideset dni na deželo. Ostalo se je porabilo za potne stroške, nadzorstvo itd. Naslednje leto se je pojavila tendenca, da bi bilo bolje poslati več otrok na morje, verjetno da zato, ker so bili uspehi bivanja ob morju pozitivnejši od bivanja na deželi. Da bi igrali vlogo kaki drugi momenti, ni verjetno. Pri izbiri so prišli v poštev zopet slabotni in siromašni, in sicer: 50 otrok po din 20'— na dan za 30 dni k morju in 20 otrok tudi po din 20'— na dan za 30 dni na deželo. Za preskrbo in potne stroške se je torej porabilo din 50.000'—. Če primerjamo to vsoto z vsoto prejšnjega leta, vidimo, da je višja za din 15.000'—, število otrok pa manjše za deset. Teh dveh kolonij mestna občina ni imela v svoji režiji in je bila zato odvisna od cen, ki so jih diktirale organizacije. Tako je stal n. pr. leta 1927. en otrok v počitniški koloniji bodisi ob morju bodisi na deželi M. O. L. din 714'—, kar je bila gotovo previsoka cena.

Prvo kolonijo je priredila v lastni režiji M. O. L. leta 1928. v Velesovem pri Cerkljah. Tja je bilo poslanih 90 otrok. Poleg teh se je poslalo še 40 otrok v kolonijo Kola jugoslovanskih sester k morju, nekaj pa je bilo priključenih Protituberkulozni ligi na Rakitni. Otroci, ki so bili poslani na Rakitno, so bili odbrani radi specialnega zdravniškega nadzorstva in nege. Za vzdrževanje teh počitniških kolonij se je nakazala vsota din 60.000'— in din 10.000'— za počitniški dom na Rakitni, skupaj din 70.000'—. V počitniški dom na Rakitni je bilo sprejetih približno 15 otrok, torej je bilo l. 1928. vseh otrok, poslanih v počitniško kolonijo, 145. Povprečna oskrbovalnina je znašala približno din 482'—.

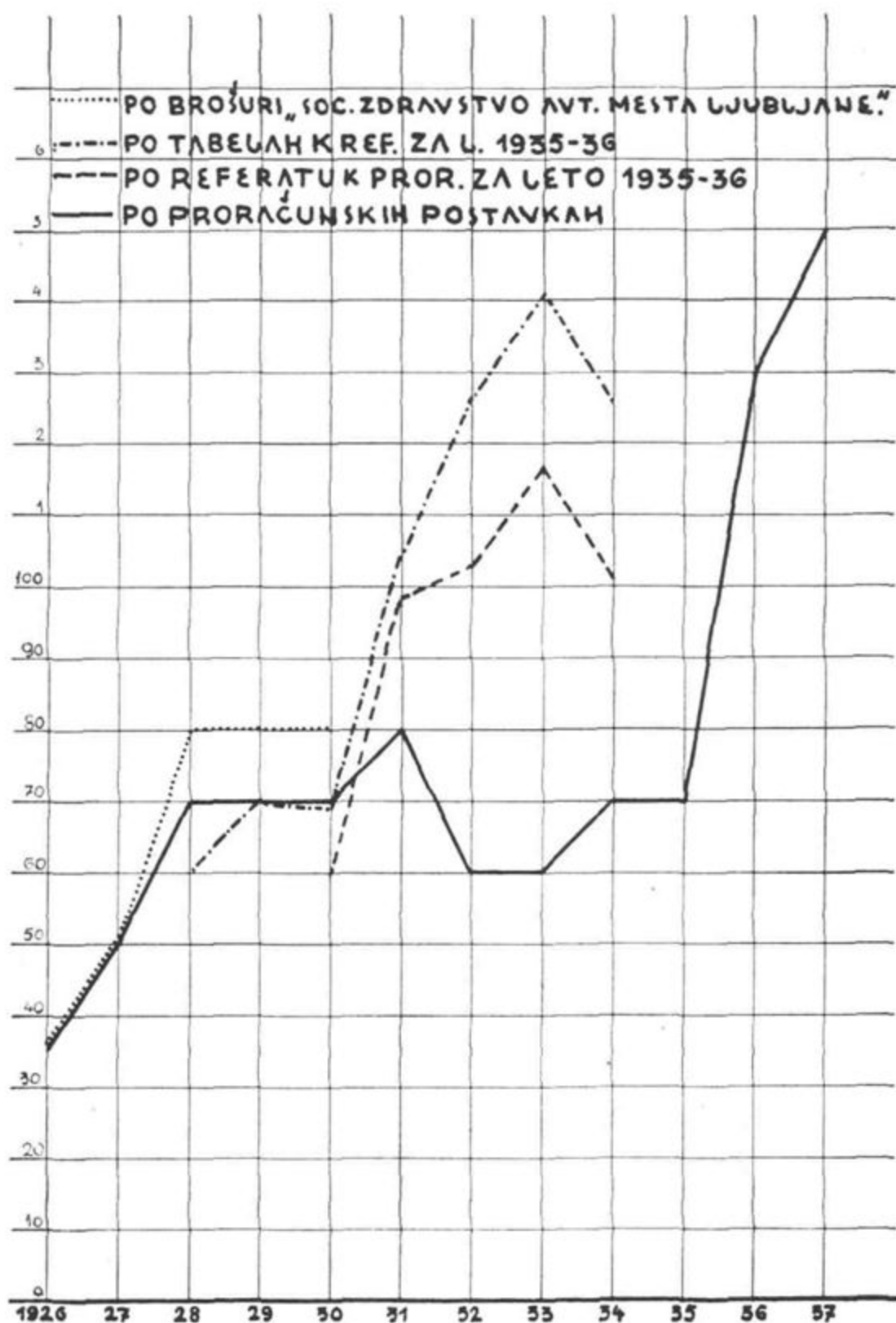
Za naslednja leta je težko ugotoviti prave številke izdatkov za kolonije, ker so viri različni. Spodnji diagram ponazoruje izdatke po navedenih štirih virih. Diference so nastale najbrž radi tega, ker so se krile potrebe iz drugih proračunskih postavk in ev. prihrankov.

V zvezi s tem je zanimiva ugotovitev števila otrok, ki so bili poslani v počitniške kolonije v posameznih letih. Število otrok za leto 1926. in leto 1927. smo že omenili. Te navaja proračun. Za ostala števila pa:

Tabele:		Referati:	
Za leto 1928.	otrok 130,	odnosno . . . . ?	
„ „ 1929.	„ 125,	„ . . . . ?	
„ „ 1930.	„ 168,	„ 136	
„ „ 1931.	„ 254,	„ 234	
„ „ 1932.	„ 269,	„ 236	
„ „ 1933.	„ 394,	„ 329	
„ „ 1934.	„ 459,	„ 380	
„ „ 1935.	„ ?	„	
„ „ 1936.	„ 280,	„	
„ „ 1937.	„ 312,	„	

Iz teh števil je tudi razvidno, da je število otrok rapidno raslo. Če primerjamo ta števila s proračunskimi postavkami, moramo priti do zaključka, da so se morali dobiti izven proračuna, ali pa kako drugače, visoki zneski, da so se mogli kriti stroški za tako veliko število otrok.

Zanimiva je tudi primerjava, koliko je stal mestno občino en otrok v koloniji v posameznih letih. Ker

Sl. 1. Ponazoritev izdatkov MOL za počitniške kolonije od l. 1926. do l. 1937. po navedenih virih

sem vezan na števila otrok iz referatov, sem vezan tudi na postavke iz referatov, in to za leta 1928. do 1934., za leti 1926. in 1927. na proračune, za leti 1936. in 1937. pa na tozadevna poročila.

Številke so sledeče:

Za l. 1926.	povprečno	1 otrok	din	437'—
„ „ 1927.	„	1 „	„	714'—
„ „ 1928.	„	1 „	„	461'—
„ „ 1929.	„	1 „	„	518'—
„ „ 1930.	„	1 „	„	413'—, odn. 440'—
„ „ 1931.	„	1 „	„	411'—, „ 418'—
„ „ 1932.	„	1 „	„	471'—, „ 436'—
„ „ 1933.	„	1 „	„	357'—, „ 355'—
„ „ 1934.	„	1 „	„	274'—, „ 267'—
„ „ 1935.	„	1 „	„	?
„ „ 1936.	„	1 „	„	285'—
„ „ 1937.	„	1 „	„	288'—

Kraji za kolonije so bili različni. Prva kolonija je bila, kakor že omenjeno, v Velesovem pri Cerkljah leta 1928. V letih 1929. do 1933 so bili otroci poslani v Breznico pri Žirovnici. V letu 1930. se je pričelo misliti na stalno večjo kolonijo v Mednem. Zgradila se je lesena baraka na desni strani Save. Poleg nje se je postavila vsako leto tudi »Döckerjeva« baraka. Tako je bilo prostora za ca. 150 otrok. Dalje se je pošiljalo otroke k morju. Ker pa so bili materialni izdatki za bivanje ob morju zelo visoki, se je takratni socialno-politični odbor odločil, da ustanovi lastno kolonijo ob morju in to pri Sv. Jakobu pri Šiljevici. Poleg te se je ustanovila, mesto one v Breznici, še nova v Poljanski dolini.

Ali naj bi se otroci pošiljali k morju in katere, o tem si socialno-politični odbor dolgo ni bil na jasnem. Pravih razlogov za to niso navajali. Pomisleki so bili samo glede materialnih izdatkov. Kolonije ob morju so mnogo dražje kot doma. Da bi se to na kak način ublažilo, je odbor sklenil postaviti lasten »počitniški dom« pri Sv. Jakobu ob Šiljevici. Za to se je odločil tem laže, ker je ondotna občina odstopila brezplačen prostor. Ker ni bilo na razpolago vseh sredstev, se je odločilo, da se zida postopoma v etapah. Dom do danes še ni dograjen. Poleg tega pa so se pokazale še druge težave, ki branijo, da bi se dom rentiral. Tudi v Poljanski dolini so hoteli zgraditi lastni dom. Toda ta ideja se je odstopila M. D. Z.

Iz poročila, ki mi je na razpolago, posnemam, da so se otroci, ki so preživeli en mesec ob morju ali na Gorenjskem, vračali okrepljeni, da se je posebna važnost polagala na prehrano in vzgojo, da se je skrbelo za nadzorstvo in da so mestni fizik in uradništvo socialno-političnega urada stalno kontrolirali kolonije in da sta jih načelnik in predsednik vsako leto obiskala ter se prepričala o pomenu te naloge skrbstva.

Bilo bi zanimivo poizvedeti, kakšne osnove in kakšno je bilo globlje pojmovanje te panoge skrbstva in kakšna je bila podrobna organizacija. Škoda, da to ni mogoče, ker se tozadevni material do sedaj ni hranil. Tako bodo ravno začetek in prva leta te naloge mladinskega skrbstva ostale nejasne in neznane in kdor bo hotel po letih posegati v omenjeno delo nazaj, ne bo našel nobenega pravega in verodostojnega materiala, ki bi mu razjasnil začetne težave in probleme.

V naslednjem podajam kolikor mi je mogoče izčrpno poročilo o letošnjih mladinskih počitniških kolonijah, in to iz dveh razlogov.

Prvi je ta, da bi se za poznejša leta ohranil verodostojen material, drugi pa je ta, da bi opozoril na velike probleme, ki jih vodi ta panoga mladinskega skrbstva, in še prav posebej na tiste probleme, ki so predvsem važni za MOL. Želeti bi bilo, da bi se tudi mladinske počitniške kolonije mestne občine ljubljanske pričele približevati modernim sodobnim metodam in principom, ki jim edini lahko dajo garancijo za popoln uspeh. —

Radi nedograjenega »Počitniškega doma« v Šiljevici in drugih težav, ki so nastale v zvezi s tem, se je odločila MOL, da v letu 1937. ne bo poslala otrok na letovanje k morju. Odločeno je bilo, da se pošljejo v Medno in Belo Krajino.

Kakor vsako leto, tako je tudi letos objavila mestna občina, da bo sprejela v počitniško kolonijo revne in slabotne otroke. Reflektanti naj se javijo na soc. pol. uradu mestnega magistrata na mladinskem oddelku. Vsak prijavitelj je moral izpolniti tiskovino z naslovom »Počitniška kolonija«.

Rojstni podatki so bili potrebni radi ugotovitve starosti, kakor tudi rojstnega kraja.

Šolo in razred je bilo treba navesti zato, da si je bil socialni urad na jasnem, iz katerih šol so prosilci, ali osnovnih, meščanskih, srednjih, strokovnih ali eventualno pomožnih.

Pristojnost je bilo ugotoviti radi sklepov soc. pol. odbora, da je treba podpirati v prvi vrsti v Ljubljano pristojne otroke, in šele v drugi vrsti drugim pristojne.

Pri imenih staršev se je ugotovilo, ali jih prosilec sploh ima, ali je brez matere ali brez očeta ali obeh in ali je zakonski ali nezakonski.

Izvedeti poklic in dohodek staršev je bilo nujno potrebno, da se je ugotovilo, ali je prosilec upravičen ali ne.

Prav tako število nepreskrbljenih otrok.

Prostovoljni prispevek se je določal po dohodkih staršev. In sicer so bili prispevki določeni po sledeči skali:

Če pride na otroka v družini manj

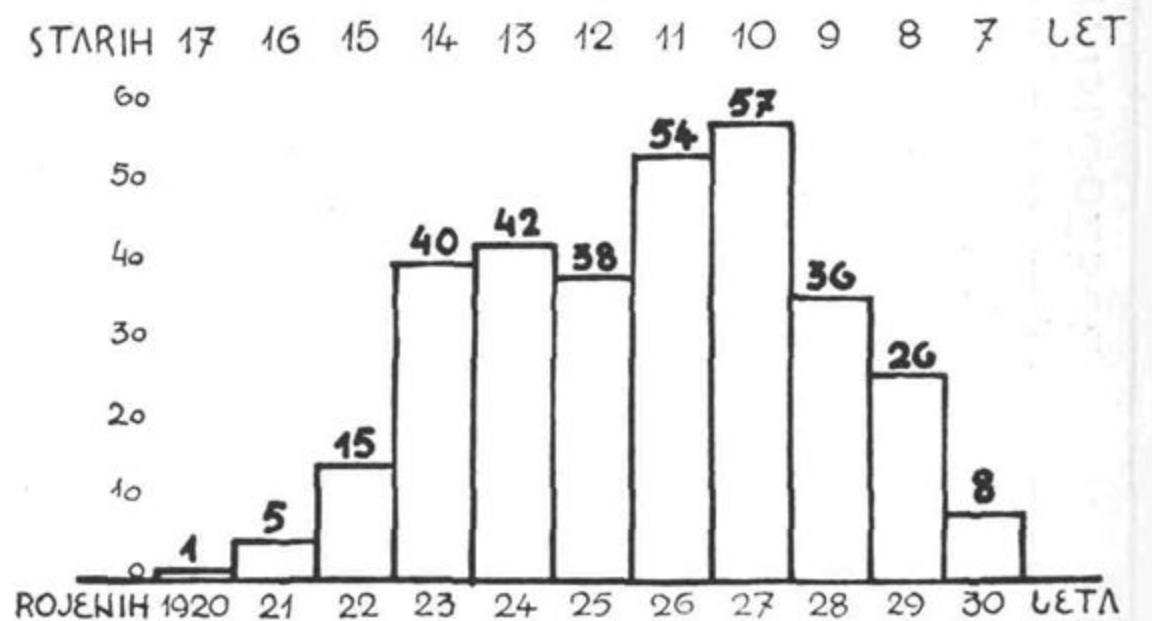
kot din 150'—, ne prispeva nič.

od din 150'— do 200'—, prispeva din 20'—

od „ 200'— do 250'—, „ „ 30'—

od „ 250'— do 300'—, „ „ 50'—

od „ 300'— do 400'—, „ „ 100'—

Sl. 2. Starost in število v kolonijo sprejetih otrok v l. 1937.

Zdravniška izjava se je zabeležila po zdravniškem pregledu, da se je ugotovilo, ali je otrok zdrav ali bolan in kakšno bolezen ima. Poleg tega so zdravniki podali svoje mnenje, ali je prosilec potreben ali ne, in sicer po sledečem ključu:

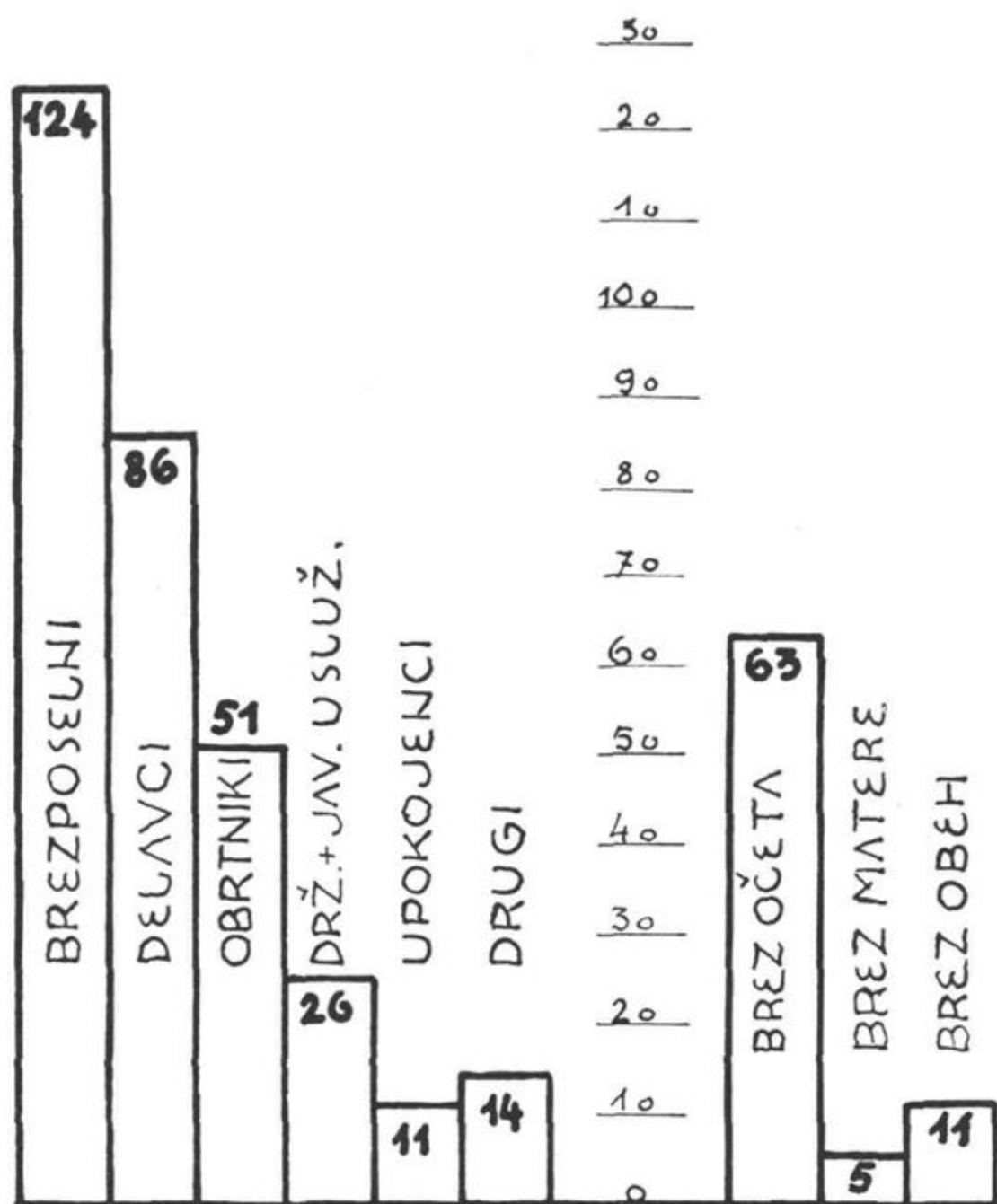
- »A« zelo potreben.
- »B« manj potreben.
- »C« event. nepotreben — zdrav.

Stanovanje se ni beležilo samo radi eventualne obvestitve o sprejemu, marveč zato, da se ve, iz katerega soc. pol. okraja je prosilec.

V opombo pa so se zapisale stvari, ki so še važne pri odločanju za sprejem.

Vseh prosilcev se je javilo 385. Od teh 209 dečkov in 176 deklic. Po izjavah gosp. uradnikov se jih je javilo manj ko prejšnja leta. Od teh prosilcev jih je bilo sprjetih 312, in sicer 155 dečkov in 157 deklic. Odklonjenih je bilo torej 73. Med njimi je 32 oskrbovancev mestne občine, ki so bili prvotno tudi namenjeni za kolonijo, pa so bili odklonjeni radi številnih drugih nepreskrbljenih prosilcev. Razdeljeni so bili v štiri skupine. Za julij v Medno 105 dečkov, za avgust v Metliko 50 dečkov, za julij v Metliko 50 deklic in za avgust v Medno 107 deklic.

Veliko vprašanje je, katero je v Ljubljani pravo število onih otrok, ki bi bili potrebni sprejema v počitniško kolonijo. To ugotoviti je zelo težko iz več razlogov. V Ljubljani je mnogo društev, organizacij in korporacij, ki kar tekmujejo v prirejanju počitniških kolonij za otroke. Koliko so jih sprejele, odnosno koliko ljubljanskih otrok gre v kolonije vsako leto, bi bilo nujno ugotoviti, da bi bila vsaj številčna primerjava mogoča.

Sl. 3. Poklici staršev v kolonije sprejetih otrok v l. 1937.

Pri izbiranju se je predvsem pazilo na to, da pridejo v kolonijo faktično tisti, ki so res najbolj potrebni, to je tisti, ki so potrebni iz zdravstvenih in materialnih ozirov, kakor bodo pokazale naslednje tabele:

Iz tabele št. 2 je razvidna starost in število sprejetih. Največ je starih 10 let (57), torej rojenih leta 1927. Povprečna starost je znašala 10.47 ali približno 10 ½ leta.

Iz nadaljnih ugotovitev je razvidno, da je bilo sprejetih največ osnovnošolskih otrok. Iz Most 42. Razumljivo, saj so Moste najbolj sproletarizirani del Ljubljane, kjer se čuti vpliv industrije (na levi strani Ljubljane), na drugi pa kolonije barakarjev na Kodeljevem. Tudi Sv. Jakob kaže visoko število (32) relativno višje od Most, ker je v Mostah mešana ljudska šola, dočim je šola Sv. Jakob samo dekliška. Pri šentjakovski se čuti vpliv zaledja, t. j. Ceste dveh cesarjev, Trnovega, Ceste v mestni log itd., sploh jugozapadnega dela Ljubljane.

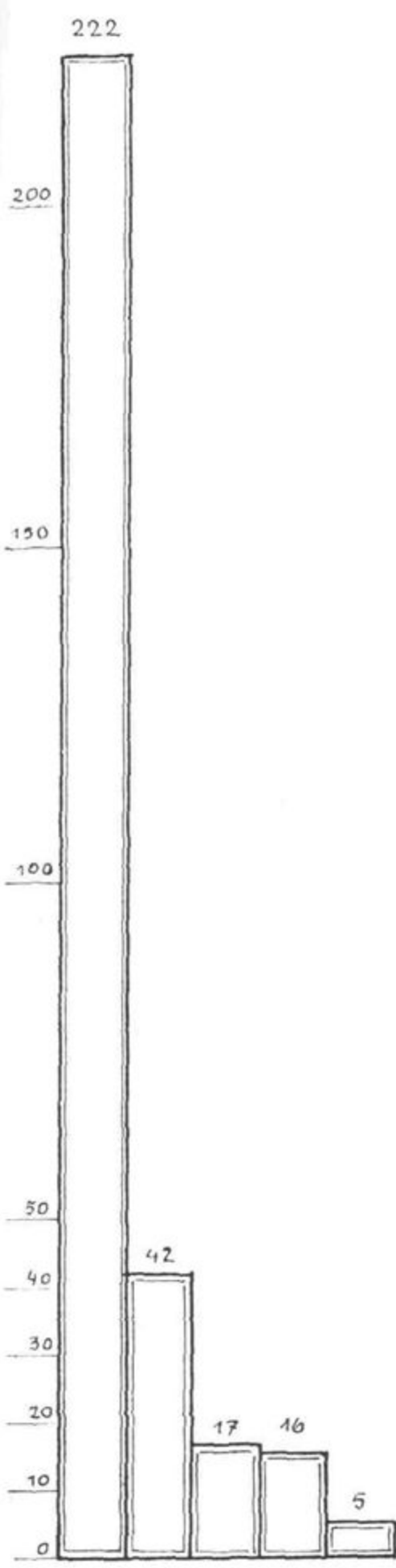
Zanimive so ugotovitve števil šolskih otrok po šolskih razredih. Prevladuje IV. razred (62), III. (55), kar pa ne odgovarja povprečni starostni dobi. Da ne, prav za prav, da diferira skoraj za celo leto, če primerjamo število 10 (57) z 11 (54) letnih, je pripisovati dejstvu, da vplivajo povojne socialne razmere tudi na duševno, odnosno intelektualno plat otrok. Bilo bi tudi to treba nujno raziskati. —

Za osvetlitev socialnega stanja sprejetih prosilcev v počitniške kolonije je zelo poučna tabela št. 3. Iz nje je razvidno, kako je s poklici staršev sprejetih otrok. Največ otrok je bilo sprejetih takih, katerih očetje, odnosno starši so brezposelni (124). Razvidno sicer ni, kakšni brezposelni po poklicu so to. So pa večinoma brezposelni delavci, deloma obrtniki in uradniki katere koli stroke. Iz tega je razvidno, da je socialno-politični odbor predvsem gledal na to, da se sprejme čim več otrok, prav za prav skoro vsi, katerih starši so brezposelni. Nadalje so prišli v poštev otroci, katerih očetje so delavci in to zaposleni (86). Zbirali so predvsem otroke onih delavcev, ki niso stalno zaposleni, ki imajo veliko otrok in male mezde. Potem otroci obrtnikov (51). So to obrtniki, ki imajo ali malo otrok ali pa je njih zaslužek samo priložnosten, odnosno premajhen za preživljanje družine. Isti motivi so bili merodajni pri državnih, oziroma samoupravnih uslužbencih (26) in upokojenih (11).

Iz tabele št. 3 pa je nadalje tudi razvidno, da je od sprejetih brez očeta 63, brez matere 5, popolnih sirot pa 11.

Tudi premoženjsko stanje staršev prosilcev je za ugotovitev socialne strukture važno. To nam ilustrira tabela 4. Spredaj sem že omenil, po kakšnem ključu so se sprejemali prispevki za kolonijo. Iz tabele je razvidno, da jih 222 ni prispevalo nič, kar pomeni, da v 222 družinah ne zasluži oče toliko, da bi poleg družinskih članov tudi na otroke prišlo vsaj din 150—. Če pogledamo tabelo 9, nam postane položaj takoj bolj jasn. Pravih brezposelnih je samo 124, torej je tudi med obrtniki in delavci čez 100 takih, ki ne zaslužijo toliko, da bi poleg drugih družinskih članov tudi na otroka odpadlo na mesec vsaj din 150— za hrano, šolo in obleko. Seveda pa je takih primerov najti tudi med državnimi in samoupravnimi uslužbenci, odnosno upokojeenci.

250
 00 150
 00 200
 00 250
 00 300
 00 350
 00 400

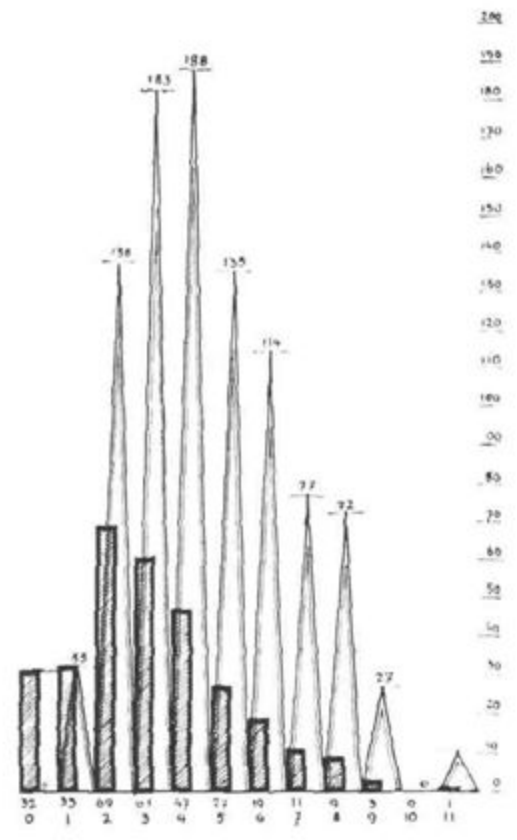

Sl. 4. Premožensko stanje staršev v kolonijo sprejetih otrok v letu 1937.

Tabela 5 ilustrira število nepreskrbljenih otrok v družinah prosilcev, odnosno sprejetih. Iz nje je razvidno, koliko je bratcev ali sestic moralo ostati doma, ki so še vedno v oskrbi staršev.

Pripomniti je treba, da so bili vsi prosilci iz družin s 7 in več otroki sprejeti. Doma je ostalo vseh nepreskrbljenih otrok torej 978. Za primerjavo se bi dalo iz teh števil povzeti, da je bilo najbolj pomagano tistim družinam, ki so imele samo prosilce in nič nepreskrbljenih. Najmanj pa je bilo pomagano onim družinam, odnosno tisti družini, ki ima 11 otrok nepreskrbljenih.

Največje pozornosti pa je potrebna zdravstvena plat kolonistov. Rezultate zdravniške preiskave nam ponazoruje tabela št. 6.

Sl. 5. Nepreskrbljeni otroci v kolonijo sprejetih otrok v letu 1937.

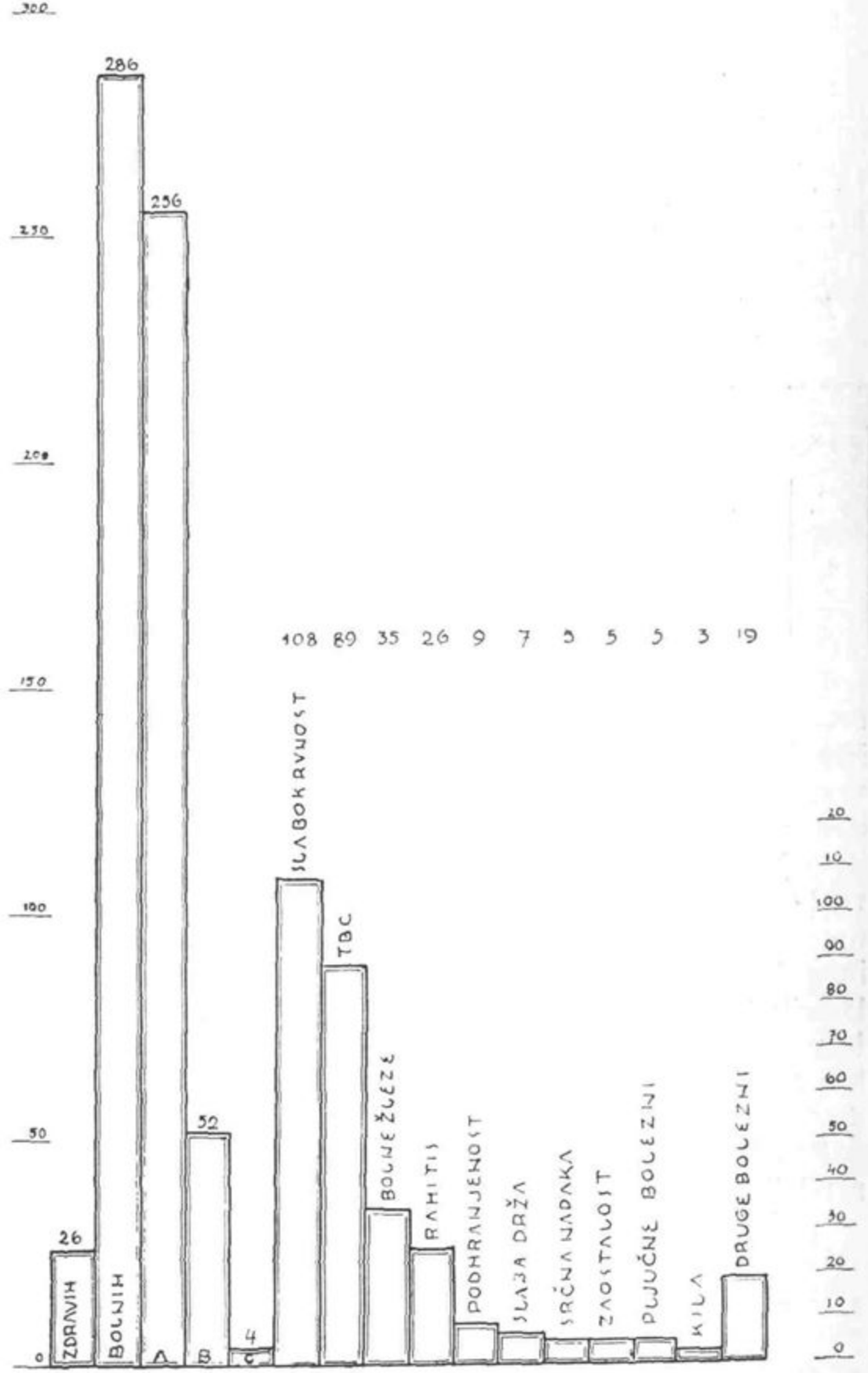
Tako smo si ogledali koloniste s pedagoškega, socialnega in zdravstvenega stališča. Na podlagi teh rezultatov nam bo sedaj lažje kritično razmotrivati o vseh vprašanjih, ki so v zvezi s prirejanjem mladinskih počitniških kolonij, tako s pedagoškega, socialnega in zdravstvenega stališča.

V vzgojnem pogledu je naloga vsake počitniške kolonije sledeča:

1. Dati otrokom vse možnosti, da se v času skupnega bivanja v koloniji razvije pravo tovarišstvo, s čimer naj se razvije socialna zavest medsebojnega podpiranja in pomoči, bodisi pri delu, igrah ali kjer koli že. Zavest skupnosti in pravega socialnega čuta, tako napram posamezniku in celoti se mora kazati vedno in povsod.

2. Vsakemu posamezniku mora biti dana svoboda, da lahko razvije svoje individualne sposobnosti, paziti pa mora na to, da nikdar ne pride v opreko z ostalo družbo. V dobrem in koristnem prizadevanju mu je treba dati oporo in priznanje.

3. Ubriniti ga je treba, kolikor mogoče, vtisov, ki bi mu puščali kakršen koli slab spomin na skupno bivanje v koloniji. Treba je paziti na to, da se njegova duševna rast kolikor mogoče razvije v osebnotnem pravcu.

Sl. 6. Zdravstveno stanje v kolonijo sprejetih otrok v l. 1937.

4. Vse spredaj omenjeno mora biti tudi v skladu z njegovim telesnim udejstvovanjem. Čim več razgibanosti, čim več lahkega, neprisiljenega duševnega in telesnega udejstvovanja v okviru iger in izletov; otrok naj se sprosti, kolikor le more.

5. Red in disciplina.

Omeniti je še 6. točko. Mnenja sem, da je nujno potrebno zasledovati pozitiven, odnosno negativen vpliv bivanja v počitniški koloniji tudi potem, ko se je otrok že vrnil domov. To je mogoče, kjer je ugotovljeno, kakor bo iz naslednjega razvidno, katere šole so posečali otroci.

Otroci v koloniji so različni in veliko je vprašanje, ali bi se in kako bi se dalo doseči zgoraj omenjene naloge. Jasno je, da je predvsem potrebno, da se otroke, ki pridejo v kolonijo, pozna, mislim tako, da morajo biti vodji kolonije znane vse značilnosti, individualno kot sumarično. Važna je starost in z njo v zvezi inteligenčni razvoj otrok. Dalje je važno, v kakšnem miljeju je živel otrok in bo živel, ko se bo vrnil iz kolonije. S tem v zvezi so starši, tako njihov poklic, zaslužek, število otrok, zdravstveno stanje in še mnogo drugih stvari. Proti vsem tem značilnostim skupaj in vsaki posamezni posebej, ki je gotovo imela in še ima vpliv na otroka, je treba vzeti specifičen način organizacije, kakor tudi vodstvo kolonije, zato mora imeti organizacijo in vodstvo tega vzgojnega dela v koloniji pedagog.

Od teh splošnih pripomb k vzgojnim nalogam kolonij si oglejmo, kakšna je taka zadeva na konkretnem primeru pri predmetnih kolonijah. Vzemimo eno od štirih kolonij mestne občine v letošnjem letu in si oglejmo vzgojne naloge z ozirom na vse značilnosti otrok, tako individualno kot sumarično.

Za primer bom vzel kolonijo dečkov v Mednem za mesec julij 1937, ki je imela vseh udeležencev 105.

Pregled udeležencev po starosti										
7 l.	8 l.	9 l.	10 l.	11 l.	12 l.	13 l.	14 l.	15 l.	16 l.	17 l.
1	6	13	21	15	16	11	13	6	2	1

Iz prednje tabele je razvidno, da so otroci po starosti zelo različni in da znaša diferenca med najmlajšim in najstarejšim 10 let. Že iz te starostne raznovrstnosti je vsakemu lahko takoj razvidno, da je bilo delo v vzgojnem pogledu zelo oteženo.

Dejstvo je, da se pri nas s smotrno in racionalno vsestransko organizacijo počitniških kolonij v vzgojnem, socialnem in zdravstvenem pogledu še ni pričelo in zato bo razumljivo, zakaj tu nimamo še nobenih trdnih temeljev. Da pa so potrebne neke trdne osnove, je pa nesporno. Zato naj bi ta razpravljanja vsaj nekaj pripomogla k temu. Oglejmo si to kolonijo še od druge strani.

Z ozirom na zgoraj navedeno starost bi bilo nujno razdeliti otroke na dve skupini, n. pr. pod 12. letom in

nad 12. letom. Prva bi štela potem 72, druga pa 33 otrok. Umestneje bi bilo, da bi se razdelili v tri grupe, in sicer od 7 do 10, od 11 do 12 in od 14 do 17. Prva bi imela 41 otrok, druga 42, tretja pa 22 otrok. Ta razdelitev bi najbolj ustrezala. Če bi vsaka od teh imela enega voditelja, bi bil uspeh brez dvoma večji, kot pa, če so vse starosti med seboj pomešane. Duševni in telesni razvoj otrok iz prve skupine kakor tudi druge in tretje najbrže nima majhnih razlik, čeprav so, kakor bomo videli pozneje, živeli otroci v prilično istih socialnih razmerah. Duševnemu in telesnemu razvoju posameznih skupin primerno bi se dali napraviti odgovarjajoči vzgojni programi za kolonijo. Omenil sem, da je vzgojna naloga kolonije razvoj socialne zavesti medsebojnega podpiranja in pomoči, kar se najlaže doseže pri igrah in delu. Če vzamemo samo ta del vzgojnih nalog počitniške kolonije v zvezi z zgoraj omenjeno starostjo, ga pri otrocih, ne da bi jih razdelili, ni mogoče doseči, ker proti temu govori otroška psihologija. Igre, delo in ves način življenja v koloniji, če hoče biti res smotrno, bi za prvo skupino moral biti povsem drugačen kot za tretjo in isto velja za drugo v primeri s prvo in tretjo. Stopnja socialne zavesti prve skupine, da omenim samo za primer, je povsem drugačna od tretje itd. Hočem pa poudariti samo to, da se je treba ozirati pri kolonijah na duševni razvoj otrok, če hočemo doseči vzgojni efekt. Res je, da je v duševnem razvoju otrok težko postaviti meje in da je procedura za točno določevanje zelo dolga, toda tisto pa, kar je dosegljivo v današnjih razmerah, je pa treba izkoristiti na vsak način. Starost nam da v tem primeru vsaj približno možnost določitve. Izraziti slučajji se že pozneje sami ob sebi uredijo.

Na podlagi takega gledanja bi se dal izdelati podroben vzgojni program za počitniško kolonijo samo z ozirom na starost, kar pa že ne spada v ta okvir. Seveda bi moral biti ta program tudi še drugače fundiran.

Poleg tega so otroci te kolonije obiskovali različne šole, kakor je razvidno iz naslednjega:

<i>Osnovne šole:</i>		<i>Meščanske šole:</i>	
Moste	14	Prule	12
Ledina	14	Bežigrad	4
Bežigrad	11	Šiška	2
Graben	10	Vič	1
Prule	8	Moste	1
Šiška	8	<hr/>	
Vič	3	Skupaj	20
Barje	2	<i>Gimnazija:</i>	
Vrtača	1	III. drž.	4
<hr/>		II. drž.	1
Skupaj	73	I. drž.	1
<i>Pomožna šola:</i>		<hr/>	
Graben	5	Skupaj	6
Moste	1		
<hr/>			
Skupaj	6		

(Konec prihodnjič.)

† DR. IVAN PRIJATELJ

B R A T K O K R E F T

Utrujen in razočaran, v tihem, superiornem sovrastvu do družbe in naših malenkostnih razmer, ki so polne nehvaležnosti, je nenadoma umrl. V zadnjih letih si je postavil pod Polhovim Gradcem preprosto hišico, kamor je nameraval pobegniti pred vsem nevšečnim, kar ga je obdajalo, in kjer je hotel na svoja stara leta po rousseaujevsko in tolstojansko začeti novo življenje, tiho, v svetski oddaljenosti, živeč samo z zemljo in naravo. Strašno se je veselil svojega bega iz družbe in dela, tako globoko je bil ranjen in užaljen. Če je pripovedoval o svojem zavetišču, o drevju, ki ga goji in potoku kraj hriba, se ti je zazdelo, da vidiš pred seboj spet fanta iz Ribniške doline, ki je pasel krave, pozimi pomagal pri izdelovanju suhe robe, krošnjarja, ki je nekoč prodajal suho robo po Severnem Koroškem in Zgornjem Štajerskem. Kakor kmečki človek, ki si je po dolgi življenjski borbi priboril košček grunta, se je veselil svoje hišice in svojega koščka zemlje, trdno verujoč, da bo tam našel svoj mir in lek svoji razrvanosti in razočaranjem. Toda usoda mu ni bila naklonjena. Smrt, ki mu je vzela poslednjo uteho, ki ga je tako naglo in

nasilno ločila od tega, kar je bila njegova edina in zadnja radost v tem življenju, mu je prinesla poslednje in zato mogoče največje razočaranje. Če bi mogel, bi prav gotovo protestiral zoper to in vrgel debelo psovko za botro Smrtjo, ki ga je ukanila.

Že precej let ni več delal s toliko vnemo kakor poprej. Nekaj ni hotel, nekaj ni več mogel, ker je izgubil vero v koristnost svojega dela, ker je bil ves zagrenjen in razočaran.

Da so ga nekatera razočaranja tako globoko zagrenila in ga vrgla v pasivnost, je v mnogem vzrok v njegovem značaju. Dr. Prijatelj je bil po svojem gledanju na slovenski kulturni in politični razvoj ne samo idealist, temveč predvsem entuziast, lastnost, ki je bila globoko ukoreninjena v njegovem značaju. Ta lastnost je bila tesno spojena z njegovim estetskim čutom, kajti če se je navdušil za kakšno umetnino, je v svojih literarnozgodovinskih razpravah analizi po navadi dodal pesniško pisan panegirik. Živega, vedrega temperamenta tudi pri svojem znanstvenem delu ni nikoli zatajil in prav to je bilo tisto, kar zagradi bralca in kar je zagrabilo njegove sluša-

telje na univerzi. Poln velikih načrtov in idealizma, ko se je lahko iz avstrijsko-nemškega in habsburškega Dunaja vrnil v Slovenijo kot eden prvih profesorjev slovenske univerze, ni bil pripravljen na razne nedostatke razmer in ljudi. Skozi in skozi romantična natura, se je pri svojem študiju in pri svojem delu ob pregledovanju slovenske kulturne preteklosti tako zavzel in navdušil za nacionalno osvobojenje slovenskega naroda, ki ga je videl najbolj utelešenega v otvoritvi slovenske univerze, stoletnega sna vseh naših velikih kulturnih delavcev, da ni mogel verjeti, kako je sploh mogoče govoriti in delati zoper slovenski jezik in kulturo. Tako je bil zaverovan v vse lepo in čisto, da je pozabil na temne strani tega življenja, pozabil na različne slabe lastnosti ljudi. Zato ga je začelo nekega dne gristi razočaranje in ga sčasoma izgrizlo tako daleč, da se je odpovedal delu. Ta odpoved pa ni bila posledica onemoglosti, to je bil njegov protest, ki ga je trmasto in dosledno začel izvajati. Čutil se je vzvišenega nad vsakdanjostmi in malenkostmi, ki jih je polno življenje malega naroda in malega mesta, kjer se je nenadoma po svoji volji znašel kot eden prvih univerzitetnih profesorjev. V svojem entuziazmu za vse veliko in lepo je spregledal iz dunajske perspektive marsikaj, kar je moral pozneje žalostnega doživeti. Čeprav se je že pred vojno preizkusil v marsikaki bitki, so ga tako nekatere javne in osebne zadeve po povratku v domovino vendarle preveč zadele. Res je, da nam dirigirajo življenje velikokrat slabi dirigenti, ki nimajo včasih ne posluha ne talenta, da so naše nezdrave razmere nagrizle in zastrupile že marsikaterega kulturnega delavca od Prešerna do Cankarja, toda teh Prijateljevih velikih razočaranj je bil v neki meri kriv tudi njegov romantični entuziazem. Prav zato ni bil samo razočaran, temveč tudi užaljen in ogorčen, čemur je sledila pasivnost v znanstvenem delu zadnjih let.

Toda kljub vsemu temu, da moramo njegovo pasivnost zlasti ob prezgodnji smrti obžalovati, nam ni treba niti najmanj jadikovati in mu mogoče celo kaj v zlo šteti, kajti danes se povsem zavedamo, da je bila vsa njegova natura taka, da ni mogel drugače, kakor Luther svoj čas, ko je dejal: »Hier stehe ich und kann nicht anders!« Zakaj pred nami leži veliko pokojnikovo delo, ki ne izpričuje samo velike vrednosti za našo kulturo, temveč je velik zagovor njegovih velikih sposobnosti in marljivosti, ko je bil še aktiven. Do njegovega nastopa je bila literarna zgodovina pri Slovencih bolj ali manj statistični in filološki urad, ki je bil ves okostenel, suh in dolgočasen. Če primerjamo njegove prve literarno-zgodovinske kakor splošno literarne eseje, začutimo evropski duh, ki veje iz njih. Velikokrat so v njih skriti literarni traktati, s katerimi je skušal zadostiti pesniški mladostni žilici, ki ni do smrti zamrla v njem, čeprav se ji je že davno odpovedal. Četudi je bila ta žilica večkrat kriva, da se je ponekod nekoliko oddaljil od čistega literarno-zgodovinskega dela, da mu nekateri očitajo površnost in nekritičnost, je pa na drugi

strani povzročila marsikatero odliko v njegovem delu. Vse, kar je napisal, je napisano s temperamentom in zaletom, da privlačuje in osvaja, kakor je znal osvajati v osebnem razgovoru, ki ga je nadvse ljubil. Kateder mu je bila veliko premajhna in pretesna tribuna, zato si je znal organizirati družbo svojih ožjih prijateljev in znancev, kjer je izživil v duhovitem govoru svoj temperament in strast po aktivnosti, ki je kljub razočaranju in zakrknjenosti ni mogel popolnoma zadušiti. Četudi so mnogi obžalovali njegovo odmaknjenost zadnjih let, se je zdaj ob njegovi smrti izkazalo, kako ogromno delo je opravil, kajti polje njegovega udejstvovanja in dela je bilo izredno široko. Samo po sebi se razume, da je bila literarna zgodovina središče njegovega dela, saj mu ni bila samo poklic, temveč ga je zanimala in veselila že *po naturi*. Zdrževal je v sebi vez kritika in literarnega zgodovinarja, saj je njuno vlogo pojmoval v tesnem sodelovanju. Njegov temperament ga je včasih prisilil, da je na kakšno aktualnost odgovoril tudi »ex cathedra«. Kot literarni zgodovinar se je rad zagrizel v analizo dob in okolja, v analizo družabnih in političnih razmer, kar ga je včasih zaposlilo tako daleč, da ni prišel do vrha literarno-zgodovinskega dela, do estetske analize, čeprav mu je bila osebno ta najbližja, še več, kot kritiku in estetiku tudi najbolj pri srcu. Načrt, ki ga je imel pred seboj, bi zahteval za uresničenje najmanj dvoje človeških življenj. Vlogo kritike je pojmoval po F. X. Šaldi, Arnetu Novaku, po Fr. Schleglu kot udejstvovanje, ki je bliže umetnosti nego znanosti. Izredno važna je njegova vloga kot kritika in mentorja slovenske Moderne, čeprav ni bilo vedno soglasja z njenimi zastopniki. Dejstvo je, da pomenijo prav Prijateljeve kritike velik korak naprej v zgodovini in razvoju naše kritike. Poleg slovenske literature in jezika mu je bila pri srcu najbolj ruska literatura, iz katere je prevedel precej stvari. Še važnejše delo pa je opravil v svojih esejih o Puškinu, Gogolju, Tolstoju, Dostojevskem, Čehovu, Gorkem itd., ki spadajo med najboljše, kar se je pri nas napisalo o ruskih pisateljih. Priznati mu je treba, da je bilo njegovo glavno stremljenje ustvariti most med evropskim in našim literarnim dogajanjem. Tako nas je v svojih delih in predavanjih seznanjal z raznimi strujami v svetovni literaturi in to v taki obliki kot nihče pred njim. Vse njegovo delo je delo pionirja, ki zasluži vse spoštovanje in priznanje, četudi ni mogoče povsod soglašati z njim. Po svojem svetovnonazorskem gledanju je bil svobodomislec in demokrat, ki je prav zato skušal vedno najti ravnovesje v vsem družbenem dogajanju in tako tudi objektivnost v svojih izvajanjih. Kot moderen prosvetljenec se je navduševal za vse veliko in lepo, kar je dalo človeštvo v umetnosti in kulturi sploh, branil je slovenski jezik in literaturo, ker je kljub osebnim razočaranjem veroval v rast svojega naroda. Pri vsem tem pa ni nikoli pozabil, da je po svoji notranjosti ravno tako svetovljan kakor Slovenec.

MAREC 1937

2. Akademski pevski zbor v Ljubljani je priredil velik koncert slovenske duhovne pesmi 16. stoletja. Koncert je bil monumentalen v izvedbi, izredno pomemben za razvoj slovenske vokalne glasbe in za poznavanje stoternega lica naše pesmi v prošlosti. Bil je pravcati praznik naše reformacijske duhovne pesmi. — Univ. prof. dr. ing. Alojzij Král deluje četrto stoletje med Slovenci. Njegovo delo v gradbeni stroki je bogato. Kot znanstvenik si je pridobil reputacijo doma in na tujem, na naši tehnični fakulteti vrši poleg predavateljskih dolžnosti funkcijo vodstva raziskave gradbenih materialij. — Dr. Janko Kersnik, ravnatelj Kmetijske posojilnice ljubljanske okolice, je umrl. Pokojnik je bil sin slovenskega pripovednika Janka Kersnika. Umrli je preprečil prodajo Narodnega doma in je s posojilom zagotovil stavbo za Narodno galerijo in Akademijo znanosti. Izposloval je tudi, da je njegov zavod med prvimi podprl omenjeni odlični instituciji z zneskom din 100.000.—.

4. Izšla je nova naredba o kmetijskih zbornicah, po kateri mora osnovati vsaka banovina svojo zbornico. — Brezposelni profesorski kandidati so izdali resolucijo za javnost za olajšanje bede nezaposlenih članov.

5. V vevški papirnici po trimesečni stavki zopet delajo. — V Ljubljani je umrl Fran Gorazd, mestni učitelj v p. in lastnik trgovskega tečaja. — V Ljubljani zborujejo zastopniki slovenskih kinematografov. — Društvo za zgradbo hidrotehničnega laboratorija je zborovalo, treba bo še mnogo žrtev za uresničenje zgradbe.

9. Slovenski očak msgr. Tomo Zupan je umrl v svojem gradiču na Okroglem pri Kranju v 98. letu svoje starosti. Za našo kulturno zgodovino je prelat Tomo Zupan posebej pomemben kot častilec Franceta Prešerna, o katerem je zbral mnogo zanimivih podatkov. V »Kroniki« je omenjena le knjiga »Prešernova Lenka«. Njegovi številni zapiski bodo služili zgodovinarju kot dragoceno gradivo. — Poljski gen. konzul Viktor Štefan Pol si je v spremstvu ljubljanskega poljskega konzula dr. Steleta ogledal Ljubljano.

10. Bolgarski pevci zbora »Rodna pesem« so v Ljubljani prisrčno sprejeti, se poklonijo Prešernovemu spominu z bolgarsko pesmijo. — Bolgarski poslanik Dimo Kasazov, odličen prijatelj Slovencev, je prišel sinoči v Ljubljano na vabilo Rotary-kluba.

11. Dimo Kasazov, bivši minister in poslanik, predava o sodobni Bolgariji v okviru Jugoslovansko-bolgarske lige. — Umrl je v Ljubljani Janez Levec, šolski ravnatelj v p. — René-Baton, francoski dirigent, dirigira koncert Filharmoničnega društva v Ljubljani.

12. Univ. prof. dr. Kidrič je predaval o Primožu Trubarju na povabilo Ljudske univerze v Ljubljani.

14. Javna borza dela v Ljubljani je lani izplačala skupno 4837 podpor v znesku din 1.134.613.—. — Monsignor dr. Josip Debevec, ugledni literarni delavec, jezikoslovec in vzgojitelj, je postal 70-letnik. — Razstava slik bolgarskega akad. slikarja Pavla Frankaliskega je odprta v Jakopičevem paviljonu. — Rimska akademija sv. Tomaža Akvinskega je imenovala univ. prof. Aleša Ušeničnika za svojega člana.

16. Proračun ljubljanskega občinskega sveta je soglasno sprejet.

17. Gradbeni minister dr. Kožulj izjavlja predsedniku Društva za ceste v Ljubljani dr. Vinku Vrhuncu, da dobi Slovenija nove ceste, tako, da se bo pet velikih cest stekalo v Ljubljani. Pred vsemi drugimi se začne graditi cesta Ljubljana—morje.

19. Belgrajski nadškof dr. J. Ujčič je daroval danes svojo pontifikalno mašo v ljubljanski stolnici in se poslavlja od Ljubljane. — Inspekcija dela v Ljubljani je sklicala razgovore za sklenitev kolektivne pogodbe med Združenjem graditeljev dravske banovine in med stavbinskim delavstvom. — Ljubljanski mestni svet odobri prostor kazinskega vrta Društvu za postavitve spomenika kralju Aleksandru v Ljubljani.

21. Univ. prof. dr. Milko Kos je predaval v akademskem klubu »Njiva« o agrarni preteklosti naših krajev.

23. Ivan Bajželj, strokovni učitelj v p., je umrl v Ljubljani. — France Marolt, vodja folklornega instituta v Ljubljani, predava o »Sodobnih pogledih in novejših načelih narodopisne znanosti«. — Uprava Zveze industrijcev v Ljubljani je imenovala dr. Adolfa Golio za glavnega tajnika Zveze industrijcev.

24. Gospa Jožefina Jakac iz znane Colaričeve rodbine, mati slikarja B. Jakca, je umrla. — Anton Šramel, finančni uradnik v p., je umrl v Ljubljani.

25. Dr. Fran Kovačič, predsednik Zgodovinskega društva v Mariboru, zaslužni raziskovalec slovenske zgodovine, praznuje 70-letnico svojega rojstva. — Ban dr. Natlačen sprejme na naši obmejni postaji italijanskega zunanjega ministra grofa Ciana, ki je na potu v Beograd, da podpiše gospodarski sporazum Italija-Jugoslavija.

26. Finančni minister dr. Letica potrди naš banovinski in ljubljanski proračun.

27. Podpolkovnik Etbin Ravnihar, bivši poveljnik žrebčarne na Selu pri Ljubljani, je umrl v Libercu na češko-slovaškem. Pokojnik je bil brat ljubljanskega podžupana dr. Vl. Ravniharja. — Umrl je Karel Pečenko, trgovec z usnjem in posestnik.

26. Rafaelova družba v Ljubljani je izdala »Izseljeniški koledar za leto 1937.« Izseljeniški koledar se trudi vzdržati stike z našimi izseljenci.

31. Pod Storžičem se je utrgal plaz in je devet mladih smučarjev pod plazom našlo smrt. — V Mariboru je umrl dr. Ljudevit Pivko, znani prostovoljec in kulturni delavec in vzgojitelj slovenske mladine. — Dr. Josip Čerin, znani slov. glasbenik, je praznoval te dni sedemdesetletnico. — Umrl je v ljubljanski bolnici župnik Jan. Kunaver.

APRIL 1937

1. Po novem banovinskem proračunu bo šolska doklada v kmetijskih občinah 26 %. — Bednostni sklad znaša din 6.850.000.—. — Umrla je najstarejša Ljubljanka ga. Terezija Rantova v 96. letu starosti.

2. Unifikacija šolskih knjig razburja našo javnost, ki ne dovoli, da se nas v šolskih knjigah ponižuje v »slovenačko narečje«. — Stavbinski delavci so imeli zborovanje za varstvo svojih interesov ob podpisu kolektivne pogodbe. — Umrl je Franc Šeber, meščan ljubljanski. — Umetnostno-zgodovinsko društvo je imelo redni občni zbor, na katerem je dr. Rajko Ložar predaval »Pota in jubileji slovenske umetnostne zgodovine«. Predavatelj je podal razvojni pregled naših umetnostnih zgodovinarjev ter očrtal tri jubilate-petdesetletnike: univ. prof. dr. Cankarja, konservatorja dr. Fr. Steleta in univ. prof. dr. Vojislava Moleta.

3. Josip Turk, bivši starešina Jugoslovanske gasilske zveze, je umrl na svojem domu na Vidovdanski cesti.

4. Naš rojak Ante Trstenjak, akad. slikar, razstavlja v Pragi motive iz Kamniških planin in Prlekije. — Primarij dr. Peter Defranceschi je umrl v Kandiji pri Novem mestu.

6. Ob prvem prihodu predsednika češkoslovaške republike dr. Edvarda Beneša v našo državo izdajo naši dnev-

niki slavnostne češkoslovaške priloge za slovesen sprejem in v manifestacijo solidarne skupnosti. — V Jakopičevem paviljonu razstavlja hrvaški arh. Neidhardt iz Zagreba urbanistične projekte Courbissierjeve smeri.

7. Na II. drž. realni gimnaziji je postal po odhodu prof. Remca v pokoj ravnatelj prof. Josip Osana. — V gradbeni stroki se je dosegel sporazum v Delavski zbornici in je podpisana kolektivna pogodba. — Stanko Jesenko, ravnatelj podružnice zavarovalnice »Croatia«, je v Ljubljani umrl. — V Ljubljani se je ustanovil Vrhovni socialni svet za regulacijo in smotrno delovanje socialnih prilik v Ljubljani. — Naši šahisti so uprizorili brzoturnir v dvorani Delavske zbornice v Ljubljani. Udeležilo se ga je 60 šahistov. — Časopis za zgodovino in narodopisje je izšel za 32. letnik kot jubilejna knjiga »Kovačičev zbornik« z bogatim znanstvenim gradivom naših prvih znanstvenikov.

8. Slovenski književniki, člani Pen-kluba, so obiskali Prekmurje, v Murski Soboti so čitali in recitali svoja dela. Za slovensko skupnost je bil izlet v Prekmurje močna manifestacija.

11. Holandski pesnik in dramatik dr. F. Rutten se drugič mudi v Ljubljani, napisal je knjigo o Jugoslaviji, o naši Ljubljani in Triglavu. Je to prva knjiga v holandščini o naših krajih in ljudeh. — Mestna uprava izvaja inventarizacijo v mestnih uradih in podjetjih. — Banovinski proračun 1937—1938, katerega skupna vsota znaša 149 milijonov 900.000 dinarjev, dočim je za 1936/1937 znašala 127.019.313 dinarjev. — Naši zgodovinarji, organizirani v Jugoslovenskem historičnem društvu, so imeli v Ljubljani sestanek in posvetovanje, sprejeli so važne sklepe glede predaje naših arhivalij. Za nova člana ljubljanske sekcije sta sprejeta arhivar Fr. Baš iz Maribora in prof. dr. Fr. Zwitter v Ljubljani. — Univ. prof. dr. Lj. Hauptmann iz Zagreba predava o zgodovinskih temeljih nacionalizma v okviru ljubljanske sekcije profesorskega društva.

13. Tujsko-prometni svet za mesto Ljubljano je postavil na stolpu gradu orientacijsko pripravo, ki omogoča določiti imena vrhov gora, ki so vidne s te razgledne točke. — Ljubljanski medicinci so zborovali za popolno medicinsko fakulteto v Ljubljani in se izrazili proti novi medicinski uredbi. — Univ. prof. dr. Rajko Nachtigal, profesor za staroslovensko in slovansko jezikoslovje, velik znanstvenik in organizator slovenskega znanstvenega življenja, doživlja šestdesetletni jubilej v skrbi za slovanski seminar naše univerze v Ljubljani. — V Ljubljani je v enem tednu devet obupancev šlo v smrt, znamenje razdrapanosti in neurejenosti naše dobe, za kronista ljubljanske kronike žalosten posel, ko odgrinja zastor pred najtemnejšo sliko Ljubljane. — Umrl je trgovec Mihael Vlaj v Ljubljani.

15. Izselskiška družba sv. Rafaela deluje 10 let, v proslavo malega jubileja snuje ustanovitev Slovenske izselske zbornice v zvezi z II. slovenskim izselskim kongresom. — Združenje inženirjev in arhitektov, sekcija Ljubljana, je izdelalo obsežen program javnih del v Sloveniji, izvedba programa je projektirana za 20 do 30 let in bi zahtevala 4 in pol milijarde dinarjev. — Umrl je v Ljubljani v starosti 89 let g. Karel Tavčar, davčni upravitelj v p.

17. Županska zveza v Ljubljani je imela izredni občni zbor in je pozdravila v svoji sredi dr. Šafača, magistratnega direktorja mesta Prage. Obravnavali so se interesi slovenskih mest, trgov in vasi, podčrtavala se je enakopravnost slovenskega jezika, ki se ne upošteva dovolj v razglasih, dopisih in tiskovinah. — Pri izkopavanju temeljev za vseučiliško knjižnico so našli delavci zanimivo staro tablico iz srebra z napisom, da je začel grof Auersperg graditi svojo palačo 20. aprila 1660. Ploščica je bila vzdana v temeljni kamen nekdanje palače. — France Marolt, vodja Folklornega instituta, predava o ostalinah drevesnega češčenja pri Slovencih. S sliko in pesmijo pojasnjuje štehvanje, ziljski rej in zelenega Jurija. — Ljubljani se obeta živahna gradbena sezona velikih zgradb:

Trgovskega doma tvrdke Mayer, hotela »Slon«, palače tvrdke Bače in palače banke »Slavije«. Vse omenjene stavbe prično graditi tekom poletja ali na jesen.

18. Minister za socialno skrbstvo je izdal uredbo o minimalnih mezdah. — Pisatelj Ivo Šorli, mojster naše novele, je postal šestdesetletnik. — Vprašanje železniške postaje v Ljubljani postaja vse bolj in bolj pereče. Ljubljanska sekcija inženirjev in arhitektov je sprejela na svojem občnem zboru načelno važno resolucijo glede našega centralnega postajališča.

19. Veliki koncert Adamičevih simfoničnih kompozicij ter Rimskega Korzakovega »Šeherezade« ob sodelovanju združenih ljubljanskih orkestrov in pod taktirko prvega slovenskega simfoničnega dirigenta Ivana Brezovška iz Beograda se je vršil v veliki unionski dvorani. Koncert je treba uvrstiti med najpomembnejše glasbene dogodke slovenskih tvornih sil obsežnega koncepta.

21. Na plenarni seji je Zbornica za trgovino, obrt in industrijo obravnavala naša gospodarska vprašanja. V letu 1936. je imela Zbornica din 3,363.663'— dohodkov in din 3,435.000'— izdatkov, čisto premoženje zborničnega zaklada se je povečalo za din 28.000'— na din 2,052.000'—.

22. »Dom in svet«, odlična slovenska revija, raste v petdeseto leto pod skrbno roko odgovornega urednika Franceta Koblarja. — Slovenski pisatelj dr. Alojzij Kraigher praznuje danes šestdesetletnico rojstva.

23. Jean Bourgoin predava v Delavski zbornici o »Umetnosti in tehniki na pariški razstavi«. — Francoski pianist Gilles Guilbert priredi koncert klavirskih kompozicij v mali dvorani Filharmonije.

24. V Ljubljani predava v okviru Angleškega društva g. William Teeling o kronanju in britanskem imperiju v proslavo 15-letnice društva.

25. Ponovno se oglašajo čedalje bolj močno zahteve javnosti po osnovanju slovenske Akademije znanosti in umetnosti. Znanstveno društvo za humanistične vede se trudi že dobrih deset let, da dobi Ljubljana krono znanstvenih ustanov, vrhovni zavod Akademijo znanosti in umetnosti. Vsi napor v tej smeri so doslej brezuspešni.

27. Prof. Jakob Šolar je predaval o srednji šoli in slovenski knjigi. — Slovenski kulturni delavec Joža Grdina, glavni tajnik Jugoslovenskega kulturnega vrta v Clevelandu, je obiskal Slovenijo radi ugotovitve naših prilik. — Umrl je v Ljubljani g. Knafelc Alojzij, inspektor drž. železnic v p., dolgoletni odbornik SPD, načelnik markacijskega odseka.

28. Gostovanje Bassermannove umetniške skupine v Lessingovi klasični igri »Modri Nathan«. Alfred Bassermann je vrh nemške sodobne igralske umetnosti velikih klasičnih vzorov. Veličini njegove igre daje vsebino njegova vseobsežna človečnost. — Umrl je Fritsch Viktor, višji uradnik hranilnice v p.

30. Zveza industrijcev za dravsko banovino je imela glavno skupščino, ki je obravnavala težave in zahteve industrije in izrekla protest proti novim davčnim obremenitvam, vladi je predložila nujne želje in predloge. — Zveza bojevnikov izda oklic za zbiranje prispevkov za spomenik neznanega slovenskega vojaka, ki ga namerava postaviti organizacija po zamisli mojstra Plečnika in izvedbi osnutkov arh. Valentinčiča na Brezjah. — Letošnji banovinski proračun je določil subvencijo din 500.000'— za ustanovitev in vzdrževanje instituta za raziskavanje raka in zdravljenja rakastih obolenj. — Filozofsko društvo v Ljubljani priredi v proslavo 300-letnice Kartesijeve miselnosti akademijo v zbornični dvorani univerze s sledečim sporedom: I. Dr. France Veber: Uvodna beseda. II. Dr. Aleš Ušeničnik: Descartes in sv. Tomaž. III. Dr. Alma Sodnik: Descartesov racionalizem. IV. Dr. Evgen Spektorski: Descartesov vpliv na socialne vede. V. Dr. Rikard Zupančič: Descartes et les sciences exactes au XVIIème siècle (Descartes in prirodoslovje v XVII. stoletju). VI. Jean Lacroix: Achalié de Descartes (Sodobni pomen Descartesa).

1. Iz Spodnje Zilje z Brnce so prispeli slovenski koroški pevci pevskega zbora »Dobrač« na krajšo turnejo po Sloveniji. — Umrli je v Ljubljani veletržec s semeni Josip Urbanič. — Lojze Drenovec, gledališki igralec, je slavil 25 letni jubilej igre na slovenskem odru. — Aeroklub v Ljubljani je organiziral razstavo motornega in brezmotornega letala v mestu in letalska dneva za propagando letalskega športa.

4. Francoski železničarji, na potu po Jugoslaviji, so se oglasili v Ljubljani in bili lepo sprejeti po francoskem konzulu, po francoski koloniji in prijateljih francoskega naroda. Ogledali so si med drugimi zanimivostmi zbirko Narodne galerije. — Matej Hubad, močna osebnost slovenskega glasbenega življenja, ki je poslednja desetletja preteklega stoletja in leta do povojne dobe oblikoval markantno našo glasbeno kulturo, zlasti solistično in zborovsko pesem, je umrl. — Ban dr. Natlačen je izdal naredbo o odpiranju in zapiranju obratov.

5. Društvo za ceste v Ljubljani je sklicalo širšo anketo o načrtu zakona o cestnih fondih. Na vlado je bila poslana resolucija glede predloženega načrta gradnje cest iz cestnih fondov.

6. Akademska akcija za izpopolnitev univerze je izdelala vrstni načrt treh etap za dograditev naše univerze. I. *Tehnična fakulteta*: kemični inštitut, hidrotehnični laboratorij, rudarski oddelek, strojni elektrotehnični in fizikalni inštitut. II. *Medicinska fakulteta*: klinika — s predhodno dopolnitvijo medicinske fakultete od štirih sedanjih semestrov na deset. III. Centralno poslopje, filozofska fakulteta, juridična fakulteta. — V letošnji proračun finančnega zakona je prišla postavka 2 milijonov din za kemični inštitut. — Direktor mestnega stavbnega urada ing. Matko Prelovšek je po lastni želji upokojen. Za stavbni razvoj Ljubljane ima številne zasluge, zlasti pa je podčrtati njegovo iniciativnost in kulturno uvidevnost, ko je umel pritegniti Plečnikovo arhitektonsko šolo in mojstra samega, da rase nova Ljubljana v estetsko-urbanistični organizem, ki veže intimnost stare Ljubljane z novo. Prelovškova doba mestnega graditeljstva bo ostala vidna v zgodovini gradbenega razvoja mesta Ljubljane.

8. Raziskovalec Ivan Hafner, naš najodličnejši metuljar, proslavlja 70 letnico rojstva. Njegove zbirke metuljev so obsežne in najpopolnejše v državi. Izdal je pomembna entomološka dela.

11. V Jakopičevem paviljonu razstavlja Društvo slovenskih likovnih umetnikov. Po presledku dveh let razstavlja 40 avtorjev 131 del v različnih tehnikah. — V gorah se je ponesrečil dr. Marjan Bukovec, zdravnik-volonter splošne bolnišnice v Ljubljani.

12. Frančiškanska ulica v Ljubljani dobiva novo lice radi regulacije z ozirom na novo stavbno črto in radi novih zgradb oo. frančiškanov. — V zbornični dvorani TOI so se zbrali delegati tujsko-prometnih organizacij Slovenije, da pretresajo vsa nujna vprašanja propagandnega in organizatoričnega značaja in podajo bilanco minulega leta. — Na ljubljanskem barju so v zadnjih dveh letih izvršili več poskusnih vrtanj radi analize strukture tal. Barska tla je bilo potrebno geološko pregledati iz znanstvenih in praktičnih vzrokov. Naša geologa univ. prof. dr. Nikitin in univ. prof. Rakovec sta najvažnejše rezultate teh analiz objavila v Geografskem vestniku. — Delo naše banovine za zaščito otrok se koncentrira v glavnem v dveh dečjih domih, katere oskrbuje banovina. Eden je v Ljubljani, drugi v Mariboru, skupno število oskrbovancev je 150, od teh 70 šoloobveznih, ostali so v starosti 2—14 let.

14. Na posredovanje ministrov dr. Korošca in dr. Kreka je na predlog prometnega ministra ministrski svet odobril kredit 1,077.800 din za izmenjavo starih tračnic na področju ljubljanskega železniškega ravnateljstva. — Od 75 milijonov din za javna dela dobi Slovenija 7,5 milijonov din. — Dr. Vl. Valenčič je na svojem predavanju o našem

zadružništvu podal podatke o številčnem stanju zadružništva na koncu l. 1936. V Sloveniji je bilo vpisanih 1620 zadrug, razdeljenih po sledečih strokah: 531 kreditnih, 195 nabavljalnih in prodajnih, 90 mlekarskih, 105 živinorejskih, 210 pašniških, 56 kmetijskostrojnih, 24 vinarskih in sadjarskih, 7 za vnovčevanje lesa, 21 agrarnih, 56 združnih elektrarn, 90 gradbenih, 15 zadrug za domačo obrt, 48 obratnih, 35 vodovodnih, 11 osrednjih in 108 raznih zadrug. — Strojniki in kurjači predložijo po svojih sekcijah banski upravi predloge za osnutek kolektivne pogodbe.

15. Ministrski svet je sprejel predlog ministra za gozdove in rudnike glede ureditve osrednjega sklada bratovskih skladnic. Nova naredba je socialne važnosti predvsem za slovenske rudarje. — Minister dr. Krek govori v proslavo 20 letnice majniške deklaracije ameriškim Slovencem v Centralnem presbiroju beogradske radijsko-oddajne postaje.

16. Za privatnega docenta občne zgodovine je imenovan dr. Fran Zwitter, profesor državne klasične gimnazije.

19. V Beogradu je bila konferenca industrijcev iz vse države. Slovensko industrijstvo je zastopal Avg. Praprotnik, predsednik Zveze industrijcev. Seji sta prisostvovala še dr. C. Pavlin in glavni tajnik Zveze industrijcev dr. Adolf Golia. Konferenco je deloma vodil dr. Fran Windischer, podpredsednik centrale. — Akademski pevski zbor iz Ljubljane je pohitel v Belo Krajino in priredil v Črnomlju koncert slovenske pesmi, ki jo je tamošnje prebivalstvo z navdušenjem sprejelo. — Regulacija Emonske ceste je končana in se je ob tej priliki do tal podrla bivša Špetičeva hiša št. 25.

20. Že lansko jesen je tehnični oddelek banske uprave dal po svojih načrtih graditi novo zgradbo za Kmetijsko kontrolno in poskusno postajo v Ljubljani na Vilharjevi cesti, ki je bila lani v surovem stanju končana. Proračuni za drugo gradbeno etapo obsegajo za zidarska dela 437.000 din, tesarska, kamnoseška, instalacijska in kanalizacijska dela in opremo 1,110.000 din, skupno na 1,547.000 din. — Ljubljanska borza je imela redni občni zbor, katerega je vodil predsednik dr. Slokar. V borzni svet so bili izvoljeni: ing. Boris Hribar, Jos. J. Kavčič, Ferdo Nikelsbacher, Rihard Skubec, Andrej Šarabon in Rihard Schwinger, v finančni odbor: Ivan Gregorc, Janko Jovan, Anton Kulj, Josip Ljubič, Anton Soršak, v razsodišče: Ivan Avsenek, Jos. Bahovec, dr. Leo Blinc, dr. Mirko Božič, ing. Bogdan Ferlinc, Roman Golob, Janko Jovan, Zdenko Knez, Fran Medič, Ev. Popovič, Franc Ravnikar, Karel Soss in Jos. Verlič. Borzni stavbni sklad je dosegel 1,400.000 din. — V Wolfovi ulici pričnejo podirati Lassnikovo hišo št. 1 radi regulacije in zidave novega trgovskega doma Em. Mayerja.

21. Umrli je ljubljanski juvelir in zlatar Josip Eberle, odbornik urarske zadruge in predsednik spraševalne komisije za mojstrske in vajeniške izpite. — V Kranju so zborovali delegati Zveze gostilničarskih združenj iz vse Slovenije pod predsedstvom Cirila Majcna.

22. Predsednik Narodne skupščine g. Čirić vodi komisijo, ki jo tvorijo člani žirije narodne skupščine: predsednik A. Čirić, direktor dr. Šenoa iz Zagreba, ravnatelj Muzeja kneza Pavla, g. Kašanin, univ. prof. Deroko in šef tehničnega oddelka skupščine arh. Čeh iz Beograda ter konservator dr. Fr. Stelè. Obiskali so kiparja Tineta Kosa, ki izdeluje kip kneza Koclja za skupščinsko avlo, kiparja Franceta Goršeta, ki izdeluje kipe »Poljedelstvo« in »Obrt« za skupščino, ter slikarja Rajka Slapernika, ki dela na kartonu fresko za buffet Narodne skupščine.

25. Slovensko kulturno javnost je pretresla vest, da je umrl univ. prof. dr. Ivan Prijatelj, slovenski literarni znanstvenik, eseist, kritik in pisatelj. »Kronika« je posvetila na drugem mestu spominu tega izrednega moža. — Delegati trgovskih združenj iz vse Slovenije zborujejo v Slovenj Gradcu. Zvezni občni zbor je vodil podpredsednik g. Ferdo Pinter. Nova uprava Zveze je sestavljena sledeče: predsednik Stane Vidmar iz Ljubljane, podpredsednik Ferdo Pinter iz Maribora, Franjo Škrbec iz

Ljubljane, Franc Čeh iz Murske Sobote, dočim je četrto mesto rezervirano za Celje. — Umrl je posestnik Josip Jakopič, predsednik Obrtne banke v Ljubljani.

26. Na redni seji občinskega sveta se je župan dr. Adlešič v svojem predsedstvenem poročilu toplo spominjal obeh umrlih slovenskih glasbenikov Emila Adamiča in Mateja Hubada ter odličnega znanstvenika univ. prof. dr. Ivana Prijatlja. — Pred Narodnim domom se je pri pogrebu dr. Ivana Prijatlja poslovil dekan fil. fakultete dr. Fr. Kidrič, dalje predsednik Slov. Matice dr. Drago Lončar. V imenu našega vseučilišča je govoril poslovilne besede prorektor dr. Slavič. Na viškem pokopališču se je za slaviste-učence iz Prijateljeve šole poslovil od vzornega učitelja prof. dr. Slodnjak in končno za sodraške rojake dr. Lovrenčič, narodni poslanec. Akademski pevski zbor je pel žalostinke. — Načrt naredbe o minimalnih mezdah v naši banovini predvideva 3, 275 in 250 din na uro.

27. Novo pristanišče ob Ljubljani od izliva Gradaščice do Opekarskega mostu bo služilo za tovorni promet. Robniki otesanih kamnov bodo zloženi v stopničasto rampo. Obsežna dela bodo v kratkem dogotovljena. — Slavistično društvo je razstavilo izbor spominov † Ivana Prijatlja. Poleg smrtne maske prof. Ivana Sajeveca, portreta Božidarja Jakca in drugih podob ter plaket so posebno zanimivi prvi tiski velikega literarnega zgodovinarja, rokopisi, posvetila in pisma znamenitih pesnikov, literatov in znanstvenikov. Razstava prikazuje v malem prerezu življenjskega dela slovenskega znanstvenika in umetnika. Tvrdba Ivan Bonač je uredila spomine pietetno v svojem izložbenem oknu v Šelenburgovi ulici za ogled občinstvu, ki si je v trumah ogledovalo le-te spomine v vsej spoštljivosti do velikega pokojnika.

29. Ustanovitelj znanega ljubljanskega trgovskega doma g. Feliks Urbanc je umrl v visoki starosti. Pokojni je bil soustanovitelj Mestne hranilnice in dolgoletni svetnik zbornice za TOI. — V mariborski bolnišnici je umrla mlada Ljubljančanka ga. Vera Novak-Dostalova, profesorica na drž. realni gimnaziji v Mariboru. Slavistične študije je končala na fil. fakulteti ljubljanske univerze. Marljivo se je udeleževala publicistično. Bila je sotrudnica naše »Kronike«. — Društvo ostrostrelcev v Ljubljani praznuje 375 letnico obstoja, bilo je ustanovljeno l. 1562. za vežbanje meščanov v strelskem orožju v svrhu obrambe pred turškimi vpadi. Pod Rožnikom si je društvo uredilo lastno strelišče. Po vojni je društvo prešlo v slovenske roke. Dolgo let predseduje društvu ljubljanski meščan g. Jean Schrey.

30. Pred dvajsetimi leti 30. maja 1917 so Slovenci v dunajskem parlamentu pred vsem svetom dokumentirali svojo zahtevo po svobodi v lastni državi. Širom Slovenije so se vršile velike proslave deklaracije, ki so nalikovale nekdanjim taborom. Kulminacija proslave je bil govor nadškofa dr. Jegliča in govor notranjega ministra dr. Korošca, dveh neustrašenih borcev za majsko deklaracijo. Proslave po vsej Sloveniji je organiziral slovenski del JRZ. — V veliki dvorani Trgovskega doma je razstava slovenske ženske knjige, podprta z diagrami in grafikoni.

LETO 1928

JANUAR 1928

1. V Ljubljani se je ustanovilo društvo Zoo z namenom urediti in vzdržavati živalski vrt. Prijatelji domače favne so se strnili v organizacijo, katere predsednik je univ. prof. dr. Alfred Šerko. Zoološki vrt bi bil nedvomno lepa kulturna pridobitev našega mesta.

3. Glasovi o okrnitvi naše univerze in znižanje dotacij za Narodno gledališče se je v javnosti neprijetno dojmilo.

5. Gospa M. Graselli, roj. Krisperjeva, soproga bivšega ljubljanskega župana Petra Grasellija, je umrla.

6. V Jakopičevem paviljonu je otvorjena razstava hrvatskega slikarja Slavka Tomerlina.

7. V Ljubljani se vrši Mednarodna dijaška konferenca (CIE). — V fond Akademije znanosti je darovala Mestna občina ljubljanska 300.000 din in Zbornica za trgovino, obrt in industrijo 100.000 din. Obe ustanoviteljici bodita svetel zgled našim javnim ustanovam in zasebnikom.

11. Dr. Demeter Bleiweis-Trsteniški, šef-zdravnik Osrednjega urada za zavarovanje delavcev, je nepričakovano preminul. Pokojnik je bil vnuk Janeza Bleiweisa, »očeta slovenskega naroda«. Bil je odličen zdravnik in popularen znanstvenik. — Kralj je potrdil dr. Dinka Puca, odvetnika v Ljubljani, za ljubljanskega župana.

12. Odbor za Vilharjev spomenik v Planini pri Rakeku je razposlal oklice za prispevke za spomenik imenovanemu skladatelju.

13. Svet slušateljev ljubljanske univerze je priredil na čast reprezentance *Confédération Internationale des Etudiants* koncert Akademskega pevskega zbora, ki je izvrstno rešil nalogo, prikazati tujcu slovensko pesem.

17. Dr. Fran Mohorič, višji sodni svetnik in priv. docent zagrebške univerze, odličen slovenski sodnik, ki je napisal številne juridične razprave, je umrl.

18. V Turnišču je umrl učitelj in kantor Janez Németthy, ki je v svojem 42 letnem učiteljevanju Slovincem vzgojil nebrojno značajev in je pod najhujšim pritiskom tujcev v šoli govoril slovensko. — Dr. Anton Schwab govori na ljudskem vseučilišču o umetnosti bratov Ipavcev ob priliki svoje šestdesetletnice.

22. V Ljubljani, v slovenski prestolnici slave mladina in starejše generacije pesnika Otona Župančiča, ob njegovi petdesetletnici prirejajo intimne in javne proslave mojstru slovenske besede. Za slavnostno priliko izide Župančičev zbornik v redakciji Fr. Albrechta.

25. Robert Kollmann daruje za Narodno galerijo 100.000 din in postane njen ustanovitelj.

FEBRUAR 1928

1. Ing. M. Osana je imenovan za izrednega profesorja tehnične fakultete v Ljubljani. — Ustanovniki Narodne galerije so postali: general Rudolf Maister, ljubljanski župan dr. Dinko Puc, dr. Alfred Šerko, dekan medicinske fakultete, in gospa Julija Šerkova v Ljubljani.

2. V Ljubljani se snuje »Društvo za nabiranje Narodnega univerzitetnega zaklada« za izpopolnitev univerze.

10. Univerzitetna komisija zahteva vsa vseučilišča neokrnjena in se je izrekla soglasno za izgradnjo naših univerz.

24. Dr. Anton Korošec je prevzel posle ministra za notranje zadeve. — Edvard Kohout, sloveč češki dramatski igralec, je gostoval v naši drami v vlogi »Hamleta«.

25. V Jakopičevem paviljonu je odprta razstava češke arhitekture.

28. St. Radič predava v Ljubljani na povabilo Akademskega društva za *Ligo narodov*. — Pri okrožnem uradu za zavarovanje delavcev v Ljubljani je imenovan za šef-zdravnika dr. Iv. Zajc st.

29. Ministrski svet je odobril kredit za zgradbo Poštne hranilnice v Ljubljani.

MAREC 1928

1. Apel na javnost, da se ohrani za NG portret Ivana Cankarja, ki ga je naslikal † Frankè.

2. † Prof. Adolf Robida, slavist in germanist, se je literarno ukvarjal z dramatikom.

3. Auerspergovo palačo je kupil ljubljanski oblastni odbor za del svojih uradov. — V Ljubljani se vrši kongres inženirskih zbornic Jugoslavije.

6. V Zagrebu je umrl skladatelj Franjo Serafin Vilhar-Kalski, sin odličnega slovenskega domoljuba, pesnika in skladatelja Miroslava Vilharja. — V Bogojini je dograjena nova cerkev po osnutkih arh. Plečnika. — V Avstriji je

tragično preminil baron Egon Zois, bivši tajnik ljubljanskega velesejma, iz ugledne slovenske plemiške rodbine. — V Parizu je bil nagrajen za znanstveno delo slovenski znanstvenik dr. Škerlj, profesor na ženski gimnaziji v Ljubljani.

11. Fondu Akademije znanosti in umetnosti je nakazal Alojzij Vodnik 100.000 din ob svoji šestdesetletnici ter je tako postal ustanovitelj NG.

13. Ljubljanski oblastni odbor je pristopil k Društvu za nabiranje narodnega univerzitetnega zaklada kot pokrovitelj z zneskom 50.000 din.

14. Ministrski svet je na predlog notranjega ministra dr. Korošca sklenil, da se opusti znani člen 44. fin. zakona, ki govori o redukciji fakultet na naših univerzah. — Msgr. Tomo Zupan praznuje 65 letnico mašniškega posvečenja na Okroglem pri Kranju.

15. Na Reki je umrl slikar Lehmann, ki se je naselil leta 1885. v Ljubljani in je bil rodом iz Nemčije. Bil je krajinar. — Za kustosa Nar. muzeja v Ljubljani je imenovan dr. Fran Kos. — Ljubljanska oblastna skupščina se je sešla na pomladansko zasedanje.

16. Za docenta romanske filologije našega vseučilišča je imenovan dr. France Sturm.

20. Stjepan Radić in Svetozar Pribičević zborujeta v Ljubljani.

21. Državni osrednji zavod za žensko domačo obrt v Ljubljani je razstavil v Parizu slovenske čipke, ki so vzbudile pozornost in priznanje.

28. Prof. Evgen Jarc je izvoljen za novega ljubljanskega podžupana.

29. Docent dunajske univerze dr. Hugon Sirk je imenovan za rednega pogodbenega profesorja eksperimentalne fizike na tehnični fakulteti univerze v Ljubljani. — V Kranju je umrla gospa Ivana Sajovec, roj. Pleiweiss; pokojnica je bila nečakinja dr. Janeza Bleiweissa. Vzrasla je v dobi slov. politične romantike in narodnega preporoda.

30. Na Tehnični srednji šoli je obrtnošolska razstava. — Dürerjeva razstava v Zagrebu v vseučiliški knjižnici, povodom 400 letnice njegove smrti, hrani mnogo njegovih grafičnih originalov, ki so bili prvotno v Valvasorjevi zbirki. — Ljubljanska opera gostuje v Beogradu in žanje lep uspeh. — Joca Jovanović predava v Ljubljani na povabilo naših akademikov o temi: Italija — Jugoslavija.

APRIL 1928

1. Ameriški rojak dr. F. J. Kern v Clevelandu je poslal fondu za Akademijo znanosti in umetnosti in za NG 100 dolarjev. — Prometno ministrstvo je izključilo od bodočih dobav premogokopa v Kočevju in št. Janžu, kar pomeni nov udarec za slovenske rudarje.

3. Prosvetni minister je zagotovil, da gimnazija v Murški Soboti ostane in da se še izpopolni. Kljub nevarnosti, da se gimnazija opusti, šteje 312 dijakov, porast števila dokazuje, da je soboška gimnazija Prekmurju neobhodno potrebna.

4. Slikar Tone Kralj je poslal na mednarodno razstavo »Bicunale« v Benetke troje del, ki so bila sprejeta, kar pomeni odličen uspeh slovenske moderne slikarske umetnosti v tujini. — Publicist Vinko Košak je v mesečniku »Mladina« napisal članek »Narodni dom«, v katerem se poteguje za Akademijo znanosti in umetnosti ter Narodno galerijo. — Društvo »Ljubljanski Sokol« je tožilo slušatelja filozofije radi žalitev, slednji je bil kaznovan na teden dni zopora. — Posojilnica v Slovenski Bistrici postane »Zidar Akademije in Galerije« s prispevkom 10.000 din.

5. Francoski vicekonzul g. Richard je zapustil Ljubljano, na njegovo mesto je imenovan gen. konzul gospod Neuville iz Ruščuka.

6. V Ljubljano so prispeli delegati Društva narodov; univ. prof. dr. Pitamic jih je opozoril na rešitev slovenskega manjšinskega problema.

7. Slovanski klub v Chicagu na univerzi se izjavlja proti ukinitvi ljubljanske univerze z daljšo protestno izjavo.

11. Zbor predstavnikov slovenskega gospodarstva v Zagrebu. Zagrebška konferenca razpravlja o investicijskem posojilu in stabilizaciji dinarja. — Lavoslav Pahor, železniški inspektor v p. in slovenski glasbenik, je umrl v Ljubljani.

13. »Wiener Sängerknaben«, sloviti deški zbor, je imel koncert v Ljubljani.

17. Ruski učenjak Petr Struve, v Parizu bivajoči emigrant, predava v Ljubljani na povabilo Ruske Matice.

20. Glasbena Matica se je napotila na turnejo s pevskim zborom na Češkoslovaško in Dunaj. — Mesto Praga je poklonilo mestu Ljubljani odlitek sohe sv. Jurija na konju iz začetka 15. stoletja.

24. Župan dr. K. Baxa in člani občinskega sveta češkoslovaške prestolnice obišejo Ljubljano ter doživijo slavnosten in mogočen sprejem.

26. O modernih strujah francoske literature je predaval v francoščini g. Berge v slavnostni dvorani univerze.

28. Združenje jugoslovanskih inženirjev in arhitektov sekcija Ljubljana, protestira proti nameravani premestitvi rudarskega oddelka ljubljanske univerze v Sarajevo.

29. Po Sloveniji in zlasti v Ljubljani se vrše zbirke za pomoč Bolgarom, ki so silno prizadeti zaradi potresne katastrofe. — V skupščini je sprejet nov stanovanjski zakon. — »Kmetiska posojilnica ljubljanske okolice« je naklonila Fondu za Akademijo znanosti in umetnosti in za Nar. galerijo znesek 100.000 din in se je tako uvrstila med ustanovitelje naše najpomembnejše kulturne ustanove.

MAJ 1928

1. Oklic »Društva za nabiranje Narodnega univerzitetnega zaklada« za veliko akcijo zbiranja prispevkov.

3. Upravnik ljubljanskega gledališča prosi za razrešitev radi nevdržnih razmer radi nezadostne državne dotacije.

5. Narodna galerija je primorana javno braniti v lastnem imenu in imenu bodoče Akademije znanosti in umetnosti svojo streho v Narodnem domu proti javnemu odrekanju te pravice. — Lavantinska škofija praznuje 700 letnico ustanovitve.

6. Slovenska drama uprizori Novačanovega »Hermana Celjskega«; krstna predstava je izpričala vrednost tega dela, ki je zajeto iz naše zgodovine.

12. Francoski institut organizira ciklus poučnih predavanj. — V Vuzenici je umrl slikar Oskar Pistor, nekdanji učitelj risanja v Celovcu; slikal je v Deffregerjevi smeri.

13. Dr. Perič, bivšemu ljubljanskemu županu, se odkrije lep nagrobni spomenik po Plečnikovi zamisli.

16. V Ljubljano pride inspektor prosvetnega ministrstva radi inspekcije v Narodnem gledališču. — Proforski zbor rudarskega oddelka tehnične fakultete v Ljubljani izda resolucijo za obstoj oddelka v Ljubljani.

13. V Jakopičevem paviljonu je bila odprta kolektivna postumna razstava največje slovenske slikarice Ivane Kobilice, ki je pred dvema letoma umrla. Razstavo je priredila Narodna galerija.

17. Ljubljanska škofija proslavlja tridesetletnico vladikovanja škofa Antona Bonaventure Jegliča. — Slovenska akademska mladina izroči spomenico za korenito ozdravljenje slovenskega gledališča odposlancu prosvetnega ministrstva insp. Cekiću.

19. Od ustanovitve »Južnega Sokola« l. 1863. poteče pet in šestdeset let; edini še živeči ustanovitelj je g. Peter Grasselli, mag. ravnatelj v p.

24. Starosta slovenskih gasilcev Fran Barle je umrl.

26. Ljubljanski visokošolci demonstrirajo na impozantnem shodu v Unionu proti nasilstvom našega soseda.

30. Mednarodna zdravniška komisija se mudi v Ljubljani ter si ogleduje sanitarne in zdravstvene naprave ter institucije.

30. Na binkoštno nedeljo je slavila ljubljanska drama jubilej 50. predstave »Hamleta«, kar priča o resnosti našega prizadevanja za klasično dramatično umetnost.

JUNIJ 1928

2. Osmi ljubljanski velesejem je odprt; istočasno se priredi razstava likovne umetnosti zadnjih deset let. — V Jakopičevem paviljonu razstavlja Slovensko umetniško društvo.

3. Združenje arhitektov in inženirjev Jugoslavije zboruje v Ljubljani.

6. Narodni muzej v Ljubljani opozarja javnost, da prijavijo ev. najdbe muzeju. Tudi ni dovoljeno zasebnikom brez dovoljenja prekopavati prazgodovinske gomile in dr., kakor se je v par slučajih to dogodilo.

7. Slovenska mesta na konferenci mest v Zagrebu. Za Ljubljano se prijavi župan dr. Puc in ravnatelj dr. Miljutin Zarnik, za Maribor podžupan dr. Lipold in ravnatelj Koedler, za Celje župan dr. Goričan in ravnatelj Šubic.

8. Prof. René Martel za francoščino na ljubljanski univerzi odhaja iz Ljubljane po štiriletnem bivanju med nami. Poleg znanstvenega dela na univerzi nam je podčrtati njegovo razpravo »La Slovéne et ses problèmes contemporains«, ki osvetljuje naše manjšinsko vprašanje.

9. Graška univerza je ponudila stolico za matematiko na fil. fakulteti našemu znanstveniku dr. J. Plemlju, univ. prof. naše univerze. Minister prosvete g. Milan Grol ga je pismeno naprosil, da ne zapusti Ljubljane v interesu mlade univerze in našega znanstvenega naraščaja.

10. Na razstavi »Presse« v Kölnu je razstavljen izbor slovenskih lepih knjig, ki je po svoji književniški opremi vzbudil zanimanje tujcev.

14. Jules Sauerwein, znani francoski časnikar, se mudi v Ljubljani.

15. Slovenski pesnik Silvin Sardenko obhaja petdesetletnico rojstva in tridesetletnico literarnega udejstvovanja. — Oton Župančič je odpotoval na Norveško v Oslo na kongres Pen-klubov, kot predsednik ljubljanskega Pen-kluba. — V Celju je odprta postumna razstava slikarja Oskarja Pistorja. Njegova zapuščina obsega okoli 300 del.

20. Ameriški poslanik g. Prince predava o vplivu ameriških univerz na javnost v veliki dvorani univerze.

21. V Narodni skupščini padejo streli: Pavle Radić in dr. Basariček postaneta žrtvi, Stjepan Radić in dr. Ivo Pernar nevarno ranjena. Nesrečen dogodek je tudi Ljubljano močno izburkal.

23. Univerzitetni svet je izvolil za leto 1928./29. za rektorja univerze dr. ing. Milana Vidmarja, rednega profesorja elektrotehnike. — Umrl je Josip Kozak, znani meščan in gostilničar gostilne »Pri Štrajzelnu«. Pokojnik je oče Juša in Ferda Kozaka, znanih slovenskih književnikov.

27. Akademski pevski zbor koncertira na Bledu, podaja revijo naše narodne in umetne pesmi.

JULIJ 1928

3. Oton Župančič predava v Londonu v »School of Slavonic studies«. — Znanstvenik in filozof Aleš Ušeničnik praznuje šestdesetletnico svojega rojstva.

4. Šef češkoslovaškega generalnega štaba gen. Sirovy je na posetu v Ljubljani.

7. Jugoslovanska akademija v Zagrebu proglasi Slovenca dr. Hauptmanna za člana; člani-dopisniki postanejo: dr. Aleš Ušeničnik, dr. Metod Dolenc, dr. Leonid Pitamic in Oton Župančič.

8. Slovenska trgovska šola v Ljubljani — matica trgovskega šolstva, praznuje dvajsetletnico. Šola je bila osnovana l. 1908. na predlog dr. Kreka.

10. Dr. Henrik Tuma, kulturno-politični javni delavec, proslavlja sedemdesetletnico.

15. Petero župnij v Ljubljani je dobilo novo župnijo sv. Frančiška Asiškega v Spodnji Šiški. — Anton Cerar-Danilo, priljubljeni gledališki igralec, obhaja sedemdesetletnico rojstva.

19. V Narodni univerzitetni zaklad se stekajo denarni darovi javnih institucij in zasebnikov, kakor izpričuje objava številnih darovalcev.

20. Konservator dr. Stelè javno brani rimski zid na Mirju, ki je znanstveno in arheološko ter kulturno-zgodovinsko izredno pomemben spomenik, katerega hoče odstraniti del javnega mnenja. Rimski zid kot kulturno-zgodovinski spomenik pa ni samo lokalna, ampak mednarodna vrednota.

25. Dr. Korošec dobi mandat za sestavo delovne vlade po atentatu v skupščini. — Siamski princ dr. Sakola Vazvan, sanitetni referent, si je ogledal higienske ustanove v Ljubljani. — Adresar mesta Ljubljane in okolice je izšel. Je to prva knjiga te vrste.

AVGUST 1928

3. Dom dr. Krekove meščansko-gospodinske šole v Zg. Šiški je dozidan. — Šišenska čitalnica proslavlja petdesetletnico obstoja. — Sokolska olimpijska vrsta odpotuje v Amsterdam.

8. Novo postajališče Jevnica pri Ljubljani je otvorjeno.

9. Voditelj hrvatskega naroda Stjepan Radić je umrl. Vest globoko pretrese vso državo, Ljubljana se odene v žalost, s pokojnikovo rodbino in hrvaškim narodom žaluje vsa Slovenija. — Za pogorelce v Gorenjem Jezeru dovolita finančni in kmetijski minister podporo 2 milijona dinarjev. Z znatnimi vsotami priskoči na pomoč Ljubljana in ostala Slovenija.

10. V Kranju je umrl dekan Anton Koblar, ki se je mnogo literarno in časnikarsko udejstvoval, zasnoval »Gorenjsko knjižnico«, je sodeloval v »Vrtcu«, posebno zvesto je opisoval zgodovino ljubljanske stolnice in farno zgodovino ljubljanske škofije. (Zgodovina župnij: Sora, Preska, Naklo, Duplje, Goriče, št. Peter pri Novem mestu, Adlešiči in Šmarjeto.) Kot urednik Muzejskih izvestij je napisal nad 60 razprav. Pripravljal je obsežno zgodovino Kranja, a prehitela ga je smrt.

14. Naš rojak g. Janko Lavrič, prof. univerze v Nottinghamu, je imenovan za častnega docenta londonske univerze.

15. Leon Štukelj si je na olimpijadi v Amsterdamu pridobil šampionat na krogih. — Majda Treo je pri plavalnih tekmah za prvenstvo Slovenije zmagala.

17. Papirniško delavstvo v Združenih papirnicah v Vevčah je stopilo v stavko.

18. Za rednega profesorja tehnične fakultete v Ljubljani je imenovan dosedanji docent Alojz Hrovat. Za docenta tehn. fakultete prof. Romeo Strojnik, za asistenta tehn. fakultete g. Venčeslav Koželj.

19. Westfalski Slovenci sporočijo ljubljanski radijski postaji, da slišijo glasno in razločno petje, godbo in novice naše ljubljanske postaje. — Zgodovinsko društvo v Mariboru obstoja 25 let, 23 letnikov »časopisa za zgodovino in narodopisje« izpričuje vztrajno in nesebično znanstveno delo, ki je pomembno za vso Slovenijo.

26. Javna borza dela v Ljubljani je določila obrok posojila mariborski mestni občini za delavska stanovanja. — Za ustanovitev delavske kuhinje v Celju se je dovolilo posojilo v znesku din 200.000.—. — Staro pokopališče na Martinovi cesti, kjer kopljejo velik in globok kanal, je vzbudilo pozornost radi najdb človeških kosti in lobanj. — Na Miklošičevi cesti je med hotelom Unionom in poslopjem Vzajemne posojilnice dograjen paviljon po načrtih prof. Plečnika za družbo Radio-Ljubljana in inse-ratni oddelek »Slovenca«. — V Poljanah je umrl Jurij Tavčar, poslednji iz rodbine poljanskih Tavčarjev.

30. Ministrski predsednik dr. Korošec se je pripeljal iz Beograda v Slovenijo. Obiskal je Maribor, Ljubljano in Bled. — Ljubljanska realka, razširjena z realno-gimnazijskim oddelkom, praznuje 75letni jubilej. — V Smledniku so položili k večnemu počitku bivšega kamniškega glavarja barona Lazarinija, katerega ima posebno kamniško kmetsko prebivalstvo v dobrem spominu, ker je med vojno z izredno obzirnostjo in uvidevnostjo postopal pri rekviziciji žita in drugih pridelkov, bil je pravi krušni oče za rodbino, ki so imele očete in sinove na bojnih poljanah.

SEPTEMBER 1928

1. Kmetijska družba za Slovenijo obstoja sto šestdeset let (1767—1927), jubilej proslavlja z otvoritvijo kmetijske razstave v Ljubljani. — Jesenski velesojem »Ljubljana v jeseni« je otvorjen.

2. Pisatelj Finžgar govori ob otvoritvi Radio-Ljubljana govor, prvi pozdrav slovenske besede, vsem Slovencem doma in v tujini. — Umetnostno razstavo »četrtje generacije« v Jakopičevem paviljonu otvori senior slov. slikarjev Rihard Jakopič.

4. Zveza obrtnih zadrug protestira v Ljubljani v imenu slovenskega obrtništva proti davčni preobremenitvi. — Strokovna komisija za Slovenijo je sklicala v Ljubljani protestno zborovanje proti ogrožanju osemurnega delavnika. — Likovni umetniki so podarili pesniku Župančiču album, v katerega je prispevalo okoli 30 slov. umetnikov originale, da se mu poklonijo ob njegovi 50-letnici. — Tudi Jugoslovanska strokovna zveza poda izjavo za osemurni delavnik.

5. Cerkveni paramenti so javno razstavljeni v škofijski palači.

7. Mestna občina je dotlakovala Resljevo cesto in Masarykovo cesto, mnoga cestna dela so v gradnji.

11. Dr. Karel Šavnik, direktor poštne podružnice in bivši finančni delegat v Ljubljani, je umrl. Njegova stroka je bila iz področja financ, bil je tudi honorarni predavatelj naše univerze.

12. Umrl je univ. prof. ing. Jaroslav Plzak, odličen organizator rudarske šole v Celju in predavatelj na rudarskem oddelku naše univerze.

18. V Ljubljani se vrši kongres vseh fotografov naše države.

19. Županska zveza v Ljubljani se je obrnila na vojaško oblast, naj upošteva, da žele županstva v svojem poslovanju slovenski jezik in latinico, ker večina ne razume srbohrvaških izrazov, niti ne znajo brati cirilice.

21. Vršil se je koncert Berlinske filharmonije pod vodstvom dr. E. Kunwalda v Unionu, izreden glasbeni dogodek, zadnjih deset let stoji temu le še Češka filharmonija s Talichom ob strani. — Nova realna gimnazija v Ljubljani. Ministrstvo prosvete je dovolilo, da se notranja uršulinska meščanska šola v Ljubljani spremeni v deklško realno gimnazijo.

26. V Ljubljani je kongres slovanskih turističnih društev, katerega se udeležijo poljski, češki in bolgarski delegati poleg številnega zastopstva iz turističnih krajev naše države.

27. Stanovanjski odsek mestnega magistrata izda poročilo, iz katerega je razvidno veliko pomanjkanje stanovanj, nad 300 rodbin stanuje v barakah, nujno potrebnih bi bilo 500 rodbinskih stanovanj. — Na kongres češkoslovaških mest v Pragi odpotujejo zastopniki ljubljanskega mesta pod vodstvom ljubljanskega župana dr. Puca. Mestni zvezi izroče kip, delo akad. slikarja L. Dolinarja.

28. Ljubljano je obiskala skupina francoskih visokošolcev. — Iz Shanghaja je prišlo poročilo o smrti p. Engelharda Avbelja o. f. m. Rajnki je bil Ljubljčan in je umrl kot kitajski misijonar mučeniške smrti.

OKTOBER 1928

2. V Ljubljano je prispela delegacija češkoslovaških vzgojiteljev gluhonemnic, zavodov za slaboumne, slepe, moralno in telesno defektne. — Hišni posestniki in trgovci Šelenburgove ulice protestirajo proti nameravani tramvajski liniji Vič—Ljubljana, ki naj steče po Šelenburgovi ulici. — V Ljubljani se zaključuje kongres mednarodnega književniškega združenja, ki je zborovalo v Beogradu. Cilj kongresa je bil, da tudi naša država pristopi k bernski konvenciji ter da se uzakoni zakon o avtorskem pravu.

5. Umrljivost za jetiko je v Ljubljani nizka, le 14 od 1000 ljudi umrje za jetiko, v Berlinu n. pr. 21, v Londonu 18. — Kolektivna razstava akad. slikarja Lj. Vrečiča iz Prekmurja je v Jakopičevem paviljonu, razstavlja olja in risbe, impresionistično - liričnega občutka.

6. Češkoslovaški zdravstveni minister dr. Tivo si je ogledal v Ljubljani zdravstvene ustanove.

7. Slovensko pesem med severnimi Slovani je zapel na turneji po Poljskem vokalni zbor ljubljanske Glasbene Matice.

9. Za izrednega profesorja naše pravne fakultete je imenovan docent dr. Albin Ogris. — Razstavo »Tisk« je priredila organizacija slovenskih grafičnih delavcev.

13. V Zagrebu se vrši konferenca škofov, ki je posvečena versko-cerkvenim vprašanjem. Konferenca se je osebno udeležil tudi ljubljanski nadškof dr. A. B. Jeglič. — Ruski pisatelj Evgenij Čirikov čita odlomke svojih del v Ruski Matici v Ljubljani. — 100-letnica rojstva Leva Tolstoja se je proslavljala v Ljubljani s filmom »Ana Karenina« in govorom pisatelja Vladimirja Levstika. Prosvetna zveza v Ljubljani odvarja serijo predavanj za proslavo Tolstojevega jubileja.

16. Francoski maršal Franchet d'Esperey, znani zmagovalec na solunski fronti, si ogleda zanimivosti Ljubljane. Ob sprejemu je poudaril, da ga veseli dejstvo, da je za maršalom Marmontom on drugi francoski maršal, ki je prišel v Ljubljano.

22. Botanik Martin Cilenšek obhaja 80-letnico rojstva.

23. Ljubljanska oblastna skupščina zaseda pod predsedstvom dr. Natlačena. Skupščina daje račun o delovanju oblastnega odbora. — Zemeljski telesni ostanki skladatelja Antona Foersterja so bili prepeljani iz novomeškega pokopališča v Ljubljano.

27. Kardinal dr. Avg. Hlond, primas Poljske, obiše Ljubljano, bil je že ponovno v našem mestu. — Španski čelist C. Cassado koncertira v Ljubljani z največjim umetniškim uspehom.

28. Ljubljana proslavlja desetletnico mlade države, osvobojenja 28. oktobra po razsulu avstrijsko-ogrske monarhije.

30. Za zedinjeno Slovenijo in slovensko samoupravo manifestirata v Ljubljani ljubljanska in mariborska skupščina. — Guverner Narodne banke g. Bajloni je prispel v Ljubljano in stopil v stike z našimi gospodarskimi korporacijami.

NOVEMBER 1928

6. Novo urejeni Ferkov muzej v Ptujju je bil slovesno odprt ob 35-letnem jubileju, vrsta univerzitetnih profesorjev zgodovinarjev je prišla na slavnost v imenu Ljubljane in naših slovenskih historičnih disciplin. Muzej je nameščen v nekdanjem dominikanskem samostanu in vsebuje spomenike, ki niso le lokalno-teritorialnega pomena, njihov značaj je tak, da ga more s ponosom kot svojo dragoceno lastnino imenovati vsa Slovenija, marsikaj pa prehaja tudi iz tega okolja in posega v mednarodno kulturno-zgodovinsko sfero. — Na zasedanju tretje oblastne skupščine se živahno razpravlja proračun slovenskih oblasti. — Dr. Grisogono predava v Ljubljani o aktualnih problemih naše zunanje politike.

8. Zveza industrijcev v Ljubljani je poslala ljubljanski in mariborski oblastni skupščini obširne spomenice, v katerih je izražena preobremenitev slovenskega gospodarstva. — Znameniti nemški geograf dr. Hugo Grothe iz Lipskega se mudi v Ljubljani, da se pouči o naših kulturnih prilikah.

9. O naših izseljencih, zlasti argentinskih, predava g. župnik Mrkun. — Narodni dom se popravlja in prezidava, da dobi Narodna galerija s svojo zbirko umetnin primeren prostor.

13. Ob osmi obletnici Rapalla je akademska mladina imela zborovanje na univerzi in v veliki dvorani Uniona, na ulicah so bile burne in krvave demonstracije. — Higijenski zavod v Ljubljani hoče pridobiti potom javne konkurence najboljše higijensko ureditev kmetske hiše, oziroma njene okolice (kuhinja, jedilna shramba, spalna soba, vodnjak, stranišče z greznico, gnojišče itd.).

15. Ljubljanska oblastna skupščina sklene nakup poslopij Kranjske hranilnice in dramskega gledališča.

16. Akademska mladina v Ljubljani opozarja javnost na nevarnost, ki preti našemu ljudstvu radi poplave importiranega šunda.

18. Lidija Wisiakova, slovenska plesalka, je dosegla v Parizu v gledališču »Opera Comique« pri predstavi »Prodane neveste« prodoren uspeh. — Lojze Dolinar, slovenski kipar, razstavlja v Parizu kip »Mojzesa«, dobil je odlično mesto v pariškem jesenskem Salonu.

20. Mohorjeva družba je izdelala zemljevid slovenskega ozemlja v Jugoslaviji, v katerem so začrtani kraji z ozirom na gostoto čitateljev tiska Mohorjeve družbe, najbolj gosto naseljeni so njeni čitatelji na Gorenjskem in v Savinjski dolini. — Mojster Jakopič je dovršil stensko kompozicijo po naročilu ljubljanske mestne občine na oboku Ahacljeve mestne stanovanjske hiše. Kompozicija predstavlja brezdomce, skupino »Domačija«, selitev, delo v kannolomu in gradbo. Jakopiču je uspelo po večmesečnem delu ustvariti novo in pomembno umetnino.

21. Ljubljanska oblastna skupščina je sprejela oblastni proračun, za katerega so se bili viharni boji.

25. V Kranju so odkrili spominsko ploščo zgodovinarju dekanu Koblarju.

V Narodnem muzeju v Ljubljani je otvorjena prva angleška razstava sodobne umetnosti. Razstavljeni dela so bila deloma že razstavljena na beneški mednarodni razstavi. Razstavo prireja Jugoslovanska družba Velike Britanije (The Jugoslav Society of Great Britain). Znani umetnostni zgodovinar prof. dr. Izidor Cankar je otvoril razstavo v navzočnosti najodličnejših predstavnikov kulturnih in prosvetnih oblasti. Otvoritvi je prisostvoval angl. poslanik na našem dvoru g. Kennard. V zvezi z razstavo se priredi »Teden angleške kulture« s serijo predavanj o angleški kulturi: Stelè, Klasična doba angleške kulture; dr. Ehrlich, Sodobni verski tokovi v Angliji; F. Copeland, Razvoj angleškega umetniškega okusa iz leta 1850.; dr. Pitamic, Postanek angleškega imperija in njegov politični pomen; F. Copeland, Pregled angleške literature do svetovne vojne; dr. Kelemina, Pregled angleške literature po svetovni vojni; dr. M. Čurčin, Meštrovic med Angleži.

27. V Ljubljani se je vršil simfonični koncert praške akademske Filharmonije. — Slovenski lovci zborujejo v Ljubljani in sprejmejo resolucijo glede novih lovskih uredb.

30. Prelat Andrej Kalan, odlični kulturni delavec in književnik, proslavlja sedemdesetletnico rojstva in petdeset let trdega dela. — Komponist Oskar Dev, ki si je pridobil odlične zasluge z nabiranjem slovenskih koroških narodnih pesmi in čigar markantne kompozicije so prinašali »Novi akordi«, za katere ga je pridobil urednik dr. Gojmir Krek, praznuje šestdesetletnico svojega rojstva. — V operi doživi lep uspeh novo uprizorjena Risto Savinova »Lepa Vida«.

DECEMBER 1928

1. Prvo desetletje državne samostojnosti se v Ljubljani in vsej Sloveniji dostojno proslavi.

4. 10 let je poteklo, odkar ima Ljubljana obnovljeno slovensko opero, odkar smo postali resnični gospodarji ljubljanskega opernega gledališča. — Izšel je Zbornik razprav in kulturne, gospodarske in politične zgodovine Slovencev v desetletju 1918—1928, v redakciji dr. Jos. Mala in v znanstveni izdaji Leonove družbe v Ljubljani.

7. Konservator dr. Fr. Stelè predava o najnovejših umetnostnih najdbah na Slovenskem v zbornični dvorani univerze.

8. Ljubljanska univerza je proslavila 60-letnico odličnega slovenskega znanstvenika dr. Ivana Regna, prirodoslovca. — Sloviti pevski zbor moravskih učiteljev je priredil koncert umetnih in narodnih pesmi v Ljubljani.

11. Ob Cankarjevi desetletnici smrti se Ljubljana v hvaležnosti spominja svojega največjega pisatelja, predstave v njegovo proslavo se vrše tudi po vsej Sloveniji. Narodno gledališče je svečano uprizorilo njegovo »Lepo Vido«.

12. Za ameriške Slovence je priredila gospa Lovšetova pevsko turnejo, ki je uspela povsod nad vsa pričakovanja v umetniškem in narodnem oziru. — V Zagrebu je Narodno gledališče za Cankarjevo proslavo uprizorilo Cankarjevo »Pohujšanje v dolini šentflorjanski«. Proslavo je organiziralo Slovensko društvo v Zagrebu, vodil pa je predstavo Hinko Nučić, igralo se je v slovenščini, bil je nepozaben večer sredi slovenske kolonije in hrvatske duhovne elite.

14. Dr. Stane Vurnik predava o kmečki likovni umetnosti na Slovenskem v zbornični predavalnici na univerzi. — Univ. prof. dr. T. Taranovsky iz Beograda predava v društvu »Pravnik« o »Osnovnih momentih v državi in socialni evoluciji Rusije v 19. veku«.

15. Včeraj se je mudila v Ljubljani Američanka Miss Florence Wilson, tajnica Carnegiejevega instituta v Parizu. Organizira po posameznih univerzah klube za mednarodni sporazum in medsebojno spoznavanje narodov. Stopila je v stik z univ. prof. dr. Pitamicem. — Dr. Grafenauer je predaval o Cankarjevem geniju v spomin na desetletnico Cankarjeve smrti.

18. Deset let od ustanovitve Narodne galerije v Ljubljani je preteklo. V razstavnih prostorih, ki so adaptirani in urejeni za stalno razstavo zbirk NG, se je vršila jubilejna proslava jubileja institucije, ki je zavzela med našimi kulturnimi ustanovami pomembno mesto, postala je žarišče in organizatorično središče slovenske likovne umetnosti vseh dob. V zbirkah NG se hrani že nad 1000 slik, kipov, risb in studij. — Božidar Jakac razstavlja v Jakopičevem paviljonu, pretežno motive iz Afrike. — Slovenski slikar in grafik Hinko Smrekar slavi v zatišju 25-letnico umetniškega dela in trpljenja.

19. Anton Lajovic, slovenski komponist, katerega zrela dela so izhajala v »Novih akordih« in ki se udeležuje tudi kulturno-politično, je postal petdesetletnik. — Karla Bulovčeva, kiparka, razstavlja v mali dvorani Narodne galerije svoja najnovejša kiparska dela in kartonske osnutke.

20. Po treh mesecih obstoja oddajne postaje Radio-Ljubljane, ko se sliši slovenska pesem in naša beseda v svetovju, prihajajo priznalna pisma z vseh delov sveta.

21. Monsignor Tomo Zupan obhaja na svojem gradiču na Okroglem 89-letnico svojega rojstva.

2. Univ. prof. dr. Rihard Zupančič — petdesetletnik. Od l. 1919. predava na naši tehnični fakulteti, v matematičnih vedah je strokovnjak mednarodnega slovesa.

23. Mati književnika Vladimirja Levstika, gospa Neža Levstikova, je umrla v Celju. V večnost je odšla vzorna slovenska žena in mati.

27. Ministrski predsednik dr. Korošec se je pripeljal v Ljubljano na krajše bivanje. — Umrl je v Ljubljani arh. Jean Duffé, magistratni gradbeni nadsvetnik v p. Bil je desna roka prvega slovenskega župana Petra Grasellija in je po potresu svoje strokovno znanje uporabljal za regulacijo Ljubljane, mestnega vodova, mestne elektrarne ter mnogih mestnih stavb in šol.

30. Vlada je v krizi, odločitve še ni.

31. V palači Delavske zbornice je začela poslovati javna kuhinja v suterenskih prostorih.

»Kroniko« izdaja mestna občina ljubljanska, predstavnik dr. France Stelè, zalaga in tiska Učiteljska tiskarna, predstavnik Francè Štrukelj, za uredništvo, upravo in inseratni del odgovoren Pavel Debevec. — Ponatis člankov in slik dovoljen samo s pristankom uredništva. Rokopisi se ne vračajo. »Kronika« izhaja 4 krat na leto in stane za vse leto din 80'—, za pol leta din 40'—, za četrt leta din 25'—. Za inozemstvo din 100'—. — Posamezna štev. stane din 30'—
Naroča se: Učiteljska tiskarna, Ljubljana.

PLIN
KURIVO
SODOBNOSTI

Mestna plinarna ljubljanska

Meščan, ki živi z duhom časa, uporablja za kuho in peko, likanje, pranje ogrevanje vode, centralne in druge kurjave enako kakor tudi obrtnik za lotanje, varjenje, sušenje itd. - le plin!

Resljeva cesta št. 28   Telefon št. 29-77

BIBLIOTEKA UNIVERZE
v Ljubljani

Učiteljska tiskarna

registr. zadruga
z omej. zavezo

Franciškovska 6

V Ljubljani

Telefon 23-12

Račun poštne hranilnice 10.761

je najmoderneje urejena in izvršuje vsa tiskarska dela od najpreprostejšega do najmodernejšega. Tiska šolske, mladinske, poučne, leposlovne in znanstvene knjige v enobarvnem ali večbarvnem tisku. — Brošure in knjige v malih in največjih nakladah. Časopise, vabila, proračune, vizitke, plakate, žurnale. Okusna oprema ilustriranih katalogov, cenikov in reklamnih listov. Lastna tvornica šolskih zvezkov. Šolski zvezki za osnovne, srednje in meščanske šole. Risanke, dnevniki in beležnice. Vse tiskovine za šole in društva (letake, lepake, izpričevala itd.) dajte v tisk Učiteljski tiskarni! — Zahtevajte cenike!

Izdeluje diazo-amoniak papir
»JASNIT« za kopiranje
načrtov, ki je 100 % domač
izdelek te vrste v državi
Lastna kopirnica